

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA‘LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI
QARSHI DAVLAT UNIVERSITETI**

MAGISTRATURA BO‘LIMI

**Qo‘lyozma huquqida
UDK: 338.486:331.**

**KENJAYEVA OZODA SAYDALI QIZI
“TURISTIK HUDUDLARNI SAMARALI RIVOJLANTIRISHDA
GID-TARJIMONLARNING O‘RNI”**

Mutaxassislik: 71010401 –Turizm (faoliyat turlari bo‘yicha)

Magistr akademik darajasini olish uchun yozilgan

DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar: _____

i.f.d., prof.Ergashev R.X

Qarshi – 2024

**Dissertatsiya Qarshi davlat universiteti “Turizm va marketing”
kafedrasida bajarilgan**

Ilmiy rahbar _____ **i.f.d., Professor Ergashev R.X.**

Kafedra mudiri _____ **I.f.f.d.(PhD), dots. Muxiddinov SH.X.**

Magistratura bo‘limi _____ **dots. Yoziyeva U.X.**

boshlig‘i

**“Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning o`rni”
mavzusidagi magistrlik dissertatsiyasi
ANNOTATSIYASI**

Tayanch so`zlar: turizm, turizm infratuzilmasi, gid-tarjimon, eksurkovod-tarjimon, turizm obyekti, turizm samarasi, turizm samaradorligi, turistik hudud, turistik xizmat, turizm bozori

Tadqiqot obyektlari: Qashqadaryo viloyati turizm boshqarmasi va Shaxrisabz shahrida joylashgan turizm obyektlari.

Ishning maqsadi: Gid-tarjimonlarning turistik hududlarni samarali rivojlantirish bo'yicha nazariy-uslubiy hamda amaliy yo'nalishdagi taklif va tavsiyalar ishlab chiqqan.

Tadqiqot metodlari: Magistrlik dissertatsiya ishini bajarish jarayonida taqqoslash, monografik o'rganish, statistik guruhlash, qiyosiy tahlil qilish, iqtisodiy tahlil, SWOT tahlil qilish usullaridan keng foydalanilgan.

Olingan natijalar va ularning yangiligi: Dissertatsiya ishida turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozoriga oid tushunchalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini innovatsion rivojlanish talablaridan kelib chiqqan holda tadqiq etildi, turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlash yo'nalishlari mezonlarini konsepsiyalari hamda ishchi kuchining so'nggi qo'shilgan mahsuloti uyg'unligi negizida belgilash bo'yicha nazariy-uslubiy yondashuv asoslab berildi, turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning klaster orqali rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari asoslandi va turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning rivojlantirish tendensiyalarini tahlil qilish hamda ichki va xalqaro miqyosda milliy turistik xizmatlar bozoriini samarali rivojlantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi.

Amaliy ahamiyati: tadqiqot natijalarning amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan takliflar va amaliy tavsiyalardan Qashqadaryo viloyati turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqiladigan dasturiy hujjatlarda, sohani samarali rivojlantirish

qaratilgan kompleks chora-tad-birlar majmuini ishlab chiqishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi. Mazkur ilmiy tadqiqot Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston Milliy universiteti tarix fakulteti qoshidagi AL-662205481 sonli “Qashqadaryo vohasi tarixiy va madaniy yodgorliklari, ekoturizmiga oid ziyoratgohlarning "i-turizm" platformasini ishlab chiqish” mavzusidagi 2024-yil 3-yanvardan 31-dekabrigacha mo‘ljallangan amaliy loyiha doirasida bajarildi.

Tadbiq etish darajasi va iqtisodiy samaradorligi: Tadqiqot jarayonida ishlab chiqilgan turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozoriga oid tushunchalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyati, gid-tarjimonlarning faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab quvvatlash yo‘nalishlari, turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning klaster orqali rivojlantirish va turistik hududlarni iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladigan gid-tarjimonlar xalqaro miqyosda o‘rni hamda milliy turistik xizmatlar bozorini samaradorligi yuzasidan takliflar ishlab chiqildi.

Qo‘llanish sohasi: Ilmiy tadqiqot natijalarini Qashqadaryo viloyati turizm boshqarmasi va Shaxrisabz shahrida joylashgan turizm bo‘limi hamda boshqa turistik hududlarga qo‘llanishi mumkin.

АННОТАЦИЯ

Магистерская диссертация на тему «Роль гидов-переводчиков в эффективном развитии туристской сферы».

Ключевые слова: туризм, туристическая инфраструктура, гид-переводчик, гид-переводчик, объект туризма, туристический эффект, эффективность туризма, туристская территория, туристическая услуга, туристический рынок.

Объекты исследования: Управление туризма Кашкадарьинской области и туристические объекты, расположенные в городе Шахрисабзе.

Цель работы: гидами-переводчиками разработаны теоретико-методические и практические предложения и рекомендации по эффективному развитию туристских территорий.

Методы исследования: в процессе выполнения магистерской диссертации широко использовались методы сравнения, монографического исследования, статистической группировки, сравнительного анализа, экономического анализа, SWOT-анализа.

Полученные результаты и их новизна: в диссертации изучена социально-экономическая природа концепций рынка услуг гидов-переводчиков в условиях эффективного развития туристской сферы, исходя из требований инновационного развития, критериев направлений государственной поддержки деятельности гидов-переводчиков в эффективном развитии туристской сферы. Обоснован теоретико-методический подход к определению, основанный на гармонии понятий и последнего добавленного продукта рабочей силы, основные направления развития гида-переводчика. -обоснованы услуги переводчиков через кластер в эффективном развитии туристических территорий, а также разработка гидов-переводчиков в эффективном развитии туристических территорий, анализ тенденций и предложений по эффективному развитию национального рынка туристических услуг на внутреннем и международном уровнях. были разработаны.

Практическая значимость: практическая значимость результатов исследования заключается в том, что предложенные предложения и практические рекомендации могут быть использованы в программных документах инновационного развития рынка гидов-переводчиков в целях эффективного развития туристских территорий Кашкадарьинской области, а также в разработке комплексного комплекса мер, направленных на эффективное развитие отрасли. Научные исследования основаны на проекте № АЛ-662205481 по теме «Развитие платформы «i-туризм» места паломничества, связанного с памятниками истории и культуры, экотуризма Кашкадарьинского оазиса».

Степень внедрения и экономическая эффективность: разработанные в процессе исследования социально-экономическая природа концепций

рынка услуг гидов-переводчиков в эффективном развитии туристской сферы, направления государственной поддержки деятельности гидов-переводчиков, кластер гидов-переводчиков в эффективном развитии туристских территорий. Сделаны предложения о роли гидов-переводчиков, служащих развитию и повышению экономической эффективности туристических территорий на международном уровне, а также эффективности национального рынка туристических услуг.

Область применения: Результаты научных исследований могут быть применены в управлении туризма Кашкадарьинской области и управлении туризма, расположенном в Шахрисабзе, а также в других туристических регионах.

ANNOTATION

Master's dissertation on the topic "The role of guide-interpreters in the effective development of tourist areas".

Key words: tourism, tourism infrastructure, guide-interpreter, tour guide-interpreter, tourism object, tourism effect, tourism efficiency, tourist area, tourist service, tourism market

Research objects: Kashkadarya region tourism administration and tourism objects located in Shakhrisabz city.

The purpose of the work: the guide-interpreters developed theoretical-methodical and practical proposals and recommendations for the effective development of tourist areas.

Methods research: in the process of completing the Master's thesis, the methods of comparison, monographic study, statistical grouping, comparative analysis, economic analysis, SWOT analysis were widely used.

The results obtained and their novelty: the socio-economic nature of the concepts of the services market of guide-interpreters in the effective development of tourist areas was studied in the thesis based on the requirements of innovative development, the criteria for the directions of state support for the activities of guide-interpreters in the effective development of tourist areas The theoretical and

methodological approach to the determination based on the harmony of the concepts and the last added product of the labor force was justified, the main directions of the development of guide-interpreters through the cluster in the effective development of tourist areas were justified, and the development of guide-interpreters in the effective development of tourist areas analysis of trends and proposals for the effective development of the national tourist services market at the domestic and international levels were developed.

Practical value: the practical significance of the research results is that the proposed proposals and practical recommendations can be used in the program documents for the innovative development of the market of guide-interpreters in the effective development of tourist areas of the Kashkadarya region, and in the development of a complex set of measures aimed at the effective development of the sector explained. The scientific research is based on the project No. AL-662205481 on the topic "Development of the "i-tourism" platform of the pilgrimage site related to historical and cultural monuments, ecotourism of the Kashkadarya oasis."

The level of implementation and economic efficiency: the socio-economic nature of the concepts of the services market of guide-interpreters in the effective development of tourist areas developed in the research process, the directions of state support for the activities of guide-interpreters, the cluster of guide-interpreters in the effective development of tourist areas. Proposals were made regarding the role of guide-interpreters serving to develop and increase the economic efficiency of tourist areas at the international level, as well as the efficiency of the national tourist services market.

Field of application: The results of scientific research can be applied to the tourism department of Kashkadarya region and the tourism department located in Shakhrisabz, as well as other tourist areas.

MUNDARIJA

	KIRISH.....	9
I BOB	TURISTIK HUDUDLARNI SAMARALI RIVOJLANTIRISHDA GID-TARJIMON AHAMIYATINING NAZARIY ASOSLARI.....	15
1.1	Turizmni samarali rivojlantirishda gid-tarjimon tushunchasi va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati.....	15
1.2	Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimon faoliyatning shart-sharoitlari, tamoyillari va xususiyatlari	19
1.3	Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab quvvatlashning nazariy asoslari.....	30
	Birinchi bob bo‘yicha xulosa.....	36
II BOB	QASHQADARYODA TURISTIK HUDUDLARNI SAMARALI RIVOJLANTIRISHNING HOZIRGI HOLATI TAHLILI	38
2.1	Qashqadaryo turistik xududlarida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni hozirgi holati tahlili.....	38
2.2	Qashqadaryo turistik hududlarida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar faoliyati samaradorligiga ta’sir etuvchi omillar tahlili.....	42
2.3	Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta’minlanganlik darajasiga ta’sir qiluvchi omillar va ularni aniqlash yo‘llari	50
	Ikkinchi bob bo‘yicha xulosa.....	59
III BOB	TURISTIK HUDUDLARIDA GID-TARJIMONLAR	

	FAOLIYATNI BOZOR MEXANIZMLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH.....	61
3.1	Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni hududiy klasterini rivojlantirish.....	61
3.2	Turistik hududlarda yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....	73
3.3	Turistik xududlarda yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlashning asosiy yo'nalishlari.....	78
	Uchinchi bob bo'yicha xulosa.....	85
	XULOSA VA TAKLIFLAR.....	86
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI...	87

KIRISH

Magistrlik dissertatsiyasi mavzusining asoslanishi va uning dolzarbligi.

Jahonda turizm sohasini rivojlantirishning zamonaviy tendensiyalari uning jahon iqtisodiyotiga hamda alohida mamlakatlar iqtisodiyotiga ta'siri kuchayganligini ko'rsatmoqda. Turizm sohasi aholining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirishga va iqtisodiyotning o'sishini ta'minlashning zaruriy sharti hisoblanadi. Pandimiya davriga qadar, ya'ni «2019-yilda jahon yalpi ichki mahsulotini 5,5 foizi, tovar va xizmatlar eksporti hajmini 7 foizi, xizmatlar eksporti hajmini 30 foizi, umumiy bandlik ko'rsatkichining 10,2 foizi ushbu soha hissasiga to'g'ri kelgan. COVID-19 va xalqaro iqtisodiy munosabatlarda davom etayotgan cheklovlar natijasida sayyohlik va turizm sektori 4,5 trln. AQSH dollari miqdorida zarar ko'rgan»¹. Shu bois, pandemiya keyingi davrda turizmning mavjud imkoniyatlarni kengaytirishda sohada yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ichki va kiruvchi turizmni rivojlantirishda ilmiy salohiyatli mutaxassislarning amaliy ish ko'nikmalari va imkoniyatlaridan keng foydalanish yo'lga qo'yilmoqda.

Hozirgi vaqtda turizmga katta etibor qaratilmoqda, bunda turistik hududlarni samarali rivojlantirish va gid-tarjimonlar salohiyatini oshirish, ularga yetarli bilim

¹ <http://www.unwto.org>; Travel & Tourism Economic Impact 2021 World, p.

berib, bilimli va tajribalilarni ajratib olish turizmdagi asosiy vazifa sifatida qaralmoqda.

Bugungi kunda turizm nafaqat jahon iqtisodiyotining yetakchi tarmoqlaridan biri, balki mamlakatlarning ijtimoiy barqarorligini ta'minlash, xalqaro maydondagi ma'naviy-madaniy qiyofasini shakllantirishning eng asosiy vositasi ham hisoblanadi.

Binobarin, mamlakatimizda keyingi paytda mazkur sohani tubdan isloh qilishga bo'lgan e'tibor mutlaqo o'zgardi.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning huquqiy-tashkiliy asoslari, institusional mezonlari, infratuzilmalari, ichki va tashqi qiyofalarini zamon talablari asosida takomillashtirish maqsadida qator hujjatlar qabul qilinib, amaliy tashabbuslar hayotga tatbiq etilayapti. Bularning bari soha rivojiga xizmat qilishi muqarrar. Shu bilan birga, bu yo'nalishda hamon uchrayotgan kamchiliklar haqidagi mulohazalar, ularning yechimiga qaratilgan takliflarimiz borki, bu boshqalarni ham befarq qoldirmaydi degan umiddamiz.

Tan olish kerak, ayni paytda turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini rivojlanishida gidlarning saviyasi va o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishi, madaniy dargohlardagi ozodalik, yo'l bo'yi sayyohlik infratuzilmalari hamda yangi muzeylar ochish muhim ahamiyatga ega. Afsuski, yurtimizda mazkur yo'nalishlarda qator muammolar yig'ilib qolgan.

O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 18-iyuldagi O'RQ-549-son «Turizm to'g'risida»gi Qonuni, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son «O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi, 2017-yil 27-iyundagi PQ-3151-son, «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot tarmoqlari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 2021-yil 30-oktabrdagi PQ-5270-son «Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini yanada

takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi, 2022-yil 18-fevraldagi PQ-135-son farmonlari «Turizm va madaniy meros vazirligi faoliyatini tashkil etish to'g'risida»gi qarorlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 26-iyuldagi «Turizm sohasi subyektlari uchun yaratilgan shart-sharoitlarni yanada yaxshilash munosabatlari bilan O'zbekiston Respublikasi hukumatining ayrim qarorlariga o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish to'g'risida»gi qarori hamda sohaga oid boshqa me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni amalga oshirishda muayyan darajada xizmat qiladi.

Tadqiqot obyekti bo'lib, Qashqadryo viloyati turizm boshqarmasi tanlab olingan.

Tadqiqot predmeti. Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning o'rnining vujudga keladigan iqtisodiy munosabatlar tadqiqot predmeti hisoblanadi.

Dissertatsiya ishining maqsadi. Gid-tarjimonlarning turistik hududlarni samarali rivojlantirish bo'yicha nazariy-uslubiy hamda amaliy yo'nalishdagi taklif va tavsiyalarni ishlab chiqishdan iborat.

Dissertatsiya ishining vazifalari:

- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatiga oid tushunchalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini innovatsion rivojlanish talablaridan kelib chiqqan holda tadqiq etish;
- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyati uslubiy yondashuvlarini takomillashtirish;
- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini turistik rekreatsion klaster orqali rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini asoslash;
- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarni rivojlantirish tendensiyalarini tahlil qilish hamda ichki va xalqaro miqyosda milliy turistik xizmatlar bozoriini samarali rivojlantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqiladi;
- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini innovatsion texnologiyalar joriy qilish orqali takomillashtirish;

- turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlash mexanizmini takomillashtirish orqali turizm iqtisodiyotining o'sishni ta'minlash.

Ilmiy yangiligi. Dissertatsiya ishida ilmiy tadqiqot olib borish natijasida kutilayotgan ilmiy yangilik natijalari quyidagicha:

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozoriga oid tushunchalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini innovatsion rivojlanish talablaridan kelib chiqqan holda tadqiq etildi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlash yo'nalishlari mezonlarini konsepsiyalari hamda ishchi kuchining so'nggi qo'shilgan mahsuloti uyg'unligi negizida belgilash bo'yicha nazariy-uslubiy yondashuv asoslandi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning klaster orqali rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini asoslandi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning rivojlantirish tendensiyalarini tahlil qilish hamda ichki va xalqaro miqyosda milliy turistik xizmatlar bozoriini samarali rivojlantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqildi;

Tadqiqotning asosiy masalalari va farazlari: Tadqiqot natijalarining masalalari va farazlari turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning o'rni va ahamiyatini ochib berish, turizm xizmatlar bozoridagid-tarjimonlarni innovatsion faoliyatini rivojlantirish asosida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar oid nazariy-metodologik va uslubiy yondashuvni hamda hududlarda gid-tarjimon kadrlarga bo'lgan e'htiyojni aniqlash va ularning ish samaradorligini oshirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqishi bilan izohlanadi.

Tadqiqotda qo'llaniladigan metodikaning tavsifi. Magistrlik dissertatsiya ishida taqqoslash, monografik o'rganish, statistik guruhlash, qiyosiy tahlil qilish, iqtisodiy tahlil, SWOT tahlil qilish usullaridan keng foydalanish nazarda tutilgan.

Tadqiqot mavzusi bo'yicha adabiyotlar sharhi. Turizm sohasida yuqori malakali ya'ni gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini

takomillashtirish masalalari bo'yicha A.Asher, R.Barro, D.Duglas, E.C.Andrade va boshqa xorijiy olimlarning ilmiy-tadqiqot ishlarida o'z aksini topgan².

Mustaqil davlatlar hamdo'stligi olimlaridan Y.O.Akvazba, Y.V.Balaskiy, N.N.Bedenko, K.N.Gojenko, V.I.Suxochevlar³ turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish masalalari hamda ularni hal etish bo'yicha takliflar keltirib o'tilgan.

O'zbekistondagi iqtisodchi olimlardan N.Tuxliyev, I.S.Tuxliyev, B.Navruzzoda, M.Q.Pardayev, M.M.Muhammedov, A.P.Maxmudova kabilar⁴ sohaga oid ilmiy tadqiqot ishlarini olib bormoqdalar. Ushbu olimlarning ishlarida turizm sohasini rivojlantirish va yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash tizimini yo'lga qo'yishning ma'lum jihatlari o'rganilgan. Biroq mazkur tadqiqot ishlarida turizm sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish muammolari, turizm sohasidagi gid-tarjimon, ekskursiya yetakchisi va yo'riqchi-yo'l boshlovchilarning kasbiy malakasini sertifikatlashtirishni ko'zda tutuvchi yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning sinergetik samara beruvchi tizimini yaratish, turistik obektlaridan ichki va kiruvchi turizmni rivojlantirishda keng foydalanish va sohaga investitsion mablag'larni jalb etishning "sinergetik samara beruvchi turli nisbatdagi

² Ашер А., Савино М. Глобальные рейтинги и рейтинговые таблицы // Вопросы образования. – 2007. – 4. – С. 201–216; Barro, R., 1999. «Human Capital and Growth in Cross Country Regressions», Swedish Economic Policy Review, Vol.6, pp.237–77; Дуглас Д. Новый мировой порядок в высшем образовании: как и почему правительства создают структурированные рынки возможностей // Вопросы образования. – 2011. – 1. – С.73–98.; E.C.Andrade, Laurini, M., 2010. «New evidence on the role of cognitive skills in Economic Development», Economics Letters, Vol.117 (1), pp.123–26.

³ Аквazба Е.О., Ухабина Т.Е., Черемисина Е.В. Качество образования в современной образовательной организация: проблемы и перспективы // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – 5.; Балацкий Е.В., Екимов Н.А. Международные рейтинги университетов: практика составления и использования // Экономика образования. – 2012. – С. 67–80.; Беденко Н.Н. Управление системой оценки качества услуг высшего образования на мезо- и микроуровнях. Дисс. ... д-ра эконом. наук. – Санкт-Петербург, 2012. – 404 с.; Гоженко К.Н. Экономика знания – императивная основа инновационной трансформации сферы образовательных услуг. Автореф. дисс. ... д-ра эконом. наук. – Кировск, 2012. – 38 с.; Сухочев В.И. Методология формирования организационно-экономического механизма оценки доступности и качества высшего образования. Дисс. ... д-ра экон. наук. – Уфа, 2011. – 404 с.

⁴ Тухлиев Н., Абдуллаева Т. Национальные модели развития туризма. - Т.: Гос.науч.изд-во «Ўзбекистон миллий энциклопедияси», 2006. - 424 с.; Тухлиев И.С., Абдухамидов С.А. Туризм: назария ва амалиёт (Учинчи нашри) Дарслик.-Т.: "Fan va texnologilar nashriyot - matbaa uyi" 2021.424 б., Навруз-зода Б.Н., Ибрагимов Н.С., Навруз-зода З.Б., Навруз-зода Ш.Б.Туристик ҳудуд рақобатбардошлиги. Монография. – Бухоро: «Sadriddin Salim Buxoriy» Durdona nashriyoti, 2017 - 156 б.; Махмудова А.П. Маркетинг тадқиқотларидан фойдаланиш асосида экотуризм самарадорлигини ошириш: и.ф.ф.д.(PhD) дисс. автореф. - Тошкент, 2021.- 67 б.

kombinatsiyalarini qo'llash masalalari yetarlicha o'rganilmaganligi va bu borada chuqur ilmiy izlanishlar olib borish lozimligi mazkur mavzuning tadqiqot ishi sifatida tanlanishiga asos bo'ldi.

Tadqiqot natijalarida kutilayotgan ilmiy jihatdan yangilik darajasi.

Dissertatsiya ishida ilmiy tadqiqot olib borish natijasida kutilayotgan ilmiy yangilik natijalari quyidagicha:

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozoriga oid tushunchalarning ijtimoiy-iqtisodiy mohiyatini innovatsion rivojlanish talablaridan kelib chiqqan holda tadqiq etiladi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlash yo'nalishlari mezonlarini konsepsiyalari hamda ishchi kuchining so'nggi qo'shilgan mahsuloti uyg'unligi negizida belgilash bo'yicha nazariy-uslubiy yondashuv asoslanadi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning klaster orqali rivojlantirishning asosiy yo'nalishlarini asoslanadi;

turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning rivojlantirish tendensiyalarini tahlil qilish hamda ichki va xalqaro miqyosda milliy turistik xizmatlar bozoriini samarali rivojlantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqiladi;

Tadqiqot natijalarining e'lon qilinganligi. Ilmiy tadqiqot natijasi bo'yicha hozirga qadar 5 ta maqola konferensiya materiallari va tezislarida chop etilgan.

Tadqiqot natijalarining nazariy va amaliy ahamiyati. Tadqiqot natijalarining ilmiy ahamiyati ulardan turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirishga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar oid nazariy-metodologik va uslubiy yondashuvni hamda mavzuga oid iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirishga bag'ishlangan maxsus ilmiy-tadqiqotlarni amalga oshirishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi. Tadqiqot natijalarning amaliy ahamiyati ishlab chiqilgan takliflar va amaliy tavsiyalardan Qashqadaryo viloyati turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlarning xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirish bo'yicha ishlab chiqiladigan dasturiy hujjatlarda, sohani samarali rivojlantirish qaratilgan

kompleks chora-tadbirlar majmuini ishlab chiqishda foydalanish mumkinligi bilan izohlanadi. Ilmiy tadqiqot AL-662205481-sonli “Qashqadaryo vohasi tarixiy va madaniy yodgorliklari, ekoturizmiga oid ziyoratgohlarning “i-turizm” platformasini ishlab chiqish” mavzusidagi loyihaga asoslangan.

I-BOB. TURISTIK HUDUDLARNI SAMARALI RIVOJLANTIRISHDA GID-TARJIMON AHAMIYATINING NAZARIY ASOSLARI

1.1. Turizmni samarali rivojlantirishda gid-tarjimon tushunchasi va ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati

Hozirgi vaqtda turizmga turistik xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirish jarayonlarning o‘sishi ilmiy-texnik taraqqiyot sharoitida iqtisodiy tizimlarning rivojlanishi va transformatsiyalashuvining zaruriy elementi hamda raqobat ustunligini ta’minlovchi asosiy resurs sifatida qaralmoqda.

Turistik korxonalarining turizm bilan bog‘liq turistik gid-tarjimon xizmatlari bozorini innovatsion rivojlantirish faoliyatining turli sohalaridagi yangi texnologik o‘zgarishlarga o‘z vaqtida e’tibor qaratishi, ishlashning yangi uslublarini yaratishga va faoliyat natijalarini takomillashtirishga qodirligi turistik korxonalar yashab qolishining zaruriy sharti deb tan olingan. Turizmga turistik gid-tarjimon xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirishni joriy etish zarurati raqobat kurashi hamda bozorning boshqa bir qator talablarini ham rag‘batlantiradi. Ulardan foydalanish mumkinligi, shuningdek, iste’molchilik talablari va iste’molchilar istaklari, zamonaviy kishi ruhiyatining o‘zgarishlari sababli, demografik, iqtisodiy va ijtimoiy tartib o‘zgarishi bilan ham bog‘liqdir.

Hozirgi sharoitda zamonaviy mutaxassis turistik gid-tarjimonlik xizmatlar bozori sohasida ishlashda innovatsion jarayonlar natijalaridan foydalanmasdan, o‘z faoliyatini davom qildira olmaydi, chunki ilmiy-texnik axborotlar oqimi tez sur’atlar bilan o‘smoqda, bu sharoitda yosh mutaxassis, gid-tarjimon, ilmiy axborotlardan texnik yangiliklarni va innovatsion g‘oyalarni tanlab oladigan

bo'lishi kerak, bunday qobiliyat ilmiy-tadqiqot hamda ijodiy ko'nikmalarsiz bo'lmaydi.

Turizmni ya'ni sayohat bilan shug'ullanuvchilar yaxshi ko'radiganlar bizning keng sayyoramizning barcha burchaklariga tashrif buyurishadi. Yer yuzidagi barcha tillarni bilish mumkin emas, ba'zilar esa xalqaro ingliz tilini o'rgana olmaydi. Ularning tarixini o'rganmasdan turib, diqqatga sazovor joylarga qarashdan foyda yo'q. Mahalliy tilni bilmasangiz, bunday vaziyatda ingliz gid-tarjimoni yordamga keladi. Bu sayyohlarning ona tilida so'zlashadigan chet elda bir kishi yoki bir guruh odamlar uchun ekskursiyalarni tashkil etuvchi va o'tkazuvchi gid.

Bu kasb qisqa vaqt ichida ancha ommalashib ketdi, chunki aholining chet elga sayohat qilish istagi paydo bo'ldi. Gid-tarjimonning kasbiy vazifalari odatdagi giddan farq qiladi, chunki u sayohat davomida sayyohga hamrohlik qiladi va bir necha soat davomida diqqatga sazovor joylar haqida gapiradi.

Hozirgi vaqtda turistlarga gid tarjimon quyidagi xizmatlarni ko'rsatadi:

- gid turistni yoki bir guruh odamlarni aeroport yoki vokzalda kutib oladi, ularni turar joygacha kuzatib boradi;
- u shu holatda bo'lishning muhim qoidalarini qaror toptirishga va ular bilan tanishishga yordam beradi;
- mehmonlarning barcha savollariga javob beradi va sayyohlar uchrashadigan va qiziqqan obektlar haqida gapiradi;
- mahalliy gidning hikoyasini tur guruhining ona tilisiga tarjima qiladi;
- paydo bo'lgan muammolar yoki qiyinchiliklarni hal qilishga yordam beradi;
- suvenirlar va boshqa narsalarni xarid qilishda yordam beradi, kafe va restoranlarda menyularni tarjima qiladi;
- xorijiy davlatda kerak bo'lganda hujjatlarni to'g'ri to'ldirishga yordam beradi.
- Turistlar sayohat davrida gid-tarjimonning xizmatidan foydalanadi va asosiy vazifalaridan tashqari o'zining turistik guruhi uchun ham javobgardir:
- tibbiy va psixologik yordam ko'rsatishga qodir bo'lishi kerak;

➤ mehmonlarga nima qilish kerakligini tushuntirishi kerak.

Gid-tarjimon keng dunyoqarashga ega, yetarlicha faol shaxs bo'lishi kerak. Uning fe'l-atvori xayrixohligi va guruxlarda ishtirok etishi bilan ajralib turadi, shuningdek, u sayyohlik guruhiga hamrohlik qiladigan joyni yaxshi bilishi va har qanday sharoitga moslasha olishi kerak. Bu mehmonlarga ma'lumotlarning sezgirligiga samarali ta'sir qiladi, odamlarda ijobiy kayfiyatni yaratadi va ularni dunyoning bu burchagiga oshiq qiladi.

Gid qanchalik tajribali bo'lsa, u sayyohlik guruhini tezroq tushunadi, chunki gid-tarjimon tezda mijozlarga yondashuvni topishishi kerak. U yerda dam olish va sayohat uzoq davom etmaydi. Yo'l boshchi shunday muhit yaratishi shartki, mehmon bu sayohatni faqat ijobiy tomondan eslab qolishi va bir muncha vaqt o'tgach, bu yerga qaytishni xohlasin.

Turistik kompaniyalarda ajoyib ish tajribasiga ega tajribali gid-tarjimonlar ishlashi kerak. Ular litsenziyaga ega, shuning uchun xizmatlar rasmiy ravishda taqdim etiladi. Bizning gidlarimiz eng qiziqarli joylarni bilishadi va bir guruh sayyohlar uchun qiziqarli marshrutni yaratishlari mumkin.

Agar siz chet elda bo'lgan bo'lsangiz, ehtimol siz gid-tarjimonlarga duch kelgansiz. Xalq orasida bu kasb vakillari gid deb ataladi, ammo gid-tarjimonning vazifalari ancha kengroqdir.

Gid tarjimon xorijlik sayyohlarga hamrohlik qiladi, ularni tashrif buyurgan mamlakatning urf-odatlarini va madaniyati bilan tanishtiradi, shuningdek, chet ellik mehmonlarga notanish shaharda sayohat qilishga yordam beradi.

Gid-tarjimonlar xorijiy davlatda bo'lgan bir guruh turistlar tilini yaxshi bilishi shart va zarur.

Chet ellik sayyohlar bilan ishlash juda ko'p taassurotlarni keltirib chiqaradi: gid doimiy ravishda yangi odamlar bilan uchrashadi, ofis xodimlari faqat orzu qiladigan qiziqarli joylarga tashrif buyuradi. Bu faol va ochiq odamlar uchun kasb. Gidning asosiy vazifasi xorijlik mehmonlarni shahar va mamlakat bilan tanishtirishdan iborat bo'lib, bu ko'rinadigan darajada oddiy ish emas.

Muvaffaqiyatli ish uchun gid-tarjimon quyidagi fazilatlarga ega bo'lishi kerak:

Gid-tarjimon chet tilini yaxshi bilishi kerak. Bundan tashqari, professional gidning lug'ati faqat tarixiy, mintaqaviy va kundalik mavzulardagi lug'at bilan cheklanmaydi.

Zamonaviy sayyohlar juda bilimli: gidlar ko'pincha ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy kun tartibidagi savollarga javob berishlari kerak. Sayyohlarga ekskursiyadan tashqari masalalarda yordam kerak bo'ladi: shoshilinch tibbiy yordam yoki mahalliy ixtisoslashgan do'konda eskort.

Shahar va mamlakat tarixi, san'at, me'morchilik sohasidagi ko'p qirrali va chuqur bilim.

Ko'pgina gidlar ixtisoslashgan sohaga ega: ba'zilar muzeylar va galereyalar bo'ylab gid ekskursiyalari, ba'zilar tarixiy markaz bo'ylab piyoda sayohatlarga ixtisoslashgan, ba'zilar esa diqqatga sazovor joylarga sayohatlar o'tkazadilar.

Ichkarida va tashqarisida gidlar o'zlari ixtisoslashgan turistik sayt tarixini bilishadi. Lekin har bir gid-tarjimon o'z mamlakati va shahri tarixiga ham chuqur singib ketishi kerak. Yo'l boshchining dunyoqarashi qanchalik keng bo'lsa, u mutaxassis sifatida shunchalik qadrlidir.

Gid-tarjimon guruh menejeri, ekskursiya davomidagi barcha jarayonlarning kuratori. U tarbiyaviy ishlar bilan bir qatorda guruh a'zolarining transferi, ovqatlanishi, turar joyi, yo'l va ekskursiya chiptalari hamda xavfsizligini ta'minlash bilan shug'ullanadi.

Ekskursiyaning ushbu tarkibiy qismlari haqiqiy ekskursiya ma'lumotlaridan kam emas: sayyohlarning yangi mamlakatdagi boshqa kunidan umumiy taassurotlari va qoniqishlari avtobusning o'z vaqtida yetib kelgan-kelmaganligiga, sessiya uchun chiptalar yetarli bo'lganiga bog'liq.

Va agar tur davomida qoplamalar va muammolar yuzaga kelsa, gid stressga chidamlilik va xushmuomalaliksiz qilolmaydi.

Muzokaralar olib borish va guruhning ijobiy kayfiyatini saqlab turish gidning professional mahoratidir.

Qanday qilib gid-tarjimon bo'lishning bir necha variantlari mavjud. Gid-tarjimonlarni tayyorlash tarjimonlik, tilshunoslik, madaniyat fakultetlarida qo'shimcha ta'lim dasturlari bo'yicha, shuningdek, "turizm", "ekskursiya faoliyati" va boshqa ko'plab yo'nalishlardagi dasturlar bo'yicha amalga oshiriladi.

Agar oliy ma'lumot olish uchun imkoniyat bo'lmasa, unda gid-tarjimonlar kurslarda o'qib sertifikat olishlari zarur. Ko'pgina dasturlar va kurslar Toshkentda va Samarqandda o'tkaziladi, ammo O'zbekiston Respublikasi hududlarida turizmning rivojlanishi bilan siz Buxoro, Xiva, Shaxrisabz, Qarshi va boshqa shaharlarda gid sifatida o'qishingiz mumkin.

Gid-tarjimon sifatida ishlashning ijobiy va salbiy tomonlari mavjud.

Ijobiy jihatlari:

- ko'pgina ofis xodimlari sayohat qilishni orzu qiladi. Xo'sh, gid-tarjimon tez-tez yo'lda bo'ladi va buning uchun pul oladi;
- har kuni gid turli odamlar bilan uchrashadi. Va qiziqarli, qiziquvchan sayyohlar bilan muloqot qilib, ko'ngilni ko'taradi va energiya beradi;
- agar gid chet ellik sayyohlar guruhi bilan ekskursiya olib borsa, u boshqa madaniyat vakillari bilan yanada chuqurroq tanishish uchun ajoyib imkoniyatga ega bo'ladi.

Salbiy jihatlari:

- mavsumiylik;
- yuqori turistik mavsumda sayyohlarning cheki yo'q, masalan, qish va
- kuz oylarida gidlar uchun kamroq ish bo'ladi;
- kun bo'yi oyog'ingizda;
- ko'pincha gidlar butun kunni o'zlarining sayohat guruhi bilan o'tkazadilar, dam olishga qodir emaslar. Bu ish uchun chidamlilik zarur.
- asosiy diqqatga sazovor joylar yirik va kurort shaharlarda to'plangan, viloyatlarda esa gid-tarjimonlar uchun deyarli ish kam.

1.2. Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimon faoliyatning shart-sharoitlari, tamoyillari va xususiyatlari

Turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar sirasiga kiradi va u ilm-fan texnika bilan uzviy bog'liqlikda. Bu butunjahon iqtisodiyotida kuzatiladi. Xususan, dunyo yalpi ichki mahsuloti (YAIM)ning 10 foizi, umumiy eksport hajmining 7 foizi turizm hissasiga to'g'ri kelmoqda. Butunjahon turistik tashkilotining (BTT) ma'lumotlariga binoan turizm dunyo miqyosida tovarlar va xizmatlar eksporti bo'yicha to'rtinchi o'rinni (avtomobil', kimyoviy va yoqilg'i mahsulotlari eksportidan keyin), daromadlilik darajasi bo'yicha uchinchi o'rinni (neft' ishlab chiqarish va avtomobilsozlik sanoatidan keyin) egallab kelmoqda. Xalqaro turistik munosabatlar va rivojlanish strategiyalari Butunjahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) tomonidan nazorat qilib boriladi. Butunjahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO), Birlashgan Millatlar Tashkilotining ixtisoslashgan agentligi, mas'uliyatli, barqaror va hamma uchun ochiq bo'lgan Turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlarda hal qiluvchi va markaziy rolga ega bo'lgan yetakchi xalqaro tashkilotdir. U sayyohlik siyosati muammolari uchun global forum va turizm nou-xaularining amaliy manbai bo'lib xizmat qiladi. Uning tarkibiga 159 ta mamlakat, 6 ta hudud, 2 ta doimiy kuzatuvchi va 500 dan ortiq sherik a'zolar kiradi.

Butunjahon sayyohlik tashkiloti (UNWTO) Chexiya Respublikasining Praga shahrida bo'lib o'tgan Yevropa Komissiyasining 63-yigilishida (2018 yil 11-13 iyun) turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar innovatsiyalarini rivojlantirish va kelajakda ish o'rinlarini yaratish imkoniyatlarini ta'minlash muhimligini takidlagi. UNWTO va uning Yevropaga a'zo davlatlari mintaqaning kun tartibini belgilash uchun yig'ilayotganda, bosh kotib Zurab Pololikashvili Tashkilotning innovatsiyalarni yanada barqaror va mas'uliyatli turizm sektori bilan uzviy bog'liqlikni yaratish muammosi yechimining bir qismiga aylantirish niyatini bayon qilganligi, innovatsiyalar va raqamli transformatsiyalar bo'yicha strategik munozarada janob Pololikashvili hukumatning siyosati, mablag'lari, g'oyalar va tadbirkorlikni rivojlantiradigan

strategik loyihalar ekotizimini yaratish bo'yicha o'z nuqtai nazarini aniq ifoda etishi hamda, buning uchun a'zo davlatlar va xususiy sektor a'zolaridan yordam so'rashi fikrimiz dalilidir. 27 sentabrning Butunjahon turizm kuni sifatida nishonlanishi va bu tantanalar turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar va raqamli transformatsiyaga bag'ishlanishi turizmning ahamiyatini ko'rsatib bera oladi. Bayram tantanalari Budapeshtda, Vengriyada va butun dunyoda bo'lib o'tadi.

AMADEUS, Galileo u dunyoda eng faol Amadeus - axborot texnologiyalari uchun yetakchi yechimlarni yetkazib beruvchisi, tarqatish va global tijorat sayohat va turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar sohasi. Sarmoya kiritish orqali keyingi avlod IT-yechimlarini ishlab chiqish, biz muvaffaqiyatli moslashish va o'sish uchun samarali imkoniyatlarni ochib, yuqori raqobat sharoitida tez o'zgarishlarga erishdi. Mijozlar orasida dasturdan ko'pchilik mamnun ekanligini bildirdi. Ushbu tizim bir necha aviakompaniyalar, sayyohlik agentliklari, mehmonxonalar, avtomobillarni ijaraga beruvchi kompaniyalar, temir yo'llar, kruiz va parom kompaniyalari, sug'urta provayderlari va sayyohlik operatorlar, shuningdek korporatsiyalar bilan uzviy aloqada faoliyat olib boradi.

Ushbu tizim 1987 yilda Air France, Iberia, Luftxanca, SAS aviakompaniyalari tomonidan yaratilgan bo'lib, yirik va keng tarqalgan tizim hisoblanadi. Kompaniyaning bosh ofisi Ispaniyada, mahsulotlarni rivojlantirish markazi Fransiyada va ma'lumotlarni qayta ishlash markazi esa Germaniyada joylashgan. Ushbu tizim kuniga 3 mln dan ortiq bronlashni qayta ishlaydi. 1995 yilda ushbu kompaniya tomonidan AQSH da joylashgan "Seystem One" bronlash tizimi sotib olingandan so'ng, ushbu tizim global tizimga aylandi.

Hozirgi kunda Amadeus tizimi orqali yilida 250 mln. Bronlash amalga oshiriladi. Amadeus bundan tashqari har xil servis xizmatlarini ham yo'lga qo'yilgan, masalan, Temir yo'l kompaniyalari, mehmonxonalar bilan, bundan tashqari turistlarni sug'urtalash kompaniyalari bilan hamkorlikni yo'lga qo'ygan.

Amadeus tizimi bilan ishlash uchun Internet va oddiy veb-brauzer kifoya qiladi va turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar platforma

(ASP) yordamida barcha ishlarni amalga oshirish mumkin, faqatgina aviakompaniyalar, mehmonxonalar va boshqa xizmat ko'rsatayotgan firmalar bilan shartnomalar tuzish kerak bo'ladi.

Amadeus tizimi nafaqat sanab o'tilgan imkoniyatlardan, balkim qo'shimcha xizmatlardan ham iborat, buning uchun quyidagi tizimlar mavjud: Amadeus Hotels Plus, Ancillary Services, Amadeus All Fares, Amadeus Cars Plus, Amadeus Cruise, Amadeus Ferry, Profiles Plus va boshqalar. Ularning ba'zilarini ko'rib chiqamiz.

Amadeus Hotels Plus – butun dunyo bo'yicha bronlashni amalga oshiradi va bunda eng yaxshi tariflarni taqdim etadi (Best Available Rate dasturi), har bir mehmonxona bo'yicha quyidagilar taqdim etiladi: tariflar, fotogalereya, personal so'zlaydigan muloqot tillari, qo'shimcha restoran, suv havzalari, fitnes xizmati, sovitkichlar, biznes markaz va boshqalar haqida qisqacha ma'lumotlar taqdim etadi. Bundan tashqari mehmonxonani xaritada joylashuvi, bir necha mehmonxonalar bo'yicha taqqosiy ko'rsatkichlar va ularni elektron pochtaga jo'natish, tarixiy obidalarga nisbatan joylashuvi inobatga olgan holda bronlashlar ushbu tizimda mavjud. Xaritalar 3 xil ko'rinishda taqdim etiladi: oddiy yo'llar bilan ko'rsatilgan xarita, yuqoridan ko'rsatilgan xarita va balandlikdan olingan xarita. Bevosita mehmonxona bilan turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar quyidagi ma'lumotlar ham taqdim etiladi:

- total pricing – mehmonxonada qolish necha pulga tushishni hisoblash;
- multi passenger booking – bir necha mehmonlar uchun (9 tagacha) mehmonxonalarni qidirish;
- property Search – mehmonxonani uning kodi bo'yicha qidirish;
- Profile and polices: smoking (non smoking) room – mijozning maxsus talablarini qidiruvda qondirish imkoniyati;
- profile and polices: SI element – bronlash orqali qo'shimcha mijoz ko'rsatilgan xabarni (45 ta belgigacha) jo'natish (SI – supplementary information).

Ancillary Services – ushbu tizim tarifga kirmaydigan xizmatlarni bronlash imkonini beradi, masalan, normadan ko‘proq yukni olib o‘tish, olib ketadigan uy hayvonlarini qayd qilish, maxsus ovqatlanishni buyurtma qilish, aniq joyni bronlash va boshqalar. Ushbu bronlash tizimi mijozning qo‘shimcha talablarini qondirishga qaratilgan, shu bois xizmat ko‘rsatish sifati ham oshadi.

- Amadeus All Fares – optimal uchish marshrutini tanlaydi.
- Amadeus Cars Plus – avtomashinani bronlash tizimi.
- Amadeus Cruise – Internet orqali sayohatni bronlash tizimi.
- Amadeus Ferry – Internet orqali paromdan o‘tishni bronlash tizimi.
- Amadeus Profiles Plus – mijozning, firmaning qo‘shimcha xohishlari bo‘lib, bronlash tezligini oshiradi.
- Amadeus Ticket Changer – aviachiptani qaytadan yozishni avtomatlashtirish tizimi.
- Mobil servis SMS Sender – mijozga uchish haqidagi ma’lumotlarni SMS orqali jo‘nadi.

Mobil servis turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar Check My Trip Mobile – bevosita CheckMyTrip.com saytidan mijoz o‘ziga tegishli ma’lumotlarni olish imkoniga ega. Amadeus Virtual Miscellaneous CharGES Order (Virtual MCO - vMCO) – turagentlar tomonidan qo‘shimcha xizmatlarni qayd qilish va to‘lovlarini amalga oshirishda qo‘llaniladi, masalan, yukning qo‘shimcha og‘irligi uchun.

Amadeus Airport Express – aviachiptani ayeroekspressda bronlash tizimi.

Galileo tizimi 1987 yilda british Airways, Swissair, KLM va Cobia aviakompaniyalari tomonidan yaratilgan, keyinchalik ularga Alitalia va Austrian Airlines aviakompaniyalari qo‘shilgan. Cobia kompaniyasi 1993 yilda o‘zining Apollo tizimini ham Galileo tizimi bilan birlashtirib Galileo International tizimi deb nom oldi. Ushbu tizim MDH davlatlarida 1999 yilda kirib keldi.

Hozirgi kunda turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar bevosita travelport kompaniyasining tarkibida bo‘lib, undan 160 ta davlatlarning 67000 dan ortiq turistik kompaniyalari foydalanmoqda. Tizimda 420 ta

aviakompaniya, 90000 ta mehmonxona va 30000 ta avtomashinani ijaraga olish shaxobchalari mavjud. Bir kun davomida tizimda 200 mln ga yaqin so‘rovlar qayta ishlanadi, yilida 250 mln. ta aviachipta sotiladi.

- Galileo tizimi quyidagilarni ta'minlaydi:
- elektron aviachiptalarni rasmiylashtirish;
- mehmonxona nomerlarini bronlash;
- avtomashinani ijaraga olish;
- kruizlar haqidagi ma'lumotlar bilan ta'minlash;
- Galileo tizimiga quyidagicha ulanish mumkin;
- to'g'ridan-to'g'ri ajratilgan kanal orqali ulanish;
- telefon orqali ulanish.

Galileo tizimi nafaqat sanab o'tilgan imkoniyatlardan, balkim qo'shimcha xizmatlardan ham iborat, buning uchun quyidagi tizimlar mavjud:

- ✓ Galileo Office– turagentliklar faoliyatini avtomatlashtirish;
- ✓ Galileo Availability – aviareyslarda mavjud bo'sh o'rinlar haqida ma'lumotlar olish;
- ✓ Galileo Sell – aviachiptalarni istalgan marshrut bo'yicha bronlash;
- ✓ Galileo Advance Seat Reservation – o'rindiqni bronlash; Galileo Enhanced Booking Fileservicing – aviakompaniyalar bronlash tizimlari uchun yagona shakl bo'yicha so'rovnomalarni tashkillashtirish;
- ✓ Global Fares – bronlashtirilgan aviachipta narxini hisoblash;
- ✓ Private Fares – o'zaro kelishilgan tariflar bo'yicha aviachipta narxini hisoblash;
- ✓ Galileo Ticketing Products – agentlik kelishuv asosida aviachiptani chop etish;
- ✓ Room Master – mehmonxonalar bo'yicha tezkor bronlash;
- ✓ Car Master – avtomashinani bronlash;
- ✓ Galileo Travelpoint – mijoz o'zi istagan xizmatlarni tanlab olishi;
- ✓ Viewpoint-e-Cruise – kruiz bo'yicha to'liq barcha ma'lumotlarni taqdim etish;

- ✓ Computer Assisted Instructions – Galileo tizimi ishlashni mustaqil o'rgatuvchi tizim.

Galileo International kompaniyasi xizmatlarni taqdim etadi elektron global resurslarni taqsimlash (GDS) va turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar agentliklari uchun kompyuterni bron qilish tizimi orqali, innovatsion yechimlarni taklif etadi. Internetga asoslangan. Galiley – distribyutor agentliklarga imkon beradigan turistik resurslarning qo'shimcha qiymat yaratish va tanlovni kengaytirish sayohatchilar. Galileo International a'zosi Cendant korporatsiyasi. Bosh qarorgohi Parsipanni, Nyu-Jersi, AQSH. Bu yerda deyarli har birida kompaniyaning filiallari mavjud.

Virtual turizmda bu turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar juda yangi va juda keng tarqalgan innovatsion texnologik turizm. Uning qulay tomoni texnologiyalarning rivojlanish imkoniyatidan kelib chiqib, ko'chaga chiqmasdan dunyoning istalgan nuqtasiga tashrif buyurish imkoniyatini beradi.

Shuningdek, turizm rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar sohasida ish sifatini oshirish, yuqori natijalarga erishish maqsadida texnologiyalar bilan ishlay oladigan kadrlar masalasi yuzaga keladi. Bu xususan UNWTO yangi boshlangan UNWTO Akademiyasi doirasida malaka oshirish, ta'lim va ixtisoslashgan turizm bo'yicha kadrlar tayyorlash rejalarni bayon qildi va Yevropaga katta sayyohlik sonlarini boshqarish bilan bog'liq duch kelishini mumkin bo'lgan xavfsizlik va barqarorlik muammolarini yechish yo'llarini yaratdi.

Madaniy markazlarga yuzaga kelgan vaziyat. Turizm sohasini inqirozli holatga tushishiga sabab bo'lgan Covid-19 virusidir. Pandemiya sharoitida barcha reyslar to'xtatildi, ko'ngilochar manzillar, mexmonxona va boshqa turargohlar yopildi, qattiq karantin e'lon qilindi. Natijada bu turizm iqtisodiyoti, mahalliy aholi turmush tarziga sezilarli tasir ko'rsatdi.

Covid-19 davrida ko'plab Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida madaniy tadbirlar bekor qilindi va madaniy joylar jamoatchilik uchun yopildi. Ular endi qat'iy ijtimoiy distant qoidalariga bo'ysunadilar. Shuning uchun madaniyat xodimlari

nafaqat ko‘plab ish imkoniyatlarini yo‘qotibgina qolmay, balki boshqa turdagi ishchilarga qaraganda mavjud ijtimoiy himoya tizimlarining yoriqlariga tushib qolishmoqdalar. Ushbu qatlam uchdan Yevropa Ittifoqi bo‘ylab bir qismini tashkil etib, o‘z-o‘zini ish bilan ta’mindovchi aholi sirasiga kiradi.

Rassomlar va yozuvchilar orasida bu ko‘rsatkich yanada yuqori (44%). O‘z-o‘zini ish bilan band bo‘lganlar kabi nostandart ishchilar o‘zlarining daromadlarini yo‘qotish xavfi yuqori va ular muqobil daromad manbalari yoki tibbiy sug‘urtaga ega emaslar.

1.2.1. rasm. Madaniy sohada ish bilan band bo‘lgan va umumiy ish bilan band bo‘lgan yakka tartibdagi ishchilar, Yevropa Ittifoqi-27,%⁵

Yevropa Ittifoqidan tashqari, aksariyat milliy va mahalliy hukumatlar madaniy muassasalar va kompaniyalarni qo‘llab-quvvatlash va madaniy ish joylarini saqlab qolish uchun o‘z vaqtida munosabat bildirdilar.

Har xil o‘lchamdagi shaharlar siyosiy javoblarni taklif qilgan bo‘lsa-da, asosan, yirik ko‘mak rejalarini qabul qilgan poytaxtlardir. Bu kelajakdagi milliy va Yevropa siyosati hal qilishga intilishi kerak bo‘lgan madaniy kuchlar va kichik san’at shaharlari o‘rtasida yuqori tengsizlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Koronavirusning umumiy iqtisodiy ta’siri madaniy ish joylari ulushi yuqori bo‘lgan shaharlar uchun yuqori bo‘lishi mumkin. Madaniy ishlarning aksariyati

⁵ <http://www.unwto.org>; Travel & Tourism Economic Impact 2018 World, p.

masofadan ishlash bilan mos kelmaydi va transport va turizm bilan oziq-ovqatgacha bo'lgan boshqa sohalar bilan kuchli bog'liqlik mavjud.

Aksariyat shaharlarga Florensiya, Venetsiya va Boloniya kabi o'rta va yirik Italiya shaharlari kiradi; Germaniyadagi Veymar va Maynts shaharlari, bu yerda madaniy ish joylari barcha ish joylarining 9-12 foizini turistik xizmatlar tashkil qiladi (1.2.1. rasm).

Madaniy ish o'rinlarining ulushi katta va xilma-xil ish bozorlariga ega bo'lgan yirik va poytaxt shaharlarda bunday holat sezilarli bo'ldi. Parij (Fransiya), Kopengagen (Daniya), Stokgolm (Shvetsiya), Shtutgart (Germaniya), Frankfurt (Germaniya), Xelsinki (Finlyandiya), Tallin (Estoniya) va Vilnyus (Litva) da madaniy ish joylari, xizmat ko'rsatish sohalarida jami ish o'rinlarining 5-8 foizni tashkil etadi. Madaniyat mahalliy iqtisodiyotning asosiy harakatlantiruvchisi bo'lgan Milan (Italiya) kabi shaharda turizmning ulushi nisbatan yuqori (9%) ni tashkil etadi (1.1.1. rasm).

Butun Yevropadagi mahalliy madaniyat muassasalari, turistik tashkilotlar sog'liqni saqlash va xavfsizlik talablariga javob beradigan tadbir formatlarini ishlab chiqmoqdalar. Rassomlar uchun haq to'lashni ta'minlash uchun yangi biznes modellarini sinovdan o'tkazmoqdalar yoki o'zlarining vazifalarini mahalliy jamoalarning ehtiyojlarini qondirish uchun moslashtirmoqdalar.

- ✓ Vilnyus (Litva) xalqaro aeroporti Vilnyus Xalqaro kinofestivali bilan hamkorlikda dunyodagi birinchi aeroportga tashrif buyuradigan kinoteatr bo'lgan "Ayerocinema" ni ishga tushirdi.
- ✓ Berlinda (Germaniya) "United We Stream" elektron musiqa ixlosmandlariga Berlining tungi hayotining yopilishiga javoban har kuni turli DJ setlarini taqdim etadi. Yagona xayriya tizimi va jonli efir oqimlarining monetizatsiyasi tufayli "United We Stream" musiqa va jonli ijro sektorining moliyaviy jihatdan o'z holatini saqlab qolishga yetarli mablag' to'plashga muvaffaq bo'ldi.
- ✓ Boloniyadagi MAMBO muzeyi tanlangan rassomlarni o'z loyihalari ustida ishlash uchun o'z maydonini qayta tikladi va shu bilan uning

ko'rgazma maydonini asosan pandemiya ta'sirida bo'lgan mutaxassislar uchun turar joy va ishlab chiqarish markaziga aylantirdi.

Ijtimoiy jihatdan oqsayotgan madaniy sohalarni rivojlantirish uchun takliflar:

- Praga shahridagi munitsipal kutubxona (Chexiya) emotsional yordam berish uchun keksa mijozlar bilan telefon aloqasini saqlab turdi;
- Turin (Italiya) munitsipalitet kutubxonalari qamoq muddati davomida yangi xizmatlarni ishga tushirishdi, masalan, til mashqlari va kitob o'qishlari;
- Gent shahri (Belgiya) qariyalarga uy-joylarni parvarish qilish markazlarida madaniy mahsulotlarning yozuvlarini olib keldi.

Turizm sohasi rivojlanib borayotgan gid-tarjimon faoliyati tarmoqlar va uni rivojlantirish maqsadida mahalliy aholi ishtiroki maqullashdi va shaharlar, shuningdek, odamlarni uyga yaqinroq joyga tashrif buyurishga undaydi.

Vilnyus sayyohlik kompaniyasining maqsadi Litva aholisini Vilnusni sayohat yo'nalishi sifatida tanlashga undashdir.

Milan ushbu shaharlar orasida yaqinlik turizmini rivojlantirish uchun Genuya va Turin (Italiya) shaharlari bilan kelishuv protokoli ustida ishlamoqda.

Praga (Chexiya) mehmonxonalarni muzeylar, san'at galereyalari va boshqa joylarga kirish uchun ishlatilishi mumkin bo'lgan vaucherlar bilan ta'minlaydi.

Groningen (Niderlandiya) COVID-19dan keyin madaniyat va turizmni qayta o'ylash uchun yangi g'oyalar maydonini boshladi.

JRC Cultural and Creative Cities Monitoring hisob-kitoblariga ko'ra, faqat Yevropada 30 ta turli mamlakatlardagi kamida 190 ta shahar turizmga sarmoya kiritish orqali yanada eksklyuziv va barqaror jamiyatlarni rivojlantirish majburiyatini olgan.

Yevropa Komissiyasining COVID-19 ta'sirini kuzatishga qaratilgan say-harakatlari doirasida Yevropa Komissiyasi Creative Europe dasturi manfaatdorlaridan #CreativeyeuropeatHome umumiy xashtegi ostida o'z faoliyatini namoyish qilishni so'radi va madaniy tashabbuslarni yig'ish uchun

EuCultureformHome ijtimoiy media kompaniyasini boshladi. Ushbu kompaniya ochiq manbali veb-ilovasida doimiy ravishda onlayn faoliyat yuritiladi.

Bu yil ko‘plab odamlar ta’tilda uylariga yaqinroq bo‘lishlari bilan, Komissiya Yevropaliklarga uylariga yaqin joylarning go‘zalligi va boyligini kashf etish uchun "Yevropaning madaniyati - sizga yaqin" ijtimoiy media kompaniyasini boshladi. Aksiya Yevropalik dam oluvchilarning hayotini osonlashtiradigan raqamli manbalar, shu jumladan Qo‘shma tadqiqot markazi tomonidan ishlab chiqilgan interaktiv xaritaga ega bo‘lgan Yevropa Ittifoqining yangi veb-platfomasi bilan ta’minlangan.

JRC madaniy va ijodiy shaharlar monitorining uchinchi nashri hozirda ushbu hisobotda kutilgan ta’sirlarni aks ettirish uchun chuqurroq tahlil qilish bilan qayta shakllantirilmoqda. Yaqin oylarda madaniy va ijodiy shaharlar monitorining onlayn vositasi o‘tgan aprel oyida boshlangan shahar so‘rovnomasi natijalari bilan yangi siyosatni xaritalash vositasini ishga tushiradi. So‘rovda 23 ta Yevropa mamlakatlarining 60 dan ziyod shaharlaridan dastlabki ta’sirlar, eksperimental tashabbuslar va siyosatni qo‘llab-quvvatlash choralari to‘g‘risida ma’lumotlar yig‘ildi.

Buyuk Britaniyaning turizimi. Birlashgan Qirollik dunyodagi eng yirik sayyohlik yo‘nalishi bo‘yicha 10-o‘rinni egallab turibdi, 2018 yilda 37 milliondan ziyod tashrif buyurgan. Turizm sohasi 2017 yilda YAIMga jami 213 milliard funt sterling qo‘shdi, 2028 yilga kelib 265 milliard funt sterlingga ko‘payishi kutilmoqda⁶.

Buyuk Britaniyada 2017 yilda chet ellik sayyohlar tomonidan 31,93 milliard AQSH dollari sarflangan. Visit Britain ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, AQSH eng kiruvchi bozor bo‘lib qolmoqda, amerikalik mehmonlar 2010 yilda 2,1 milliard funtsterling sarfladilar.⁷ Shunga qaramay, Yevropadan kelgan sayohatchilar soni Shimoliy Amerikadan kelganlarga qaraganda ancha ko‘p: 3,5 million amerikalik

⁶ Luty, J (2019). "Travel and tourism's total contribution to GDP in the United Kingdom (UK) 2012-2028". *Statista*. Retrieved 24 April 2020.

⁷ "Fears US Debt Crisis Will Hit UK Tourism" Sky News. 2011. Retrieved 2011-08-06.

hamda kanadalik mehmonlarga nisbatan 21,5 million⁸. 7 yillik o'sishdan so'ng, Buyuk Britaniyaga turizm 2017 yildan 2018 yilgacha keskin pasayib ketdi⁹.

Mamlakatning asosiy sayyohlik yo'nalishlari London, Edinburg, Oksford, Kembrij, York va Kanterberi. Birlashgan Qirollikda jami 32 ta Jahon merosi obektlari joylashgan bo'lib, ular dunyoda 8-o'rinda turadi¹⁰. Lonely Planet sayohatchisi Butandan keyin Angliyani 2-o'rinni 2020 yilda tashrif buyurgan eng yaxshi mamlakatlar qatoriga qo'shdi¹¹. London, Edinburg va Manchester shaharlari orasida eng mashhur shaharlar qatoriga Vestminster saroyi, London Ko'zi va Edinburg qal'asi kiradi.

Turizm Buyuk Britaniyada eng tez rivojlanayotgan soha hisoblanadi va u 2025 yilgacha har yili 3,8% ga o'sishi kutilmoqda, bu global o'rtacha ko'rsatkichdan 0,5% yuqori va barcha ish o'rinlarining 10% uchun javob beradi¹².

Buyuk Britaniya dunyodagi eng ko'p tashrif buyurilgan mamlakatlar orasida 10-o'rinda turadi va Yevropada eng ko'p tashrif buyurilgan mamlakatlar orasida 4-o'rinda turadi. Umuman olganda Yevropa butun dunyo bo'ylab sayyohlik tashriflarining 40% bozor ulushiga ega bo'lib, unga Buyuk Britaniya katta hissa qo'shmoqda¹³.

2019 yilning so'nggi choragi uchun rasmiy statistika hali e'lon qilinmagan, garchi 2018 yilda Buyuk Britaniyaga jami 37,9 million kishi chet eldan tashrif buyurgan va jami ravishda 22,8 milliard funt sarf qilgan, bu har bir tashrif uchun o'rtacha xarajatlarni 601 funtga teng qilgan. 2017 yil bilan taqqoslaganda xalqaro tashriflar va xarajatlarning kamayishi 5,3% va 2,3% ga to'g'ri keldi. Bu 2009-10 yildan beri tashrif buyuruvchilar soni birinchi marta kamaygan¹⁴. Bunga boshqa mamlakatlarning, xususan, Yaqin Sharq va Osiyoda sayyohlik yo'nalishlari

⁸ Office for National Statistics – Overseas residents' visits to the UK". Office for National Statistics. 2010. Retrieved 2011-08-14.

⁹ [Number of overseas resident visits to the United Kingdom \(UK\) from 2002 to 2018 \(in millions\)](#)

¹⁰ United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland". UNESCO. 2019. Retrieved 24 April 2020

¹¹ "Best in Travel 2020". Lonely Planet. 2019. Retrieved 24 April 2020

¹² "UK Tourism Statistics 2020". Condor Ferries. 2020. Retrieved 5 May 2020

¹³ Antonakakis, Dragouni, Filis, N, M, G (2014). "How strong is the linkage between tourism and economic growth in Europe?" (PDF). *Economic Modelling*. **44**: 142–155. Doi:10.1016/j.econmod.2014.10.018

¹⁴ "Inbound nation, region and country data" VisitBritain. 2020. Retrieved 24 April 2020

sifatida paydo bo'lishi hamda Brexit-2016 referendumi natijasida yuzaga kelgan geosiyosiy noaniqlik sabab bo'lgan¹⁵.

Hozirgi kunda Birlashgan Qirollik qishloq va shahar manzaralarini uyg'unlashtirganligi va sport, oziq-ovqat va san'atni o'z ichiga olgan Britaniya madaniyatining jozibasi bilan dunyo bo'ylab mehmonlarni jalb qilmoqda.¹⁶ Hozirgi COVID-19 pandemiyasi Buyuk Britaniyadagi turizmga ta'sir ko'rsatishda davom etmoqda. 2020 yil mart oyida hukumat hozirda mavjud bo'lgan barcha zarur bo'lmagan (ichki va xalqaro) sayohatlarga cheklovlar qo'yishga qaror qildi¹⁷. Ma'lum qilinishicha, aprel oyida Xitrou aeroporti 6,7 million yo'lovchini kutgan edi, ammo atigi 200 ming kishi etib keldi, bu odatdagi kunga teng¹⁸. Pandemiya qanday davom etayotganiga qarab, Pricewaterhousecoopers professional xizmat ko'rsatuvchi firmasi Buyuk Britaniyada transport, mehmonxonalar va oziq-ovqat xizmatlari kabi eng katta zarar ko'rgan sektorlar kamida 15 foizga yoki eng yomon vaziyatda 40 foizga tushishini kutmoqda¹⁹.

1.3.Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashning nazariy asoslari

O'zbekistonning iqtisodiy hamda ijtimoiy sohalarida yuqori natijalarga erishishi, jahon iqtisodiy tizimida to'laqonli hamkorlik o'rnini egallay borishi, hayot uchun zarur barcha sohalarida zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish ko'lamlari qanday bo'lishiga, hamda bu texnologiyalar mehnat samaradorligini oshishida qanday rol o'ynashiga bog'liq. Bozor iqtisodiyoti munosabatlari sharoiti jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy hayotini axborotlashtirish barcha sohalarida erishilgan eng so'nggi yutuqlarni tatbiq etish sur'atlarini g'oyatda tezlashtirib yuboradi.

¹⁵ Wilson, A (2019). "Tourist numbers to the UK down while global figures continue to rise"*The Guardian*. Retrieved 24 April 2020

¹⁶ "5 Reasons to Visit The United Kingdom" *The Travel Leaf*

¹⁷ "Dominic Cummings: Did he break lockdown rules?" *BBC News*. 2020. Retrieved 26 May 2020

¹⁸ Shields, B (2020). "Too little, too late? Britain's controversial move towards quarantine" *Sydney Morning Herald*. Retrieved 20 May 2020

¹⁹ "UK Economic Update: COVID-19". *PricewaterhouseCoopers*. 2020. Retrieved 24 April 2020.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda axborotlashtirish va telekommunikatsiya kishilik jamiyati hayotiga kirib bormoqda. Yaqin yillarda ish joylarini kompyutersiz tasavvur qilish qiyin bo'ladi va bu universal texnikaning imkoniyatlaridan mutaxassislar to'liq darajada foydalanishlari kerak. Kompyuterda ishlashni bilish hozirdanoq ishga qabul qilishdagi talablardan biri ekanligi tasodifiy hol emas. Talablar borgan sari ortmoqda, chunki kompyuter istalgan sohadagi mutaxassislarning asosiy qurolidir. Avtomatlashtirilgan texnologiyalar bevosita turizm sohasidagi mutaxassisga mavjud barcha jarayonlarni boshqarishda samarali foydalanish imkonini beradi. Zamonaviy axborot texnologiyalari tezkor va muvofiq ravishda boshqarish axborot kommunikatsiyalarini o'rnatishga imkon beradi.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda insonning axborot ishlab chiqishi bo'yicha imkoniyatlarini kuchaytiruvchi zamonaviy texnologiyalar bilan qurollantirish – axborotlashtirish sanoatini jadal rivojlantirishni talab etuvchi eng muhim texnik iqtisodiy vazifadir. Jamiyatni axborotlashtirish zamonaviy ijtimoiy taraqqiyotning talablaridan biridir.

Iqtisodiyotning hozirgi zamon rivojlanishi boshqaruv sohasiga hisoblash texnikasi vositalarini keng tatbiq etish bilan ta'riflanadi. Bu jarayon shaxsiy kompyuterlarni paydo bo'lishi bilan shiddatli o'tmoqda. Zamonaviy shaxsiy kompyuterlar inson faoliyatining turli-tuman sohalaridagi kasbiy bilimlarni tartibga solish va shakllantirish uchun borgan sari keng qo'llanilmoqda.

Turizm dunyo tamaddunining bosh gultoji bo'lib, hozirgi kunda sayohat insoniyat maqsadlarining asosini tashkil qilib kelmoqda. Ayniqsa, milliy turizmning rivojlantirish istiqbollari, O'zbekistonda turizm industriyasining jahon bozoridagi mavqeyini oshirishga ko'maklashadi. Fikrimizning isboti sifatida bugungi kunda turizm sohasida katta yutuqlarga erishilayotganligi, tez sur'atlar bilan o'sib borayotganligi, yangidan – yangi mehmonxonalarning barpo etilayotganligi, ishchi o'rinlari sonining ko'payishi, malakali mutaxassislarning

ortib borishi, turistlar oqimining yildan – yilga ko‘payayotganligini ta’kidlab o‘tishimiz joiz deb hisoblaymiz. Albatta, O‘zbekistonning qulay iqlim sharoitlari va o‘ziga xos landshaftini inobatga olganda sport va ekologik turizmning rivojlanishi uchun barcha asoslar mavjud. Farg‘ona vodiysi va Toshkent viloyati ajoyib tog‘ tizimlari, gullagan vodiylar va ajoyib tog‘ daryolariga boy. Tog‘ning toza havosi, yil davomida quyoshli kunlarning ko‘pligi, ajoyib tog‘ manzaralari nafaqat O‘zbekiston fuqarolarining, balki Qozog‘iston, Qirg‘iziston va Tojikiston kabi qo‘shni mamlakatlarning aholisi ham tashrif buyuruvchi turizm obektlariga aylanishiga imkon beradi. O‘zbekiston hududida mineral suvlarning turli xil turlari keng tarqalgan, mamlakatdagi 300 dan ortiq shifobaxsh yer osti mineral suv manbalariga ko‘plab odam tashrif buyuradi. Hozirgi kunda bu manbalardan 121 tasi faoliyat yuritmoqda. Chimyon va To‘rtko‘l kabi tog‘ – chang‘i sportini rivojlantirish mumkin bo‘lgan bir qancha tog‘ maskanlari mavjud. Baland qorli tog‘lar, alpinizm, speleoturizm, daryo turizmi kabi turli tog‘ turizmi turlarini amalga oshirish imkonini beradi. Shifobaxsh giyohlarning ko‘pligi turli xil ekologik turlar, turli giyohlar va o‘simliklar yig‘ish uchun turlarni tashkil etishga imkoniyat yaratadi. Bu esa ko‘plab chet ellik turistlar orasida qiziqish uyg‘otadi.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo‘llab quvvatlashda turizmning hozirgi holatini baholar ekanmiz, shuni qayd etish muhimki, O‘zbekistonda infratuzilmaning rivojlanish darajasi chet ellik turistlarning ehtiyojlarini to‘liq qondira olmayapti. Infratuzilmaning rivojlanmaganligiga raqobat va takomillashishni rag‘batlantirish imkonini bermagan avvalgi ma’muriy-buyruqbozlik tizimi sababchi hisoblanadi. Infratuzilma yetarlicha rivojlanmagan taqdirda turistlar oqimini ko‘paytirish va shunga mos ravishda valyuta tushumini ko‘paytirish mumkin emas. Bundan kelib chiqqan holda infratuzilmaning ahvoli turizmning rivojlanishi va mamlakat imidjini shakllantirishga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Avvalo, shuni alohida qayd etish lozimki, O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishmaguncha turizmga yetarlicha e’tibor qaratilmagan. Respublikaning turistik salohiyati to‘g‘risida obektiv ma’lumotlar va reklama umuman bo‘lmagan. Turizm, xizmat ko‘rsatish va

ko'ngilocharlik infratuzilmasi rivojlanmagan, turistlarga xizmat ko'rsatish darajasi past bo'lib, jahonning yetakchi turistik korxonalari bilan aloqalar bo'lmagan desa ham bo'ladi. Hozirda O'zbekiston hududida turizm infratuzilmasi bir tekisda taqsimlanmagan. Toshkent shahri va viloyatida respublika turizm salohiyatining 36 % qismi jamlangan. Yirik infratuzilma salohiyatiga to'rt viloyat (Toshkent, Samarqand, Buxoro va Xorazm) va Toshkent shahri ega, Farg'ona vodiysi 19% turizm infratuzilmasiga ega. O'zbekistonda iqtisodchi olimlaridan M.Pardayev, R.Atabayev, I.S.Tuxliyev, F.X.Kudratov, N.Tuxliyev, T.Abdullayeva, A.S.Soliyev, M.R.Usmonov, M.M.Muxammedov, D.K.Usmanova, M.Xoshimov, A.Norchayev, B.Turayev, O.X.Xamidov, A.A.Eshtayevlar turizm sohasida ilmiy-tadqiqot ishlari olib borganlar. Turizm iqtisodiyotning tarkibiy qismi sifatida turistlar qabul qiluvchi mamlakatga daromadni keltiradi, yuqori valyuta tushumini ta'minlaydi, aholini ish bilan bandlik darajasini oshiradi. Turistlarga xizmat qilish uchun mehmonxona kerak bo'ladi va ular ovqatlanishlari uchun maxsus qahvaxona, restoran, kafe, bar va boshqa ovqatlanishga mo'ljallangan joylar bo'lishi lozim. Ko'ngil ochish uchun turli tomoshalarga kiradilar va ularda qatnashadilar. Ko'p hollarda agar ular xorijiy turistlar bo'lsa, valyuta tushumining ko'payishini ta'minlaydi. Turizm nafaqat iqtisodiy, balki muhim ijtimoiy soha hamdir. Buning iqtisodiy samaradorligi bilan birga ma'naviy, ruhiy va intellektual ahamiyati ham juda katta. Shu tufayli ushbu sohaga davlat alohida e'tibor berib, ma'lum imtiyozlar ham belgilaydi. Odamlar bu imtiyozlardan faqat turist bo'lganliklari uchun foydalanadilar. Bu ham turizmning o'ziga xos xususiyati va katta ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatidan dalolat beradi.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda imtiyozlar turistlarning bojxona postlaridan o'tishda, soliq to'lashda, chetga chiqishda pasportiga ruxsat berishlarida, avia va temir yo'l transportlariga chiptalar olishda, ularni rasmiylashtirishlarda namoyon bo'ladi. Turizmning mahalliy aholi uchun ham katta foydasi bor. Ular ish bilan ta'minlanadi, turli millat, elat va xalq vakillari bilan muloqotda bo'ladilar va ularning turli an'ana va qadriyatlari bilan tanishadilar, doimiy daromad olib turish

imkoniyati ega bo'ladilar, hamda mahsulotlarni sotish imkoniyatiga ega bo'ladilar. Mahalliy aholi imkon qadar o'zlarining an'ana va qadriyatlarini namoyish qilish uchun uni saqlab qoladilar va unitilganlarini tiklaydilar, mehmon kutishning jozibador an'anelarini tiklash bilan birga mehmondorchilik an'anelarini takomillashtirib boradilar. Oxir oqibatda mahalliy aholining dunyoqarashi, madaniy saviyasi ham muttassil o'sib boradilar.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda mahalliy madaniy hayotni jonlanishi salbiy xususiyatlari quyidagilar:

- malakasiz mehnat ulushining o'sishi;
- umumjamiyat normasini buzulishi;

Turizmning rivojlanishi davlat uchun ham juda foydalidir. Xususan u turizmni rivojlantirish evaziga o'z iqtisodiyotining yuksalishiga erishadi, davlat byudjetiga tushumlarning ko'payishini ta'minlaydi, tabiiy resurslarni asrab-avaylashga erishadi, mamlakatning ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga harakat qiladi. Xalqlararo aloqalarga erishadi, madaniy aloqalar kengayadi, valyuta tushumi ko'payadi va h.k. Turizm mahalliy aholi hayotiga ijobiy hamda salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijobiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- tabiiy komplekslarning kengayishi;
- mahalliy madaniy yodgorliklarni tiklanishi va muhofazasi;
- qishloq xo'jaligi mahsulotlari va mahalliy ishlab chiqarilgan tovarlarga talabni oshishi;
- mahalliy madaniyat o'choqlarning yaralishi, xalq ijodiyoti, an'anelari, rusumlarini rivojlanishi;
- ijtimoiy va madaniy jarayonlarining tezlashishi;
- urbanizatsiya jarayonini tezlashishi, shaharcha xizmat, infrastruktura, madaniyat tashkilotlarini rivojlanishi;
- daromadni ko'payishi, mahalliy aholini yashash darajasini oshishi;
- ish o'rinlarini yaralishi.

Jahon tamaddunlariga guvoh, me'moriy obidalari, qadamjolari, betakror tabiati, buyuk qadriyatlar va an'analari bilan sayyohlar e'tiborini o'ziga jalb qilib kelgan yurtimizda turizm sohasini rivojlantirish bo'yicha samarali chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Mazkur jarayonda yuksak madaniyatimiz, go'zal va obod go'shalarimiz, yurtimiz nomini dunyoga tanitishda zamonaviy axborot kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanilayotgani ahamiyatlidir.

Bugun har bir sayyoh o'zi yo'l olgan mamlakatga borishdan avval internet orqali u diyorning o'ziga xosliklari to'g'risida qiziqib ko'radi, ya'ni u mamlakatga avvalo "onlayn sayohat" uyushtiradi. Multimedia texnologiyalaridan foydalangan holda, "uz" Milliy hududida tashkil etilgan veb-saytlar yurtimizni buguni va o'tmishi, qadimiy obidalari hamda an'analari to'g'risida ma'lumotlar bilan birga, rang-barang suratlar, 3D tasvirlar orqali yorqin tasavvurga ega bo'lishlariga yordam beradi. Saytlarda tarixiy obidalarining 3D shaklidagi panoramalari, muzey, restoran hamda mehmonxonalar to'g'risida ma'lumotlar, diqqatga sazovor joylarning suratlari, xarita va yo'nalishlari, sayohatni tashkil qilish to'g'risida ma'lumot va foydali manbalarning elektron manzillari o'rin olgan.

Turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda sayyohlarga axborot kommunikatsiya texnologiyalari infratuzilmasining muhim bo'g'ini hisoblangan internet tizimidan samarali foydalanish imkonini yaratish maqsadida "Uzbektelekom" kompaniyasi tomonidan xalqaro aeroportlarida, temiryo'l vokzallarida, hududlardagi tarixiy majmualarda Wifi hududlarini tashkil qilish bo'yicha ishlar olib borilmoqda. Turistik industriya — turistik faoliyatning turistlarga xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi turli subektlari (mehmonxonalar, turistik komplekslar, kempinglar, motellar, pansionatlar, umumiy ovqatlanish, transport korxonalari, madaniyat, sport muassasalari va boshqalar) majmui hisoblanadi. Shu bois ushbu soha barcha iqtisodiyot tarmoqlarini birlashtiruvchi soha hisoblanib, u turistik mahsulot yaratish orqali insonlarni dam olish, sayohat qilish, sanatoriyalarda davolanish kabi talablarini qondiradi.

Oxirgi yillarda turizm sohasida turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda keskin o'zgarishlar sodir bo'ldi va bu o'z navbatida turizmga yangi axborot tizimlari hamda texnologiyalarining paydo bo'lishiga, ularni joriy etishga bo'lgan talabni kuchaytirdi.

Turizm sohasida faoliyat olib borayotgan firmalarning samaradorligi zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etish bilan bog'liq bo'lib qoldi. Ushbu texnologiyalar quyidagi talablarni qondirishi lozim:

- ✓ minimal qisqa muddat ichida transport haqida ma'lumot berishi;
- ✓ turistlarni joylashtirish imkoniyatlari;
- ✓ bron qilish imkoniyatlari mavjudligi;
- ✓ chiptalarni muammolarsiz xarid qilish;
- ✓ ma'lumotnomalarga ega bo'lish va h.k.

Ushbu talablarni qondirish uchun faqatgina zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamida axborotlarni qayta ishlash va uzatish texnologiyalarini joriy qilish orqali amalga oshirish imkoniyati kengaytirilishi mumkin bo'ladi.

Hozirgi kunda turistik hududlarni samarali rivojlantirishda gid-tarjimonlar faoliyatini davlat tomonidan qo'llab quvvatlashda turistik mahsulotni yaratishda global taqsimlangan tizimlardan (GDS – Global Distribution System) foydalanishni taqozo etadi. Unda tezkor va qulay transportni bronlash, mehmonxonalardan joyni buyurtma qilish, transportni ijaraga olish, sport va dam olish maskanlariga chiptalarni buyurtma qilsa bo'ladi.

I-bob bo'yicha xulosalar

Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish bo'yicha va ularning nazariy masalalarini tadqiq qilib bir qancha ilmiy-nazariy va amaliy xulosalarga kelindi:

1. Turizm sohasida dolzarb vazifalarni hal etish bir nechta omillar ta'siri ostida ro'y beradi. Tadqiqotlarimiz davomida olib borgan nazariy izlanishlarimiz

omillardan biri turistik resurslar markazidan joy olgan «ishchi kuchi», «turistik xodim», «turoperator», «gid» pirovardida «yuqori malakali kadrlar» ekanligini ko'rsatdi. Shuning uchun «turizm sohasida yuqori malakali kadrlar» tushunchasining tub mohiyatini aks ettirish maqsadida unga atroflicha ta'rif berish, «turoperator» yoki «gid»ning turistik xizmatlar sifatini baholash zaruriyatini keltirib chiqardi. Bu esa turizm sohasida yuqori malakali kadrlarning turizm iqtisodiyotida tutgan o'rni, turistik xodimlarning bandligi, daromadlari va boshqa muhim makroiqtisodiy ko'rsatkichlarga ta'sirini baholashda «yuqori malakali kadrlar» to'g'risida nazariy bilimlarning mavjudligini taqozo etadi.

2. Jahon amaliyoti shundan dalolat beradiki, bugungi kunda jahon turizm bozorida raqobat kuchli sharoitda, iqtisodiyotning barcha sohalarini, jumladan, turizm sohasini ham yuqori malakali kadrlarsiz rivojlantirib bo'lmaydi. O'zbekiston sharoitida ko'pgina turistik korxonalar amalda yuqori malakali kadrlarni muammosini birdan bir-tekis hal etishga tayyor emasligi haqida tahlillar dalolat bermoqda. Chunki, yuqori malakali kadrlar tayyorlash xarajatlari yuqori darajadaga tavakkalchilik bilan bog'liq. Ammo korxonalar o'z faoliyatini olib borish jarayonida tavakkalchilikni batamom yo'qota olmaydi, lekin yaxshi malakaga ega bo'lgan, tajribali menejer tavakkalchilik darajasini pasaytirish imkonini topishi mumkin degan xulosani beradi.

3. Milliy turizm sohamizda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashning me'yoriy-huquqiy hujjatlar tizimi shakllantirilgan. Ammo mavjud huquqiy institutsional tizim tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish jihatidan zamonaviy turindustriya talablari darajasiga javob bermaydi. Shu nuqtai-nazardan Yangi O'zbekiston Taraqqiyot Strategiyasiga ko'ra 2030 yilga borib mamlakatimizda turizm sohasini yanada jadal rivojlantirish zaruriyatidan kelib chiqib samarali ko'rsatkichlarga erishish imkoniyatiga erishish maqsadida xususan turizm sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlash muammosini hal etishga qaratilgan huquqiy-me'yoriy tamoyillar ishlab chiqilishi lozim.

4. Tadqiqotlar turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish masalalarini hal etishda ta'lim asosiy tarkibiy qismlardan biri hisoblanib, turizmni kadrlar bilan bog'liq muhim muammolarini hal etishda u asosiy omil ekanligini ko'rsatdi. Mazkur omil orqali respublika hududlarida turizm sohasi uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda OTMLar, fan va ishlab chiqarish sohalari o'rtasidagi tafovutni qisqartirish, ta'limdan keng ommaning foydalanishini qulaylashtirish, natijada raqobatlashish doirasini kengaytirish imkoniyatlari oshirish hamda, mamlakatimizda turizm tarmog'i uchun kadrlarni tayyorlashdagi ijobiy siljishlarga qaramay, ushbu sohada yuqori malakali kadrlarga nisbatan kuzatilayotgan yetishmovchilikni bartaraf etish mexanizmlari shakllanadi .

II BOB. QASHQADARYODA TURISTIK HUDUDLARNI SAMARALI RIVOJLANTIRISHNING HOZIRGI HOLATI TAHLILI

2.1. Qashqadaryo turistik xududlarida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni hozirgi holati

Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida ta’kid etilganidek «Turizm iqtisodiyotning strategik tarmog‘iga aylantirish biz uchun ustuvor vazifa bo‘lib qoladi. Hukumat oldidagi eng muhim vazifalardan biri yaqin yillarda yurtimizga keladigan turistlar sonini 10 millionga yetkazishdan iborat»²⁰. Xorij tajribasi borasida tadqiqotlarimizning natijalari iqtisodiy o‘rinda turizmning muhim o‘rin tutishini ko‘rsatadi. O‘zbekistonda YAIMda turizmning ulushi 3,4 foiz atrofida.

Yirik turistik sektoriga ega bo‘lgan rivojlangan mamlakatlarda bu ko‘rsatkich 10 foizgacha, orol davlatlari va unchalik rivojlanmagan mamlakatlarda ushbu ulush 30 dan 50 foizgachani tashkil etadi. Jahonda tovar va xizmatlar eksporti hajmining 8 % ni turizm hissasiga to‘g‘ri keladi,²¹ shu tufayli u avtomobil, kimyo mahsulotlari, oziq-ovqat mahsulotlari, kompyuterlar va yoqilg‘i eksportlaridan oldinda turib, yirik eksport tarmog‘iga aylandi. Jahon Sayyohlik Tashkilotiga a‘zo 83 ta mamlakatlarda turizm yetakchi eksport sohalarining beshtaligiga kiradi, 38 foiz mamlakatlarda esa u chet el valyutasi tushumlarining asosiy manbai hisoblanadi²². Buning ustiga turizm daromadning muhim qismi hisoblanuvchi mamlakatlarda u aholini ish bilan ta‘minlash va bandligining asosiy sohasiga aylangan. Masalan, Seyshel orollarida turbiznesda aholining 66,7 foizi band, Grenadada -52,2 foiz, Bogamada - 48,2 foiz, Islandiyada - 33,3 foiz, Kiprda - 22, Tailandda - 15 foizni tashkil etadi²³.

O‘zbekiston Respublikasida turizmning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyatli o‘rnini anglagan holda, ushbu tarmoqni yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta‘minlash masalasiga alohida e’tibor berildi.

²⁰ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: «O‘zbekiston» nashriyoti, 2021.- 174 b.

²¹ Xalqaro savdo tashkiloti ma’lumotlari. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

²² Xalqaro savdo tashkiloti ma’lumotlari. https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/statis_e.htm.

²³ <https://knoema.ru/atlas/topics>.

Turizm sohasidagi katta o'zgarishlar va islohotlar, o'z navbatida, gid-tarjimon kadrlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan ahamiyatlidir. Mamlakatimizda bu borada ham islohotlar olib borilmoqda. Hozirda turizm sohasi uchun respublikaning 2022-2023 o'quv yilida, 28 ta oliy o'quv yurtlarida turizm sohaga tegishli bo'lgan ta'lim yo'nalishlarida, jami 10410 nafar talaba ta'lim olmoqda²⁴.

2.1.1-jadval

O'zbekistonda turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlashni asosiy ko'rsatkichlari²⁵

№	Asosiy ko'rsatkichlar	2018/ 2019	2019 /2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	O'zga rish (+:-)
1	OTMlar soni	11	15	26	27	28	+17
2	Talabalar soni, ming	1628	2799	6007	10324	10410	+8782
3	10000 holiga to'g'ri keladigan turizm sohasidagi talabalar soni	0,24	0,41	0,73	0,9	1	+0,76

2.1.1-jadval ma'lumotlarining tahlili O'zbekistonda turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash borasida OTM lar soni ko'payganligi, talabalar soni keyingi besh yillikda 8782 nafarga oshganligi ko'rsatdi. Ammo 10000 aholiga turizm sohasida to'g'ri keluvchi talabalar soni jihatidan ko'rsatkich sezilarli darajada ekanligidan dalolat berdi. Ushbuholat hali O'zbekistonda turizm sohasi uchun yuqori malakali kadrlar tayyorlash talab darajasida emas ekanligini ko'rsatmoqda. Shuningdek bir qator yangi turizm yo'nalishlari borasida o'zining salbiy jihatlarni namoyon qilmoda ya'ni yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlashda "kadrlar defitsitini" keltirib chiqaradi.

²⁴ O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

²⁵ O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi ma'lumotlari asosida tayyorlangan.

Tadqiqotimiz davomida O'zbekistonda turizmni bir qator yangi yo'nalishlari bo'yicha yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash zaruriyati mavjud degan xulosaga keldik.

Turizm sohasidagi katta o'zgarishlar va islohotlar, o'z navbatida, kadrlarga bo'lgan ehtiyojning ortishi bilan ahamiyatlidir. Mamlakatimizda bu borada ham islohotlar olib borilmoqda. 2022-2023-o'quv yillarida turizm sohasi uchun respublikaning 28 ta, oliy o'quv yurtlarida sohaga tegishli bo'lgan ta'lim yo'nalishlarida jami 10410 nafar talaba ta'lim olmoqda, yoki 2018-2019 o'quv yillariga nisbatan 8782 nafarga oshganini ko'rishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Turizm va madaniy meros vazirligi tasarrufiga o'tkazilgan Toshkent, Samarqand hududlaridagi 10 ta kollej va 3 ta texnikumga 2020-2021 o'quv yilida davlat granti asosida 3340 nafar o'quvchilar qabul qilindi.

Turizm sohasida gid-tarjimon kadrlar tayyorlash modul tizimining bozor islohotlari talablariga va demokratik yangilanishlarga endigina moslashayotganligi, o'quv jarayonining moddiy-texnika va axborot bazasi to'ldirilayotganligi, OTMlarda yuksak ilmiy salohiyatli professor-o'qituvchilarning va o'quv-uslubiy, ilmiy adabiyotlar hamda didaktik materiallardan foydalanish, OTMlar va zamonaviy kadrlarga ehtiyoji bo'lgan korxonalar o'rtasida mustahkam aloqa o'rnatish, korxona va tashkilotlarning oliy ta'lim muassasalari qabul rejasini shakllantirish uchun bergan buyurtmalarining bitiruvchilarga bo'lgan ehtiyojlariga muvofiqligi, oliy ta'lim muassasalarida kadrlarni maqsadli tayyorlash, kadrlar bilimi va ular tayyorgarligini sifatli nazorat qilish, ular mehnatidan unumli foydalanishga e'tiborni susaytirib yubormaslik.

Turizm sohasida ilmiy salohiyatni oshirish maqsadida turizm sohasiga gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning doktorantura bo'yicha qabul jarayonlari amalga oshirildi. Har qanday iqtisodiy islohotlarning zahirida ta'lim va aynan kadrlar tayyorlash tizimining o'rni kattadir.

Tadqiqotimiz davomida yuqori malakali gid-tarjimon ta'lim xizmatlari bozorini undagi talab va taklifni o'sishi ko'proq oliy ta'lim muassasalarida faoliyat

olib borayotgan professor-o'qituvchilarning tarkibi va ilmiy darajasiga ega bo'lgan o'qituvchilar soni va salohiyati ulishiga bog'liq bo'ladi

Xususan, turizm sohasi uchun gid-tarjimon kadrlar tayyorlash jarayonlari ham mamlakatda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlarning ajralmas qismi sifatida amalga oshirilib kelinmoqda.

Yuqorida aytilganidek, hozirgi kunda 28 ta oliy ta'lim muassasalarida turizm sohasi uchun bakalavr va magistratura bosqichlarida kadrlar tayyorlanib kelinmoqda. Bu holatlarni tahlil qilish natijalari ko'rsatadiki (2.1-rasm), turizm sohasi uchun gid-tarjimon kadrlar tayyorlanayotgan oliy ta'lim muassasalarida hozirgi kunda 187 nafar professor-o'qituvchilar faoliyat olib bormoqda. Shundan, 11 nafar (6 foiz) fan doktorlari, 13 nafari (7 foiz) PhD va 33 nafar fan nomzodlaridir. Bularning 22 nafari xorijiy oliy ta'lim muassasalarini bitirgan professor-o'qituvchilar va 57 nafari (30.5 foiz) ilmiy darajaga ega professor-o'qituvchilardir. Ayni vaqtda, ularning 15 nafari (8 foiz) soha bo'yicha ilmiy darajaga ega bo'lgan professor-o'qituvchilardir.

Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash bilan shug'ullanadigan oliy o'quv yurtlari mamlakatimizda turizm sohasi rivojlanishining ilmiy asosini yaratdi.

Mamlakatimizda turizm tarmog'i uchun gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashdagi ijobiy siljishlarga qaramay, ushbu sohada yuqori malakali kadrlar yetishmovchiligi kuzatilmoqda. Shu bilan bir qatorda, mutaxassislarning baholashlaricha, turistik tashkilotlarning ko'pgina xodimlari turizmga oid tayanch ma'lumotga ega emas. O'tkazilgan tadqiqotlarimizga asosan, turistik tashkilotlarda faoliyat olib borayotgan xodimlarning 70-80 % gumanitar yo'nalishdagi ixtisoslikka ega.

Turizm sohasini samarali rivojlantirish va malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash jarayoni sohaning har bir ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlariga zamonaviy axborot texnologiyalarini tadbiq etishni nazarda tutadi. Bugungi kunda turistik faoliyatda Internet va boshqa zamonaviy interfaol multimedia platformalarining ahamiyati beqiyosdir. Shu sababli milliy turizm bozorida faoliyat yurituvchi har bir

turistik tashkilot samarali rivojlanishining ushbu dastaklaridan foydalanishi turistlar uchun o'sib borayotgan jozibadorlik zarurati hisoblanadi.

Turizm sohasida bakalvriat ta'lim yo'nalishlari mutaxassisliklari bo'yicha kunduzgi ta'lim shaklida gid-tarjimon kadrlar tayyorlanishning ma'lumotlaridan kelib chiqadigan bo'lsak 2021- yilda turizm (ichki va xalqaro turizm) yo'nalishi bo'yicha 78 nafar bakalavr tahsil olgan bo'lsa, bu ko'rsatkich yildan-yilga o'sib borib 2022- yilda 223 nafarga yetgan ya'ni 145 nafarga ko'payib, 2,8 marotaba ortgan yoki QarDU bo'yicha barcha talabalar sonini 33,1 foizini tashkil etgan. Mehmonxona xo'jaligini tashkil etish va boshqarish yo'nalishida esa ushbu ko'rsatkich 2021-yilga kelib 296 nafar bakalavr talabani tashkil etib, QarDU bo'yicha barcha talabalar sonini 43,9 foizidan iborat bo'lgan. Xizmatlar sohasi (faoliyat turlari va yo'nalishlari bo'yicha) yo'nalishida 2021-yilda 155 nafar bakalavr tahsil olgan.

Magistratura turizm (faoliyat turlari bo'yicha) 2018- yildan 2022-yilga qadar 33 nafar magistr talaba sonini tashkil etgan bo'lib bu ko'rsatkich 26 nafarga ko'paygan. Yuqorida keltirgan ma'lumotlar tahlil dalili birgina QarDU misolida turizm sohasida yuqori malakali kadr bo'lib yetishishga bo'lgan talab yildan-yilga o'sib borganligini ko'rsatadi (2.2-jadval).

2.1.2-jadval

QarDU turizm sohasida magistratura mutaxassisliklari bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlash ko'rsatkichlari (shuni iloji bo'lsa qashqdaryoni olilar deyishdi)²⁶

№	Turizm sohasiga yuqori malakali kadr tayyorlovchi yo'nalishlar	O'quv yillari						2023 yilda 2019 yilga nisbatan talabalar sonini o'zgarishi (foizda)
		Daraja toifasi	2019	2020	2021	2022	2023	
1	Turizm (faoliyat turlari bo'yicha);	magistr	4	5	4	4	5	125

²⁶ Muallif tomonidan hisob-kitob qilingan

2	Jami talabalar soni	magistr	14	15	24	12	33	235
---	---------------------	---------	----	----	----	----	----	-----

2.2. Qashqadaryo turistik xududlarida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar faoliyati samaradorligiga ta'sir etuvchi omillar tahlili

Mamlakatimizda ta'lim tizimida yangi innovatsion xizmat turlarini keng joriy qilish, tadbirkorlik faoliyatining samaradorligini oshirish masalasi o'ta muhim masalalardan biriga aylanmoqda. Ta'kidlash joizki, hozirgi kunda ta'lim tizimida ko'rsatilayotgan xizmatlarga sarflanayotgan mablag'lar, nafaqat, xarajatlarni qoplashga yetishi, balki, bir necha baravar bo'lib ta'lim tizimiga, Davlat budjetiga qaytishi, jamiyatga foyda berishi ham muhim hisoblanadi. Bu soha oldida turgan vazifalarni hal qilishni taqozo qiladi.

Dissertatsiyada turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarning faoliyat olib boradigan xodimlarning asosiy vazifalaridan kelib chiqib, Qashqadaryo turistik mahsulotlari bozorida firma va mehmonxonalar obyektlarida ularning o'rnini ko'rsatib berishni maqsadga muvofiq. Buning uchun ular faoliyat olib boradigan asosiy obyektlardan biri turistik-mehmonxona bozorini tahlil qilish lozim bo'ldi .

Bugungi kunda Qashqadaryo viloyatida jami 28 ta turizm faoliyati bilan shug'ullanish huquqiga ega bo'lgan turistik sub'ektlari, ya'ni 11 ta (shundan, 8 tasi faoliyat ko'rsatmoqda) turistik kompaniyalar va firmalar hamda 540 nafardan ziyod mehmon (shundan, amalda foydalanish mumkin bo'lgan o'rinlar soni 270 ta) joylashish imkoniyatiga ega 45 ta mehmonxonalar mavjud. Mavjud mehmonxonalardan 12 tasi faoliyat ko'rsatmoqda, qolgan 7 ta mehmonxonalar ta'mirtalab yoki ta'mirlash ishlari olib borilayotgani sababli faoliyat ko'rsatmayapti.

Shu bilan birgalikda raqobatchilar qatoriga quvvati past nomerlar va o'rinlar soni kam bo'lgan mehmonxonalarni kiritish to'g'risida xulosa qilish mumkinligi aniqlandi. Ma'lumki, hozirgi kunda mamlakatimizda xalqaro turizmning jahon

andozalariga mos keladigan jihatlari endigina rivojlanayotganligi bois turistlarga turistik xizmatlarni ko'rsatish borasida talaygina qiyinchiliklarga duch kelinmoqda. Bular bevosita yana yuqori malakali kadrlar tayyorlash muammosining asoratlaridan biri ya'ni, turizm sohasida faoliyat ko'rsatayotgan kichik biznes subektlari o'rtasidagi o'zaro munosabatning yaxshi o'rnatilmaganligiga borib taqaladi.

2022-yil boshiga qadar respublikamizga tashrif buyurgan, chet el fuqarolari bo'lgan turistlar jami 6318 ming nafardan ortiqroqni tashkil etib, ularning maqsadlari bo'yicha taqsimlanishi quyidagicha bo'lgan: xizmat yuzasidan - 0,9, o'qish uchun - 0,2, turizm - 9,2, qarindoshlarga tashrif - 74,6, davolanish uchun - 0,8, tijorat maqsadida - 0,8%, boshqa maqsadlarda - 15,4%. xorijiy turistlar asosan, Qirg'iziston, Afg'oniston, Rossiya Federatsiyasi, AQSH, Buyuk Britaniya, Qozog'iston, Yaponiya, Janubiy Koreya, Tojikiston, Fransiya va Germaniya fuqarolaridan iborat bo'lgan. Jumladan, 2017-yilda respublikamizga Qozog'istondan 1783,8 ming, Tojikistondan 261,9 ming, Rossiyadan 143,9 ming, Turkiyadan 55,2 ming, Turkmanistondan 62,5 ming, Janubiy Koreyadan 37,4 ming, Afg'onistondan 32,1 ming, Xitoydan 19,7 ming, Hindistondan esa 15,8 ming turist tashrif buyurgan²⁷. 2018-yilda respublikamizga Qozog'istondan 2456,9 ming, Tojikistondan 1700,7 ming, Rossiyadan 460,2 ming, Turkiyadan 74,8 ming, Turkmanistondan 245,8 ming, Janubiy Koreyadan 32,7 ming, Afg'onistondan 71,0 ming, Xitoydan 37,1 ming, Hindistondan esa 22,2 ming turist tashrif buyurgan²⁸.

Tashrif buyurayotgan turistlarning aksariyati Sharqiy Osiyo davlatlari va Yevropadan kelishmoqda. Shuni ham inobatga olish lozimki, BTT tasnifiga ko'ra, sobiq Ittifoq davlatlarining ko'pchiligi Yevropa mintaqasiga kiradi. Shu tasnifga asosan O'zbekistonga qo'shni davlatlardan kelayotgan turistlar ham Yevropadan kelayotgan turistlar hisoblanadi. Mahalliy turizm bozorining ishtirokchilari ko'pincha turizm xizmati va turistik mahsulotga bo'lgan talabning aniq xususiyatlarini, turistlar ehtiyojini qondirish uchun qanday xizmatlar taklif etish

²⁷ O'zbekiston turizmi, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi to'plami, -T.: O'zRDSQ-2018 y.

²⁸ O'zbekiston turizmi, O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi to'plami, -T.: O'zRDSQ-2018 y.

lozimligini bilishmaydi. Xizmat turini taklif etayotgan tashkilot xaridorni va uning talabi va ehtiyojini aniq bilgan taqdirdagina talabga ta'sir eta olishi mumkin.

Turistlarga taklif etilayotgan mahsulot va xizmatlarning sifati asosan ularni ishlab chiqaruvchi xo'jalik yurituvchi subyektlarga bog'liq. Biroq, xizmat sifatiga ta'sir qiladigan, hamda markaziy va mahalliy hokimiyat organlariga bog'liq bo'lgan bir qator boshqa omillar ham mavjud. Bularga infratuzilma va turistik resurlardan foydalanish imkoniyatlarini kiritish mumkin.

Mamlakatimizda turmahsulotlar va turistik xizmatlarni diversifikatsiyalash ham muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi kunda O'zbekiston taklif etayotgan uchta asosiy turistik mahsulotni ajratib ko'rsatish mumkin. Bu turistik mahsulotlar asosan madaniy, tarixiy va me'moriy obyektlardan iborat. Madaniy-ma'rifiy, muayyan yo'nalishdagi ixtisoslashgan turizmni, ziyorat turizmi va ekoturizmni o'z ichiga oladi. Tadqiqotda turizmning ushbu ko'rinishlari alohida tavsiflab berildi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatmoqdaki, mamlakatimizda turizm sohasi raqobatbardosh bo'lishi uchun uning ishtirokchilari mazkur soha bozoridagi mavjud talablarni qondira olishi lozim. Mamlakatimizga kelayotgan ko'pchilik turistlar G'arbiy Yevropadan ekanligini hisobga olgan holda muvaffaqiyatga erishish uchun malakali kadrlar tayyorlashda xalqaro andozalar talablaridan kelib chiqish kerak. Yangi turistlarni jalb etish uchun ularni kutib olishdan boshlab, kuzatgunga qadar bo'lgan barcha darajalarda malakali kadrlarga ega bo'lish taqozo qilinadi. Aynan shunday bo'lgandagina turistlar yana qaytib kelishi mumkin. Natijada mamlakatimizga keladigan turistlar soni yildan-yilga ko'payib boradi.

Oliy ma'lumotli gid-tarjimon kadrlar tayyorlash sohasida dasturiy yondashuv amalga oshirilmoqda, bunda fan, ishlab chiqarish va texnologiya bo'yicha yangi g'oyalarning yaratilishi asosida milliy iqtisodiyot va jamiyatning turmush darajasini o'zgartirish ro'yobga chiqmoqda. Bilimga asoslangan yuqori texnologiyali ishlab chiqarish madaniyatining shakllanishida ta'lim muhim o'rin tutadi, chunki zamonaviy murakkab ishlab chiqarishda, ishchi qanchalik malakali bo'lsa, uning umumiy madaniyati va sifati shunchalik yuqori bo'ladi.

Integratsion rivojlanishning asosiy shartlari siyosiy, tartibga soluvchi, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy sharoitlardan kelib chiqadi. Siyosiy shartlar davlat darajasida amalga oshiriladi, mavjud va barqaror saqlanib qolgan ijtimoiy amaliyotni o'zgartirish zarurligini ko'rsatadi. Bunday ehtiyoj dunyodagi ijtimoiy o'zgarishlarga javoban paydo bo'ladi: ilmiy va amaliy taraqqiyotning tezlashishi, axborotlashtirish jarayonlarining kuchayishi kuzatiladi. Biroq, ta'lim sifatini oshirish maqsadli shartlarni talab qiladi, birinchi navbatda davlat tomonidan chuqur islohotlarning amalga oshirilishini taqozo etadi.

O'zbekistonda oliy ta'limning qiymati oshib bormoqda, bugungi kunda yoshlarning katta qismi oliy o'quv yurtlariga kirishni xohlamoqda. Ta'kidlash joizki, O'zbekiston yoshlari chet tillarini, asosan ingliz tilini o'rganishga va texnik sohada, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bo'yicha o'z bilimlarini oshirishga intilishadi.

Shu bilan birga, integratsiya jarayonida yoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalash bo'yicha tizimli ish olib borish va bu boradagi kamchiliklarni bartaraf etish zarur. Ta'limni isloh qilish sharoitida, bugungi kunda oliy ta'limda talabalar sonini mehnat bozori talabiga mos holda rejalashtirish, ularga jahon talablari darajasida shart-sharoit yaratib berish, o'z ustida ishlashini rag'batlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqotimizda biz turizm sohasida tahsil olayotgan bakalavriat va magistratura talabalari soni o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar sifatida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maydoni, mehmonxonalar soni, oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar soni va yalpi ichki mahsulotda turizm ulushi kabi omillarni tanladik.

$$Y = \alpha + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \beta_4 X_4 + \varepsilon \quad (2.2.1.\text{formula})$$

Y –Turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavrlar/magistrlar soni;

X_1 –muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maydoni, gektar;

X_2 –mehmonxonalar soni;

X_3 –oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar soni;

X_4 –turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, foizda;

ε –xatolik.

Yuqoridagi ekonometrik model erksiz o'zgaruvchi (Y) ga to'rtta o'zgaruvchi (X)lar ta'sirini statistik baholashga xizmat qiladi. Ushbu model asosida quyidagi gipotezani tekshirish mumkin:

$H_0 - \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ lardan kamida bittasi noldan farqli;

$H_1 - \beta_1, \beta_2, \beta_3, \beta_4$ larning barchasi nolga teng;

Bunda H_0 gipoteza omillarning kamida bittasi erksiz o'zgaruvchiga ta'siri statistik ahamiyatga ega ekanligini, unga qarama qarshi H_1 gipoteza esa hech bir omilning ta'siri statistik ahamiyatga ega emasligini anglatadi.

Tahlil jarayonida O'zbekiston Respublikasi Prezident administratsiyasi huzuridagi statistika agentligi hamda Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi ma'lumotlaridan foydalandik. Ushbu jadval ma'lumotlari asosida biz turizm sohasida tahsil olayotgan bakalavrlar va magistrlar soniga ta'sir etuvchi omillarning statistik ta'sirini baholash uchun MS EXCEL hamda EVIEWS 10 dasturlaridan foydalandik. Bunda har bir omilning vaqt qatori bo'yicha o'zgarishi va keskin o'zgaruvchi qiymatlar qabul qilmasligi tekshirildi.

Biz avvalam bor omillar o'rtasida korrelyatsion bog'lanish darajasini tekshirish maqsadga muvofiq deb hisobladik (2.3 -jadval).

2.2.1-jadval

Erksiz o'zgaruvchiga ta'sir qiluvchi omillar dinamikasi²⁹

Yillar	Muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maydoni, gektar	Mehmonxonalar soni	OTMlarda o'qituvchilar soni	Turizmning YAIMdagi ulushi	Turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavrlar soni	Turizm yo'nalishi da tahsil olayotgan magistrlar soni
2013	823,2	500	23021	0,32	236	4
2014	885,4	483	22394	0,41	297	17
2015	885,4	541	22769	0,43	331	17

²⁹ O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi hamda Oliy va O'rta maxsus ta'lim vazirligi ma'lumotlari asosida muallif hisob kitoblari.

2016	885,5	613	23148	0,86	488	22
2017	885,5	661	23532	0,84	425	23
2018	885,5	750	24909	0,71	471	22
2019	874,5	816	23961	1,4	581	24
2020	1545,7	916	25107	2,6	800	26
2021	1545,9	1051	26664	2,9	1224	73
2022	1545,9	1209	30559	3,0	2045	153
2023	1545,9	1210	30625	3,4	2086	157

2.2.1- jadvaldan ko‘rinib turibdiki, barcha omillar o‘rtasida korrelyatsiya 0,8 dan yuqori natijani ko‘rsatmoqda. Bu esa o‘z navbatida multiplikativlik muammosi mavjudligidan dalolat beradi.

Ya’ni har bir omil boshqa omilni yaxshi aks ettirishi sababli, bu yerda ko‘p omilli regressiya tenglamasini tuzish, chiziqli regressiya asosida yotuvchi har bir erkli o‘zgaruvchi boshqa erkli o‘zgaruvchiga ta’sir etmaydi degan gipotezaga zid keladi. Shundan kelib chiqqan holda, biz har bir omilni alohida erksiz o‘zgaruvchiga ta’sirini baholadik.

2.2.2-jadval

Korrelyatsiya matritsasi³⁰

	Muxofaza qilinadigan tabiiy hududlar, gektar	Mehmonxonalar soni	OTMlarda o‘qituvchilar soni	Turizmning YAIMdagi ulushi	Turizm yo‘nalishida tahsil olayotgan bakalavrlar soni
Muxofaza qilinadigan tabiiy hududlar, gektar	1,00				
Mehmonxonalar soni	0,82	1,00			
OTMlarda o‘qituvchilar soni	0,80	0,95	1,00		
Turizmning YAIMdagi ulushi	0,94	0,94	0,87	1,00	
Turizm yo‘nalishida tahsil olayotgan	0,88	0,94	0,92	0,96	1,00

³⁰ Jahon banki ma’lumotlari data.worldbank.org.

bakalavrlar soni					
------------------	--	--	--	--	--

Tahlil jarayonida biz turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining o'zgarishi turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavr talabalari soniga ta'siri statistik ahamiyatga ega ekanligi aniqladik. Ushbu tahlil natijalari quyidagi 2.2.2-jadvalda keltirilgan.

Mazkur jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, turizmning YaIMdagi ulushi turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavrlar soni o'zgarishining 91 % ini tushuntirib beradi. Shu bilan birga, turizmning YaIMdagi ulushi erksiz o'zgaruvchiga ta'siri ishonchlilik darajasi 99 % bo'lganda ham statistik ahamiyatga ega ekanligidan p ning past qiymatidan ko'rish mumkin. Umuman olganda, yuqoridagi jadval asosida quyidagi regressiya tenglamasini tuzish mumkin:

2.2.3.jadval

Birlamchi ekonometrik tahlil natijalari³¹

O'zgaruvchilar	R kvadrat	Koeffitsientlar	Standart xatolik	t-statistika	P-qiymat
Ozod had	0,92	180,63	51,67	3,48	0,01
Turizmning YaIMdagi ulushi		305,66	35,75	8,55	0,00

$$Y_{bakalavr} = 183,63 + 306X_4 \quad (2.2.2.formula)$$

Bunda yalpi ichki mahsulotda turizmning ulushi o'sishi, ushbu sohada malakali kadrlarga talabning ortishiga va shu orqali bakalavrlar soni ko'payadi deb izohlanadi. Xuddi shu kabi biz magistrilar soniga ham yuqorida keltirilgan omillarning ta'sirini baholadik. Tahlil jarayonida assimptotik aproksimatsiya usuli qo'llanilib, bunda eksponensial trend chizig'i orqali prognoz qilish maqsadga muvofiq deb topildi. Tahlil natijasida quyidagi 2.2.4-jadval ma'lumotlari shakllantirildi.

³¹ Muallif tomonidan hisob-kitob qilingan.

2.2.4-jadval
Ikkilamchi ekonometrik tahlil natijalari

O'zgaruvchilar	R kvadrat	Koeffitsientlar	Standart xatolik	t-statistika	P-qiymat
Ozod had	0,68	-248,94	70,39	-3,5	0,009
OTMlarda o'qituvchilar soni		0,011	0,002	3,9	0,006

2.2.4-jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar soni turizm sohasida tahsil olayotgan magistrlar soni o'zgarishining 68 % ini tushuntirib beradi. Yuqoridagi javdal ma'lumotlari asosida quyidagi regressiya tenglamasini tuzish mumkin:

$$Y_{magistr} = 0,01X_3 - 248,94 \quad (2.2.3-formula)$$

Ya'ni umuman olganda jamiyatda o'qituvchilarga talabning ortishi magistrlar sonining ham o'sishiga turtki bo'ladi degan mantiqiy xulosaga kelish mumkin. Magistratura yo'nalishiga topshiruvchi talabalarning asosiy maqsadi kelajakda pedagogik faoliyat olib borish ekanligidan kelib chiqadigan bo'lsak, tadqiqot natijalari mantiqan to'g'ri ekanligini ta'kidlash mumkin. Omilli tahlil natijasida yuqorida keltirib o'tilgan H_0 gipotezani qabul qilish mumkin.

2.3. Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir qiluvchi omillar va ularni aniqlash yo'llari

Tadqiqot natijasida turizm sohasi uchun gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda turistik korxonalar bilan davlat, ta'lim tashkilotlari, mehnat bozori, innovatsion markazlar, jamoat tashkilotlari o'zaro hududiy integratsiyasi asosida «yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar» modeli ishlab chiqilgan. Bunga ob'ektiv zaruriyat paydo bo'lgan edi. Chunki turizm sohasi iqtisodiyotning drayveri sifatida pandemiya paytida to'xtab qolgan holatdan keyin jadal rivojlanishini ta'minlash lozim bo'lib qoldi.

Hozirgi kunda gid-tarjimon kadrlarning darajasi barcha sohalaridagi singari turizm sohasida ham o'rta maxsus, oliy ma'lumotli gid-tarjimon kadrlar, deb baholanadi. Ammo biz ishimizni bevosita «yuqori malakali kadrlar» tayyorlashga bag'ishladik. Savol tug'ulishi mumkin, bunday kadrlar oliy ma'lumotli kadrlardan nimasi bilan farq qiladi? Agar e'tibor qilinsa barcha oliy ma'lumotli kadrlarning ham malakasi bir xil emas. Ularni past, o'rtacha va yuqori, deb baholash mumkin.

Bugungi Yangi O'zbekistonni shakllantirish uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bazasini yaratmay turib, birorta sohada, shu jumladan turizm sohasida ham barqaror taraqqiyotga erishib bo'lmaydi. Albatta e'tirof etish joiz, sohada yuqori malakali kadrlar ham faoliyat ko'rsatmoqda. Ammo ular shu darajaga yetguncha oliy o'quv yurtini bitirgandan keyin o'n-o'n besh yillab amaliy tajriba orttirish natijasida erishadi. Endi yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash uchun shuncha vaqt kutishga fursat yo'q. Shu tufayli imkon qadar oliy o'quv yurtidayoq bunday kadrlarni tayyorlashimiz lozim. Buning uchun o'quv jarayonini tabdan yaxshilash, turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida xalqaro standartlarga mos uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, mehnat bozorining zamonaviy talablariga muvofiq yuqori malakali raqobatbardosh kadrlar tayyorlash jarayonini yo'lga qo'yish, fan ta'lim va ishlab chiqarishning integratsiyasini yanada takomillashtirish maqsadga muvofiq³².

2.3.1.rasmdan ko'rinib turibdiki, raqobatbardosh «yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar»ni tayyorlash modeli odatdagi ta'limga nisbatan farq qiladi. Odatdagi ta'limda 4 yil oliy ta'limda nazariy bilimlarni egallab o'qiydi, amaliyotdan kamroq xabardor bo'ladi. Xullas shu yo'l bilan oliy ma'lumotga ega bo'lib, diplom bilan oliy o'quv yurtidan chiqadi. Hozir ularni ishga kutib turgan joy yo'q. Ular endi o'zining kasbiga yaqinroq ishni axtarib topadi va asosan ish bajaruvchi bo'lib ishga kiradi. Bir qancha yillar tajriba orttirib 10-15 yillardan

³² O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 oktyabrda «Turizm, madaniy meros va muzeyshunoslik sohalarida malakali kadrlar tayyorlashning uzluksiz tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-5270- sonli qarori.

keyin yuqori malakali kadr bo‘lib yetishadi. Ammo bugungi shiddat bilan o‘zgarayotgan zamonda bunday holat turizmni innovatsion tarzda barqaror rivojlanish imkoniyatlarini yarata olmaydi. Shu tufayli Prezidentimiz ta’kidlaganlaridek birdaniga yuqori malakali kadrlarni tayyorlashni yo‘lga qo‘yish lozim. Ularni tayyorlashni oliy o‘quv yurtida amalga oshirish uchun quyidagi holatni tavsiya qilamiz (2.3.1-rasm).

Ushbu zaruriyatdan kelib chiqib, raqobatbardosh «yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar»ni tayyorlash modeli taklif qilinadi. Modelda turizm yo‘nalishida kadrlarni tayyorlashga yo‘naltirilgan oliy o‘quv muassasalari talabalar nazariy ta’limni amaliyot bilan jonli tarzda o‘rganib borishini tashkil qilinadi. Buning uchun oliy ta’lim muassasalarida «Turistik firmalar» tashkil qilish maqsadga muvofiq.

Haftaning har 4 kunini nazariyaga va 2 kunini amaliyotda o‘rganishga qaratmoq lozim bo‘ladi. Dam olish kunida talabalar o‘zlari tanlab kelishgan turistik firmalarda ishlashlari mumkin. Shu tariqa talaba bir vaqtning o‘zida ham nazariyani va ham amaliyotni o‘rganib chiqadi. Dars berish jarayonida ham amaliyotdan jonli misollar keltirilib, munozara tarzida tashkil qilish maqsadga muvofiq.

An’anaviy ta’lim	Ta’limni takomillashtirish bo‘yicha tavsiya
Nazariya - 4 yil	Nazariya va amaliyot birgalikda - 4 yil
Oliy ma’lumotli kadr	Oliy ma’lumotli yuqori malakali gid-tarjimon kadr
Ish bajaruvchi. Amaliyotdagi tajriba 10-15 yillab	Ish boshqaruvchi, ish beruvchi, yangilik yaratuvchi - innovator

2.3.1-rasm. Raqobatbardosh yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash modeli³³

Tadqiqotlarimiz ko'rsatdiki, turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga bir qancha omillar ta'sir qilar ekan. Bularga quyidagi omillarni kiritish mumkin:

1. Bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni (X_1);
2. Bir mingta xorijiy turistlarga to'g'ri keladigan mahalliy turistlarning soni (X_2);
3. Xorijiy tillarni biladigan xodimlarga to'g'ri keladigan turistlar ulushi (X_3);
4. Xorijiy tillarni biladigan xodimlarning umumiy xodimlardagi hissasi (X_4).

Ushbu omillarning ta'sirini aniqlash uchun natijaning ushbu omillar bilan o'zaro bog'liqligining multiplikativ modelini aniqlab olamiz. Bu quyidagi formulada o'z aksini topgan:

n

$$U = X_1 * X_2 * X_3 * X_4 = \prod_{i=1}^n X_i;$$

$i=1$ (2.3.1.formula)

Ko'rinib turibdiki, natija ko'rsatkichiga to'rtta omil ta'sir qiladi. Iqtisodiy tahlilning zanjirli almashtirish va indeks usullari bilan ushbu omillarning natija o'zgarishiga ta'sirini aniqlash mumkin. Buning uchun birinchi galda ularning farqi aniqlanadi:

$$\Delta U = (X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4h}) - (X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}); \text{ (2.3.2.formula)}$$

Ushbu natijaviy ko'rsatkichga omillar ta'sirini indeks usul bilan aniqlash uchun natija ko'rsatkichining indeksi aniqlanadi. Buning uchun haqiqiy miqdor ($X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4h}$) rejadagi miqdorga ($X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}$) bo'linadi:

$$I_y = \frac{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4h})}{(X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r})} \quad (2.3.3.formula)$$

³³ Muallif ishlanmasi

Endi turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi (natija ko'rsatkichi)ga ta'sir qiluvchi birinchi omilning, ya'ni bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar sonining o'zgarishining ta'sirini (ΔU_{x1}) zanjirli almashtirish usuli bilan aniqlash uchun natijani shu birinchi omilning o'zgarishi bilan qayta hisoblab olinadi ($X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r}$) va bundan natijaning rejadagi miqdori ($X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}$) ayriladi:

$$\Delta U_{x1} = (X_{1h} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}) - (X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}); (2.3.4.formula)$$

Mazkur birinchi omil ta'sirini indeks usuli bilan aniqlash uchun ushbu ko'rsatkichlarning nisbati olinadi:

$$I_{yx1} = \frac{(X_{1h} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r})}{(X_{1r} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r})} (2.3.5.formula)$$

Omilning natijaga ta'sirini indeks usuli bilan ham aniqlash mumkin. Bunda birinchi omil ta'siri bilan qayta hisoblangan natija ko'rsatkichi, uning rejadagi miqdoriga bo'linadi:

Natija ko'rsatkichi o'zgarishiga ikkinchi omilning ta'sirini aniqlash uchun endi natija ko'rsatkichini shu omilning o'zgarishi bilan qayta hisoblab olinadi ($X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r}$) va bundan birinchi omilning o'zgarishi bilan qayta hisoblangan miqdori ($X_{1h} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}$) ayriladi:

$$\Delta U_{x2} = (X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r}) - (X_{1h} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r}); (2.3.6.formula)$$

Ushbu omilning ta'sirini indeks usulida ham aniqlash mumkin:

$$I_{yx2} = \frac{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r})}{(X_{1h} * X_{2r} * X_{3r} * X_{4r})} (2.3.7.formula)$$

Natija o'zgarishiga uchinchi omilning ta'sirini (ΔU_{x3}) aniqlash uchun endi natijaning shu uchinchi omil o'zgarishi (haqiqiy miqdori) bilan qayta hisoblab olinadi ($X_{1h} * X_{2rh} * X_{3h} * X_{4r}$) va bundan natijani ikkita omil bilan qayta hisoblangan miqdori ($X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r}$) ayriladi:

$$\Delta U_{x3} = (X_{1h} * X_{2rh} * X_{3h} * X_{4r}) - (X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r}); (2.3.8.formula)$$

Ushbu omil ta'sirini indeks usulida aniqlash uchun shu ko'rsatkichlarning nisbati olinadi:

$$I_{yx3} = \frac{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4r})}{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3r} * X_{4r})} \quad (2.3.9.formula)$$

Endi natija o'zgarishiga to'rtinchi omilning ta'sirini () aniqlash uchun shu omilning o'zgarishi bilan qayta hisoblab olinadi() va bundan uchinchi omilning o'zgarishi bilan qayta hisoblangan miqdor ayriladi:

$$\Delta U_{x4} = (X_{1h} * X_{2rh} * X_{3h} * X_{4h}) - (X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4r}); \quad (2.3.10.formula)$$

Ushbu omil ta'sirini ham indeks usulida aniqlash mumkin. Buning uchun ularning nisbati olinadi:

$$I_{yx4} = \frac{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4h})}{(X_{1h} * X_{2h} * X_{3h} * X_{4r})} \quad (2.3.11.formula)$$

Barcha omillar ta'siri natijaning umumiy farqiga teng bo'ladi:

$$\Delta U = \Delta U_{x1} \pm \Delta U_{x2} \pm \Delta U_{x3} \pm \Delta U_{x4}; \quad (2.3.12.formula)$$

Barcha omillar ta'siri indeksining ko'paytmasi, agar hisob-kitob to'g'ri amalga oshirilgan bo'lsa, umumiy indeksga teng bo'lishi kerak.

$$I_y = I_{yx1} * I_{yx2} * I_{yx3} * I_{yx4} \quad (2.3.12.formula)$$

Ushbu usullarga amaliy ma'lumotlarni qo'llab hisob-kitob qilinadigan bo'lsa, turizm sohasining yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir etuvchi omillar aniqlanib, tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish imkoniyati yaratiladi. Ushbu omillarni amaliy ma'lumotlarni qo'llab hisob-kitob qilinganda quyidagi natijalarga ega bo'lindi (2.7-jadval).

Ushbu jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, jami turistlar soni 2021-yilda 2022-yilga nisbatan +3742 ming kishiga yoki 319,0 %ga oshgan. Bunga 2022-yilda Samarqand shahrida yirik «Boqiy shahar» nomi bilan turizm markazining tashkil qilinganligi va unda bir qancha xalqaro tadbirlarning o'tkazilganligi sabab bo'lgan. Bular tarkibida mahalliy (ichki) turistlar soni keskin ko'payib, 3728 ming kishini tashkil qilgan. Bu o'tgan yilga nisbatan 818,3 %ni o'sganligidan dalolat beradi.

2.3.1-jadval

Qashqadavriyo viloyati bo'yicha turizmda band bo'lgan raqobatbardosh kadrlar ta'minoti bo'yicha 2022-2023 yillardagi ma'lumotlari³⁴

T/r	Ko'rsatkichlar	2022 yil	2023 yil	Farqi (+,-)	O'zgarish su'ati, %
1.	Jami turistlar soni, ming kishi	1709	5451	+3742	319,0
2.	Mahalliy (ichki) turistlar soni, ming kishi	519	4247	+3728	818,3
3.	Xorijiy turistlar soni, ming kishi	1190	1204	+14	101,2
4.	Turizmda band bo'lgan xodimlar soni, kishi	24 119	27 320	+3 201	113,3
5.	Turizmda band bo'lgan oliy ma'lumotli xodimlar soni, kishi	3595	3785	+190	105,3
6.	Turizmda band bo'lgan xorijiy tillarni biladi-gan xodimlar soni, kishi	9340	12463	+3123	133,4
7.	Bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni (X_1); (5q/2q)	6,93	0,89	-6,04	12,8
8.	Bir mingta xorijiy turistlarga to'g'ri keladigan mahalliy turistlarning soni (X_2); (2q/3q)	436,1	3527,4	+3091,3	808,9
9.	Xorijiy turistlarning bir mingta xorijiy tillarni biladigan xodimlarga to'g'ri kelishi (X_3). (3q/6q)	127,4	96,6	-30,8	75,8
10	Xorijiy tillarni biladi-gan xodimlarning umumiy xodimlardagi ulushi (X_4). (6q/4q*100)	38,72	45,62	+6,90	117,8
11.	Turizm sohasida yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi, % (U); (5q/4q)	14,91	13,84	-1,07	92,9

Ammo xoijiy turistlarning o'sish darajasi 14 kishiga yoki 101,2 %ga oshgan xolos. Turizmda band bo'lgan xodimlar soni, 3 201 kishiga yoki 113,3 %ga ko'paygan. Ushbu holat turizm sohasining bandlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanligidan dalolat berib turibdi. Turizmda band bo'lgan oliy ma'lumotli xodimlar soni shu davrda 190 kishiga yoki 105,3 %ga oshgan xolos. Kelgusida oliy ma'lumotli kadrlar sonini ko'paytirish ham muhim ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Soha uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan turizmda band bo'lgan

³⁴ Samarqand viloyati turizm va madaniy-meros bosh boshqarmasi ma'lumotlari asosida hisoblandi.

xorijiy tillarni biladigan xodimlar soni shu davrda 3123 kishiga yoki 133,4 %ga o'sganligi ham tahsinga loyiq.

Ushbu ko'rsatkichlardan turizm sohasining yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir etuvchi omillar shakllantirilgan. Bu omillarga bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni (X1); bir mingta xorijiy turistlarga to'g'ri keladigan mahalliy turistlarning soni (X2); xorijiy tillarni biladigan xodimlarga to'g'ri keladigan turistlar ulushi (X3); xorijiy tillarni biladigan xodimlarning umumiy xodimlardagi ulushi (X4) kabi omillar kiradi.

Tahlilning navbatdagi bosqichida turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash masalasi turadi. Buning uchun yuqorida tavsiya qilingan zanjirli almashtirish va indeks usullaridan foydalangan holda har bir omilning ta'sirini hisoblash mumkin bo'ladi. Buning uchun quyidagi jadvalni tuzishni tavsiya qilamiz (2.3.8.-jadval).

Mazkur jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, tadqiq qilinayotgan samarqand viloyatida turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi 2022-yilda 2021-yilga nisbatan 1,07 %ga (13,84 – 14,91) kamaygan. Bu kamayishga yuqorida qayd etilgan 4 ta omil ta'sir qilgan.

Umumiy farq: $13,84 - 14,91 = -1,07$ %

Indeks usulida: $13,84/14,91 = 0,928$

Birinchidan, bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni mahalliy turistlarning keskin oshganligi evaziga (818,3 %) ancha miqdorga (atigi 12,8 %ni tashkil qilgan) kamaygan. Ushbu omil evaziga natija ko'rsatkichi, ya'ni turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi, 13,0 %ga (1,91 – 14,91) kamaygan.

1-omil ta'siri: $1,91 - 14,91 = -13,00$ %

Indeks usulida: $1,91/14,91 = 0,128$

Ikkinchidan, bir mingta xorijiy turistlarga to'g'ri keladigan mahalliy turistlarning sonining 808,9 %ga oshganligi turizm sohasida yuqori malakali gid-

tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasini 13,58 %ga (15,49 – 1,91) oshirishga muvaffaq bo'lgan.

$$\text{2-omil ta'siri: } 15,49 - 1,91 = +13,58 \%$$

$$\text{Indeks usulida: } 15,49/1,91 = 8,102$$

Uchinchidan, xorijiy turistlarning bir mingta xorijiy tillarni biladigan xodimlarga to'g'ri kelishi 2022-yilda 2021-yilga nisbatan kamayib, 75,8 %ga teng bo'lgan. Natijada turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi ham 3,75 %ga (11,74 – 15,49) kamayishiga olib kelgan.

$$\text{3-omil ta'siri: } 11,74 - 15,49 = -3,75 \%$$

$$\text{Indeks usulida: } 11,74/15,49 = 0,758$$

To'rtinchidan, xorijiy tillarni biladigan xodimlarning umumiy xodimlardagi ulushining 117,8 %ga oshganligi turizm sohasida yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasini 2,10 %ga (13,84 - 11,74) oshirilishiga erishishga muvaffaq bo'lgan.

$$\text{4-omil ta'siri: } 13,84 - 11,74 = +2,10 \%$$

$$\text{Indeks usulida: } 13,84/11,74 = 1,179$$

Barcha omillar ta'siri natijning umumiy farqiga teng bo'lgan.

$$-13,00 + 13,58 - 3,75 + 2,10 = - 1,07 \%$$

$$0,128 * 8,102 * 0,758 * 1,179 = 0,928.$$

Bunday hisob kitob natijasi shuni ko'rsatadiki, tahlil qilinayotgan natija ko'rsatkichiga omillar ta'siri to'g'ri tanlangan va hisob-kitoblar ham to'g'ri amalga oshirilganligidan dalolat beradi.

2.3.2-jadval

Qashqadaryo viloyati bo'yicha turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon raqobatbardosh kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir etuvchi omillarning 2022-2023 yillardagi ta'sirini aniqlash hisob-kitobi³⁵

T/r	Ko'rsatkichlar	2022 yil	2023 yil	1 omil bilan qayta hisob- langan	2 omil bilan qayta hisob- langan	3 omil bilan qayta hisob- langan	4 omil bilan qayta hisob- langan
-----	----------------	-------------	-------------	--	--	--	--

³⁵ Muallif tomonidan hisob-kitob qilingan.

1.	Bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni (X_1); (5q/2q)	6,93	0,89	0,89	0,89	0,89	0,89
2.	Bir mingta xorijiy turistlarga to'g'ri keladigan mahalliy turistlarning soni (X_2); (2q/3q)	436,1	3527,4	436,1	3527,4	3527,4	3527,4
3.	Xorijiy turistlar-ning bir mingta xorijiy tillarni biladigan xodim-larga to'g'ri kelishi (X_3). (3q/6q)	127,4	96,6	127,4	127,4	96,6	96,6
4.	Xorijiy tillarni biladigan xodim-larning umumiy xodimlardagi ulushi (X_4). (6q/4q*100)	38,72	45,62	38,72	38,72	38,72	45,62
5.	Turizm sohasida yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi, % (U); (5q/4q)	14,91	13,84	1,91	15,49	11,74	13,84

Tahlillar turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasining holatiga ikkita omil ijobiy va ikkita omil salbiy ta'sir qilganligini ko'rsatmoqda.

Jumladan, bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni kamayib, o'tgan yilga nisbatan 12,8 %ni tashkil qilgan. Bu ko'rsatkichni yaxshilash uchun keskin choralarni ko'rishni taqozo qiladi. Buning uchun mahalliy turistlarning keskin oshganligiga mos holda sohada kadrlarni ham ko'paytirish imkoniyatlaridan foydalanishga to'g'ri keladi.

II Bob bo'yicha xulosalar

Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish bo'yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosa va takliflar berildi:

1. Turizm sohasida bakalavr va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashga ta'sir etuvchi omillar va

o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikning ekonometrik modeli ishlab chiqildi. Ushbu model turizm sohasida tahsil olayotgan bakalavriat va magistratura talabalari soni o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar sifatida muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maydoni, mehmonxonalar soni, oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar soni va yalpi ichki mahsulotda turizm ulushi o'rtasida kuchli korrelyatsion bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Tahlil jarayonida biz turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushining o'zgarishi turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavr talabalari soniga ta'siri statistik ahamiyatga ega ekanligi aniqladik. Korrelyatsiya koeffitsienti mos barcha omillar o'rtasida korrelyatsiya 0,8 dan yuqori natijani ko'rsatmoqda.

2. Tahlil natijasi turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasining holatiga ikkita omil ijobiy va ikkita omil salbiy ta'sir qilganligini ko'rsatadi. Jumladan, bir mingta mahalliy turistlarga to'g'ri keladigan oliy ma'lumotli xodimlar soni kamayib, o'tgan yilga nisbatan 12,8 foizni tashkil qilishi tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish asosida ushbu ko'rsatkichni yaxshilash uchun keskin choralarni ko'rishni taqozo qiladi.

3. Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir qiluvchi omillar va ularni aniqlash yo'llari borasida olib borgan tadqiqot natijasi xorijiy turistlarning bir mingta xorijiy tillarni biladigan xodimlarga to'g'ri kelishi ham 2022-yilda 2021-yilga nisbatan kamayib, 75,8 %ga teng bo'lgan, natijada turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasi ham 3,75 %ga (11,74 – 15,49) kamayganligini ko'rsatdi. Bunday holat Qashqadaryo viloyati miqyosida turistlarni jalb etish bilan bog'liq marketing kabi bozor mexanizmlarini takomillashtirish vositasida xorijiy turistlar oqimini ko'paytirish zaruratini keltirib chiqaradi. Xorijiy turistlar oqimini ichki turizm bozorida ko'paytirish esa soha uchun turxizmatlar raqobatbardoshligini ta'minlab berishga xizmat qiluvchi yuzlab mahalliy yuqori malakali kadrlarni Yevropa davlatlarida mavjud turizm birjalarida faol faoliyat olib borishi kerak bo'ladi.

4. Oliy ta'lim muassasalarida turizm sohasi mutaxassislarini gid-tarjimon tayyorlashda xarajatlarni kamaytirish uslubiyotini ishlab chiqish maqsadga muvofiq.

III BOB. TURISTIK XUDUDLARDA GID-TARJIMON FAOLIYATINI BOZOR MEXANIZMLARI ASOSIDA RIVOJLANTIRISH

3.1. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni hududiy klasterini rivojlantirish

O'zbekistonda oliy ta'lim sifatini oshirish borasida amalga oshirilayotgan zamonaviy islohotlarning tub «O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 20-apreldagi PQ-2909-sonli «Oliy ta'lim sifatini yanada oshirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi qarori hisoblanadi. 2017-yil 27-iyundagi PQ-3151-son «Oliy ma'lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot tarmoqlari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi³⁶ qarorlari hisoblanadi. O'zbekistonda turizm industriyasini malakali raqobatbardosh kadrlar bilan ta'minlashga qaratilgan professional turizm ta'limining zamonaviy modelini amalga oshirish bir qator sabablarga ko'ra to'xtab qolmoqda. Mutaxassislarni tayyorlash sifati bilan bog'liq muammolar hal etilmayapti. Quyida ulardan ba'zilari keltiramiz.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aksariyat hollarda korxonalar mutaxassislar ishtirokida faoliyat yuritadi. Buni biz turizm industriyasi uchun malakali gid-tarjimon kadrlar yetishmasligi sharoitida ixtisoslashtirilgan oliy o'quv yurtlari bitiruvchilarining amaliy ko'nikmalari va aniq mutaxassisliklar bo'yicha to'g'ri bilimga ega bo'lmaganligi sababli ularga talab yetishmasligida ko'rishimiz mumkin.

Jumladan, milliy iqtisodiyotimiz tarmoqlarini rivojlantirish uchun jahon turizmi industriyasi talablari darajasida bilimli, yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni kasbi va mutaxassisligi bo'yicha band etishning yechimini to'la qonli amalga oshmayotganligini guvohi bo'lishimiz mumkin.

³⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil, 20-apreldagi 2909-sonli Qarori.

Bugungi kunda ta'lim tizimimizda bir qator yutuqlar bilan birgalikda ba'zi bir kamchiliklar borligini, Ta'lim, fan va madaniyat masalalari bo'yicha qo'mitasiga tegishli Birlashgan Millatlar Tashkilotining (UNESCO) va konsalting tashkiloti (DGP Research & Consulting) jalb qilingan xorijiy nufuzli ekspertlar guruhi tomonidan 2017 -yilning yanvar-iyun oylarida O'zbekiston Respublikasi ta'lim tizimini kompleks o'rganishda o'tkazilgan tahlillar bo'yicha natijalari ko'rsatdi. Bular asosiy beshta kamchilik mavjudligi bo'yicha xulosalarda o'z aksini topdi. Bular quyidagilardan iborat:

- oliy ta'lim muassasalarida nazariya va amaliyotlarning birga olib borilmasligi ko'rsatib utilgan;
- talabalarning ishlab chiqarish korxonalarida malakaviy amaliyotlarini o'tkazish yaxshi va samarali tashkil etilmaganligi sababli aksariyat bitiruvchilar tayyor mutaxassis bo'lib chiqmasdan ular, ishga joylashganlaridan sungra qaytadan o'z kasbini, mutaxassisliglarini o'rganayotganligini;
- ta'lim tizimida nazorat qilish sifati takomillashtirilmaganligi, mavjud mexanizmlarning zamon talabga javob bermasligi;
- oliy ta'lim muassasalarida ilg'or xorijiy tajribaga ega o'qituvchilar va xodimlarning kamligi;
- oliy o'quv yurtlari bilan xorijiy ta'lim muassasalari urtasida hamkorlik yetarlicha samarali tashkil qilinmaganligi sababli ayrim kamchiliklar qayd etilgan.

Turizm profili bo'yicha gid-tarjimon kadrlar yetishtiradigan oliy ta'lim fan, innovatsiyalar va o'quv markazlar, o'quv yurtlari sonining ko'payishi munosabati bilan sohada zamonaviy kasbiy bilimli va yuqori malakali professor-o'qituvchilarni shakllantirishga bo'lgan ehtiyoj ortib bormoqda.

Shu munosabat bilan turizm sohasining yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni mahorat darslari o'tkazish, ma'ruzalar o'qish va seminarlar o'tkazish, ilmiy-amaliy konferensiyalarda qatnashish, turizm muammolari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borish, turizm korxonalarida turli ko'rinishdagi amaliyotlarga yetakchilik qilishda hali ham kam jalb qilinmoqda. Yuqori malakali gid-tarjimon

kadrlar tayyorlovchi turizm ta'lim tizimini zamonaviy darsliklar va o'quv qo'llanmalar, ko'plab fanlar bo'yicha o'quv dasturlari bilan ta'minlash masalalarida muvofiqlashtirish yetarli emas. Qoida tariqasida, turizm ta'limi tizimida amalga oshirilayotgan yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni bilimini oshirishni tashkil qilishni va ularning malakasini oshirishda dasturlari rasmiy xarakterga ega bo'lib talabalarga zarur zamonaviy amaliy kasbiy bilim va ko'nikmalarni bermaydi .

Shuningdek, kelgusida gid-tarjimon kadrlar tayyorlash bo'yicha buyurtmalarni shakllantirish, bitiruvchilarga qo'yiladigan malaka talablarini ishlab chiqish, soha uchun zarur mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlashda iqtisodiyot tarmoqlarining qatnashmasligi bu sohada olib boriladigan ishlari doirasidagi talabga javob bermasligishi mumkun. Ish beruvchilar tomonidan oliy ta'lim dasturlari o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga mos kelishini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmayapdi. Mavjud oliy ta'lim fan, ishlab chiqarish integratsiyasi tizimida kamchiliklar uchraydi va ularning integratsiyasi to'liq ta'minlanmagan. Oliy ta'lim muassasalarining tajribali ilmiy va malakali o'qituvchi kadrlarni tayanchini tayyorlayapti xolos. Bunday holat oliy ta'lim tizimida ilmiy salohiyatini ko'tarishni talab etadi.

Bu esa milliy ta'lim tizimida tayyorlanayotgan gid-tarjimon kadrlarga nisbatan mehnat bozorida talabini oshishiga olib kelishi mumkin.

Bugungi kunda turizm sohasidagi ta'lim muassasalarida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlaridan biri, eng muhimi, manfaatdor tomonlar: ish beruvchi-lar, davlat organlari, ta'lim o'quv yurtlari, jamoat tashkilotlari o'rtasidagi o'zaro kelishuvga va muloqotiga asoslangan yuqori samaradorlikka olib keluvchi ko'p tarmoqli klasterli yondashuvni tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta'kid etganlaridek «Turistik klaster, turistik zonalar, turistik industriyadagi xizmatlarni tashkil etishda tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash vazifalari ham dolzarbligicha

qolmoqda».³⁷ Shu jihatdan klaster yondashuvga o'tish zaruratini tadqiqotimiz mavzusi doirasida tadqiq etish avvalo, turizm sohasi bo'yicha yuqori malakali kadrlar tayyorlash uchun samaradorligini oshirish maqsadida manfaatdor tomonlarning samarali jihatlarini ko'rsatib berishni maqsadga muvofiq deb topdik.

Klasterli yondashuvi deganda turizm sohasiga malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash jarayonida klaster subyektlarini o'zaro o'z-o'zini hamda barcha ishtirokchilarni rivojlantirishi tushuniladi, bu sheriklikning barqaror rivojlanishi asosida amalga oshiriladi, bu ikki tomonlama yoki ko'p qirrali o'ziga xos afzalliklarining oshiradi³⁸.

Bizningcha, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash klasteri bu ishtirokchilarning rollarini belgilaydigan va ularning faoliyatini tartibga soluvchi muayyan shartnoma munosabatlari bilan birlashtirilgan umumiy maqsad asosida hamkorlikda harakat qiluvchi subyektlarni yig'indisidir. Boshqacha aytganda taklif etmoqchi bo'lgan turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlash klasterimiz, qaysidir tomondan, mukammal hisoblanadi. Chunki turizm industriyasi korxonalari bilan hamkorlikda birlashgan o'zaro bog'langan malakali mutaxasislarni ta'lim muassasalari majmuidir; boshqa tomondan, fan-texnologiya-biznes innovatsion zanjirida asosan zanjir ichidagi gorizontaal bo'g'inlarga asoslangan yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash, o'zaro ta'lim va o'z-o'zini o'qitish vositalari tizimi hisoblanadi.

Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash klasteri barcha ta'lim muassasalarini umumta'lim maktablaridan tortib oliy o'quv yurtlarigacha bo'lgan o'quv yurtlarini qamrab olishi kerak. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash klasteri tarkibiga kiruvchi mazkur ta'lim muassasalarining asosiy vazifalari quyidagilarni tashkil etadi: **birinchidan**, turizm sohasi uchun gid-tarjimon kadrlar tayyorlash sifatini oshirish; **ikkinchidan**,

³⁷ Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent: «O'zbekiston» nashriyoti, 2021. - 176 b.

³⁸ Бойцов А.С., Костяев А.И. К вопросу о теории кластеров и кластерном подходе // Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий, 2009. С. 25 – 31 б.

Qashqadaryo viloyat maktablarida o'quvchi-yoshlarni ixtisosligini takomillashtirish.

Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash klasteri doirasida o'quv jarayonining yangi ko'nikmalar va qobiliyatlar shakllantirishining amaliy jihatida hisobga olinadi, shuningdek, o'quv jarayoniga talabaga bilim olishga yordam beradigan mutaxassislar jalb qilinadi.

Dissertatsiyamiz tadqiqoti davomida turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni klasterining tarmoqlararo va idoralararo xususiyati uning tarkibiga quyidagi turdagi muassasalarni kiritishni nazarda tutdik: ta'lim sohasidagi tegishli yunalishlar iqtisodiyot tarmoqlarini hamda (hududiy) - tarmoqlarni faoliyatiga ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalaridan - iqtisodiy faoliyatning ushbu sohalarida asosiy ish beruvchilar bo'lgan "qo'llab-quvvatlovchi" tashkilotlar (tijorat tuzilmalari); - ixtisoslashgan sohalarda faoliyat yurituvchi notijorat kasbiy tuzilmalar, uyushmalar; - iqtisodiyotning tegishli tarmoqlarini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlovchi tijorat tashkilotlari, jamg'armalar va boshqalar.

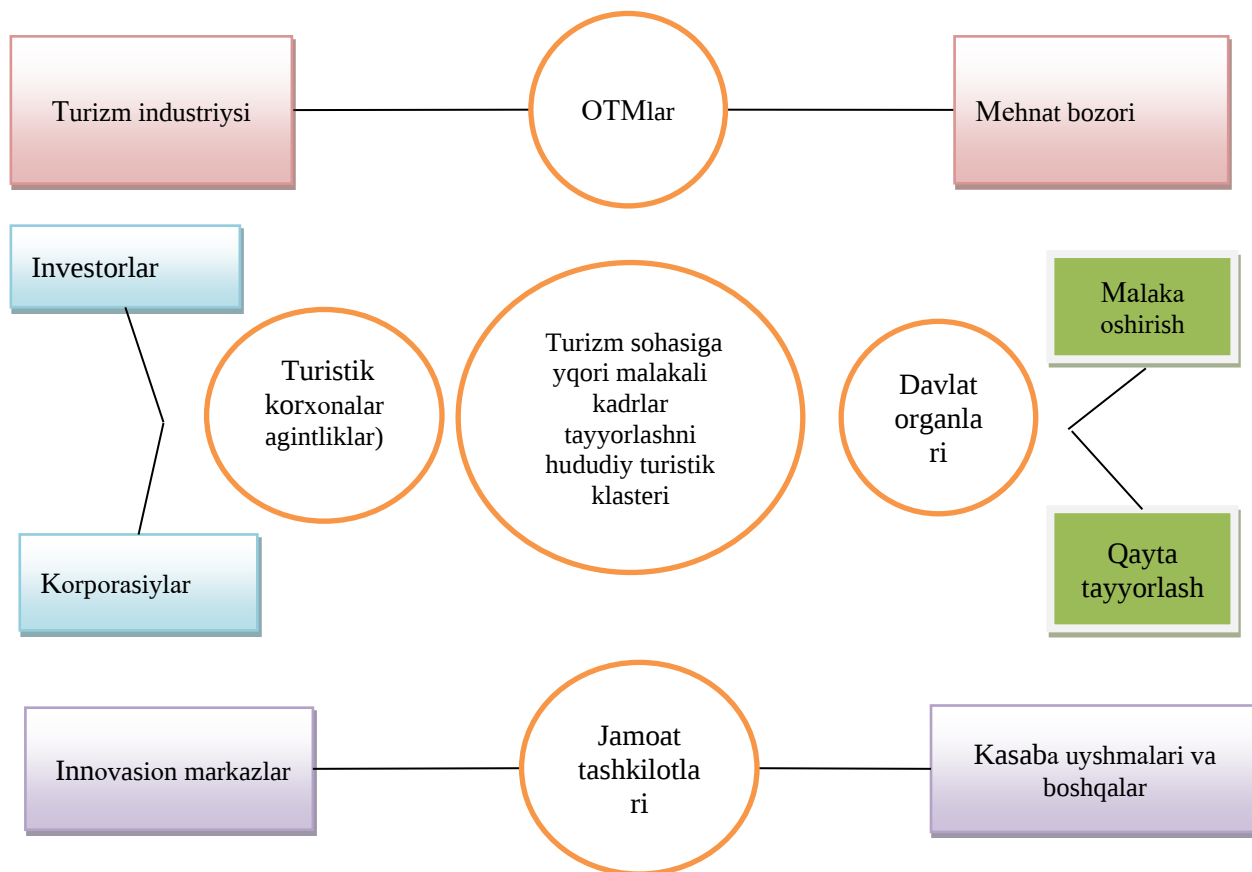
Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash klasterini shakllantirishda uning subyektlari o'rtasidagi munosabatlarga alohida e'tibor qaratish lozim. Biz taklif etayotgan tuzilmada axborot bazasi klaster unsurlari o'rtasidagi o'zaro bog'lanishning asosiy dastagi bo'lib xizmat qiladi. Klaster subyektlarining axborot bazasi ma'lumotlarni to'plash, qayta ishlash va uzatishga tizimli yondashish asosida yaratiladi. Yuqorida ta'kid etilgan fikrlardan kelib chiqqan holda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni hududiy klaster modelini quyidagicha tasvir etish mumkin (3.1-rasm).

Klaster yondashuviga o'tish zarurati turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarning tayyorlashda tarmoqlarning samaradorligini oshirish maqsadida manfaatdor tomonlarning sa'y-harakatlarini birlashtirishni tashkiliy shakli sifatidagi klasterning afzalliklari bilan izohlanadi.

Ushbu rasmda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasteri murakkab tuzilmadan iborat ekanligini ko'rsatdi. Ushbu tuzilmalar quyidagilardan iborat:

Mahalliy turizm industriyasi; turizm sohasi uchun mutaxassislar tayyorlaydigan Oliy ta'lim muassasalari; mehnat bozori; davlat organlari va jamoat tashkilotlari; turistik korxonalar va boshqalar.

Tadqiqotimiz davomida turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasteri murakkab tuzilmalarining funksiyalari haqida to'xtalib o'tdik. Buni quyidagicha izohlash mumkin :

3.1.1-rasm. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterining tuzilishi³⁹

1. Turizm industriyasi uchun gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda zamonaviy standartlarni joriy etish vazifalarini belgilab beradi;

³⁹ Tadqiqotlar natijasida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

2.Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash vazifasi bilan belgilangan standart doirasida Oliy ta'lim muassasalari shug'ullanadi;

3.Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarga bo'lgan talab va taklif orasida asosiy vositachilik vazifasini mehnat bozori amalga oshiradi.

4.Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni huquqiy nazoratini ta'minliydi va davlat sherikchilik mexanizmini ishtirokchiligiga imkoniyat yaratish vazifasini davlat tashkilotlari bajaradi;

5.Mavjud jamoat tashkilotlari esa turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni sifatiga alternativ yondoshuvlarni amalga oshirish vazifasini hal etadi;

6.Turistik korxonalar va tur firmalar - turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni asosiy iste'molchi vazifasini bajaruvchi birlik sanaladi.

Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning muhim yo'nalishlari-dan biri bu hududlarda klaster siyosatini amalga oshirish deganda:

Birinchidan, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlar yangi texnologiyalar, bilimlar, mahsulotlarni o'z ichiga olib, qo'shma ilmiy bazaga asoslangan barqaror taqsimot tizimini anglatadi.

Ikkinchidan, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasteri subyektlari ichki ixtisoslashuv va standartlashtirishni amalga oshirish, innovatsiyani joriy etish orqali xarajatlarini minimallashtirish imkoniyatlariga ega bo'lgan qo'shimcha raqobatbardosh afzalliklarga ega.

Uchinchidan, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlarning muhim xususiyati, ularning tarkibida hudud iqtisodiyoti innovatsion o'sish nuqtalarni shakllantirishga imkon beradigan moslashuvchan tadbirkorlik tuzilmalari - kichik korxonalarning mavjudligidir.

To'rtinchidan, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlar malakali darajadagi ixtisoslikka ega mehnat

resursi bilan ta'minlaydi, shu bilan birga ularni sanoat korxonasi kapitaliga ishtirok etishni tushunish kerak.

Bizning nuqtai nazarimiz shundan iboratki, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlar O'zbekistonda turizmni rivojlantirishning yetakchi vositasi bo'lishi mumkin. Klasterg asosida turizm bilan shug'ullanadigan va faoliyati turizm bilan bog'liq bo'lgan tashkilotlar faoliyat yuritishi kerak. Bundan tashqari, klaster a'zolari geografik joylashtirilgan va ularning faoliyati aniq tashkil etilgan bo'lishi lozim.

Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klaster modelini joriy etishning asosiy vazifasi bu tadbirkorlar psixologiyasini o'zgartirish, bu ularning umumiy iqtisodiy manfaatlar yo'lida klaster birlashmalari barcha a'zolarining halol, ochiq va o'zaro manfaatli hamkorlik qilish imkoniyatlarini tushunishiga olib keladi. Shunday qilib, turistik klaster (ingl. cluster-tutam, bir bosh) - ma'lum bir hududda to'plangan o'zaro bog'liq xo'jalik yurituvchi subyektlar guruhi (asbob-uskunalar yetkazib beruvchilar, tovar va xizmatlar ishlab chiqaruvchilar, ilmiy va ta'lim muassasalari) bo'lib, bir-birini to'ldiruvchi va alohida xo'jalik yurituvchi subyektlar, butun klaster va umuman mahalliy hudud raqobatbardoshligini oshirishni ta'minlaydi. Bunda klaster subyektlari o'z mustaqilligini butunligicha saqlab qoladi.

Hozirgi kunda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterini rivojlanishiga to'sqinlik qiluvchi bir qator omillar mavjud bo'lib, ularga quyidagilarni keltirishimiz mumkin: ishbilarmonlik muhiti sifati va tarmoq birlashmalarining samaradorligining pastligi, biznes va ilmfan vakillari o'rtasida yetarlicha yuqori darajadagi ishonch, ilmiy-tadqiqot markazlari va tadbirkorlar o'rtasidagi zaif aloqalar, klaster talablaridan kelib chiqqan ta'lim dasturlarining mavjud emasligi va boshqa samarasiz holatlar.

Yuqorida aytilgan fikrlardan kelib chiqib, turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlari bilan bog'liq muammolarni aniqlashning quyidagi algoritmini taklif etamiz.

1. Marketing tadqiqotlari, tegishli bozor segmentlarini tahlil qilish va jahon bozorini hisobga olgan holda hududning mavjud ixtisoslashuvi va resurs salohiyatiga muvofiq mahsulot va xizmatlarning istiqbolli turlari uchun zarur yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar turini aniqlash.

2. Prognoz bosqichi (tanlangan mutaxassisliklar bo'yicha bozor tendensiyalari). Ushbu bosqichda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning hududiy, respublika va jahon ishlab chiqarish narxlari dinamikasi va hajmlarini o'rta va uzoq muddatli prognozlashga amalga oshirish.

3. Malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klaster tuzilmasini shakllantirishga manfaatdor korxonalar faoliyati samaradorligini aniqlash. Bunda malakali kadrlar tayyorlashda tegishli korxona va tashkilotlarning moliyaviy barqarorligi va faoliyati samaradorligi ko'rsatkichlari tahlil qilish.

4. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterni rivojlantirish uchun resurslar mavjudligini aniqlash. Istiqbolli mahsulotlar, xom ashyo, moliyaviy resurslar, ishlab chiqarish quvvatlari va boshqa imkoniyatlar bilan ta'minlangan korxonalar tahlil qilish.

5. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterlar faoliyati uchun zarur bo'lgan infratuzilma elementlarini yaratish imkoniyatlarini tahlil qilish. Klaster infratuzilmasi salohiyati (transport, logistika, energetika, axborot) tahlil qilish.

6. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterning salohiyatli ishtirokchilari (ishlab chiqaruvchilar, ta'minotchilar) o'rtasidagi o'zaro ta'sir darajasini aniqlash. Ushbu yakuniy bosqichda istiqbolli korxona va tashkilotlar rahbarlarining anketa so'rovi asosida klasterning salohiyatli ishtirokchilari o'rtasida o'zaro hamkorlik darajasi aniqlash.

Tarmoqlararo sherikchilik va o'zaro munosabatlarsiz turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klaster modelini rivojlantirib bo'lmaydi. Klasterning asosiy g'oyasi bu hamkorlikni rivojlantirish. Albatta, unga erishish oson emas. Klasterni tashkil etish va ishga tushirish bu o'ziga xos mantiqqa ega bo'lgan ancha murakkab jarayon hisoblanadi. Klaster

nafaqat analitik vosita, balki tarmoq va hududning rivojlanishidagi tashkiliy vosita funksiyasini ham amalga oshiradi.

Klasterning texnologik komponenti juda muhimdir, bu o'z navbatida yuqori darajadagi ixtisoslikka ega yuqori malakali gid-tarjimon kadr bilan ta'minlaydi. Bular menejerlar, marketologlar, logistika mutaxasislari, gidlar va boshqa hakoza hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlash hududiy turistik klaster tizimini rivojlantirishning barcha bosqichlarida marketing tadqiqotlarini olib borish muhimdir.

Tadqiqotimiz davomida turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterini SWOT tahlilini amalga oshirishni ta'bir joz deb bildik.

Natijada klasterning SWOT tahlili to'rtta tarkibga ajratildi, ya'ni Strengths (kuchli tomonlari), Weakness (zaif tomonlari), Opportunities (imkoniyatlari) va Threats (xavf-xatarli) quyidagi 3.2- jadvalda har birini alohida-alohida tahlil qilib keltirdik.

Yuqorida keltirilgan turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterining SWOT tahlilini 3.1.1-jadvali bizga turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bo'lib yetishish uchun bozor talabining yildan-yilga oshib borayotganligi, turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashda mamlakatimizda mavjud yuqori salohiyatidan ratsional foydalana olmayotganligi tufayli turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash maqsadida turistik hududiy klasterlarni shakllantirish zaruriyatini hamda, turizm sohasiga bilimli malakali kadrlarni tayyorlashda amalga oshirilgan tadbirlarni hamma vaqt ham rentabelli va optimal natijalarga olib kelmasligi va mahalliy kadrlarning xorijda ko'proq daromad olish manfaatida «aql eksportini» shakllanishi, kadrlar qo'nimsizligini kuchayishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Tadqiqotlarimizning natijalari turistik korxonalarini bir necha turpaket loyihalardan eng muqobilini tanlab olishga majburlaydigin sabablardan biri ularning daromadliligi va samaradorligidir. Yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar

tayyorlash hududiy turistik klasterining SWOT tahlili turpaket loyihalarining samaradorligini oshirishning muqobil yo‘li doimiy xarajatlarni kamaytirishdir degan xulosani beradi. Masalan, korxonada ma‘muriy-boshqaruv tizimida yuqori malakali xodimlarning malakasini oshirish yoki sifat xizmat ko‘rsatish layoqatili xodimlarni tanlash doimiy xarajatlarni kamaytirishi mumkin. Shu nuqtai nazardan turpaket loyihalarining samaradorligiga ta’sir qiluvchi navbatdagi omil o‘zgaruvchan xarajatlarni kamaytirishdan iborat. Ushbu muammoni hal qilish yo‘llari sifatida turistik korxonaning yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar ta‘minlanish tizimini optimallashtirish masalasini ko‘rib chiqishimiz mumkin.

3.1.1-jadval

Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterining SWOT tahlili⁴⁰

Kuchli tomonlari	Kuchsiz tomonlari
1. Yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash obyektlari hududlarida turizmning mavjud yuqori geografik va tabiiy salohiyati; 2. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash faoliyati bilan shug‘ullanuvchi OTMlar mavjudligi; 3. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bo‘lib yetishish uchun bozor talabining yildan-yilga oshib borayotganligi va daromadli turpaketlarni taklifini ortishi; 4. Turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashni takomillashtirishga qaratilgan hukumatning konseptual siyosatini ishlab chiqilganligi; 5. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash uchun huquqiy, siyosiy va iqtisodiy kafolatlarning ta‘minlanganligi.	1. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashda mamlakatimizda mavjud yuqori salohiyatidan ratsional foydalana olmayotganligi; 2. Tayyorlangan yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar turxizmatlari sifatining, mahalliy turistik korxonalar talab me‘yorlariga nomutanosibligi; 3. Xorijiy investitsiyalar bilan ta‘minlanganlikning zaifligi; 4. Turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashda hududiy turistik klasterlarning shakllantirilmaganligi; 5. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashda ta‘lim fan, hamda ishlab chiqarish munosabatlari o‘rtasida aloqalarning zamonaviy turindustriya talablari asosida rivojlanmaganligi.
Imkoniyatlar	Tahdidlar

⁴⁰ Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

1. Turizm sohasini rivojlantirish maqsadida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash bo'yicha dasturlari va chora-tadbirlar ishlab chiqilganligi; 2. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashda mo'tadil investitsiyalar muhitining shakllanganligi; 3. Turizm sohasiga yuqori malakali k gid-tarjimon adrlar tayyorlash maqsadida samaradorlik ko'rsatkichiga ega turistik hududiy klasterlarni shakllantirish zaruriyati; 4. Turistik korxonalarining yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar turxizmatlariga bo'lgan talabning oshib borish imkoniyatining mavjudligi; 5. Turizm sohasi uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarning takomillashtirish va boshqalar.	1. Jahon turindustriyasida mavjud gid-tarjimon kadrlar qo'nimsizligi tendensiyalarini mahalliy yuqori malakali kadrlar turxizmatlariga nisbatan salbiy ta'sirining mavjudligi; 2. Turizm sohasi uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda amalga oshirilgan tadbirlarni rentabelligi hamisha optimal natijalarga olib kelmasligi; 3. Xalqaro turizm bozorida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar xizmatlariga bo'lgan talabning o'ta tebranuvchanligi, sifatli turxizmatlarga nisbatan narx konyu'kturasidagi nomutanosibliklar; 4. Jahon turindustriyasini kuchli raqobat sharoitida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar turxizmatlariga bo'lgan sifatli turxizmat ko'rsatish standart va talablarini doimiy o'zgarib turishi.
--	---

Turizm sohasi faoliyatiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni jalb qilish orqali amalga oshiriladigan samarali natija ko'rsatkichiga ega turpaket loyihalarni yaratish va qo'llash amaliyoti mahalliy va g'arbiy yondashuvlarning ayrim usullari, jumladan, loyihalarni tahlil qilish, tayyorlash va amalga oshirish usullariga asoslangan.

Turpaket loyihalar samaradorligini baholashda ba'zi xususiyatlarni o'z ichiga oladi, u quyidagi uch bosqichda amalga oshirilishi kerak:

1. Yillar bo'yicha dastlabki ko'rsatkichlarni hisoblash.
2. Malakali kadrlar bilan ta'minlanganlik samaradorlik ko'rsatkichlarini hisoblash.
3. Turpaket loyihalar samaradorlik ko'rsatkichlarini tahlil qilish va baholash.

Turpaket loyihalar samaradorligini baholashning birinchi bosqichida bo'yicha hisoblash ishlariga daxldor raqamlar va moliyaviy ma'lumotlarni turizm xo'jalik sub'ektlarining statistik hisobotlari hamda buxgalteriya balanslari asosida to'ldirish maqsadga muvofiq.

3.2. Turistik xududlarda yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlash mexanizmini takomillashtirish

Tadqiqotimiz natijalari, milliy turizm uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishda davlat bir necha yo'nalishlarda qo'llab-quvvatlash faoliyatini oshirishga to'g'ri kelishini ko'rsatdi. Shu maqsadda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlashni quyidagi mexanizmini taklif etamiz. Biz tomonimizda taklif etilgan turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlash tizimini oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlash mexanizmi turizm sohasi uchun oliy ta'lim fan, innovatsiyalar va ilmiy tadqiqotlarning natijalarini takomillashtirish, sohaga xorijiy investitsiyalarni jalb qilish, turizm yo'nalishida ta'lim olayotgan talaba yoshlar uchun kompleks chora-tadbirlarni shakllantirish, turizm sohasida ta'limni ilmiy-tadqiqot institutlarini va ishlab chiqarish korxonalarining o'zaro hamkorligini mustahkamlash imkoniyatini yaratishga turtki bo'ladi degan fikrdamiz. Turizm sohasi uchun yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash tizimini oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlash mexanizmidan kelib chiqib quyidagi amaliy takliflarni berdik:

Birinchidan, davlatning turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash tizimini oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlashning asosiy dastagi hisoblanadi;

Ikkinchidan, turizm sohasiga qarashli bo'lgan iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida innovatsion loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirishda grantlar, subsidiyalar va investitsiyalardan foydalanib moliyaviy yordam ko'rsatish vositalarini qushimcha harakatga keltiradi;

Uchinchidan, turizm sohasi uchun malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashuviga imkon beradi.

Bizningcha, davlatning turizmni rivojlantirish siyosatida muhim o'rinlardan biri turizm sohasi uchun malakali kadrlarni tayyorlashning muhim yo'nalishi sohada, davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash lozim. Keng ma'noda ushbu sheriklikni davlat va xususiy sektorning manfaatlarini muvofiqlashtirishning va o'zaro bog'liq holda harakat qilishini ta'minlashning

huquqiy mexanizmi sifatida talqin qilish mumkin⁴¹. Davlat organlarini hamda biznes o'rtasidagi o'zaro hamkorlik o'rnatish ijtimoiy taraqqiyot nuqtai-nazaridan muhim bo'lgan vazifalarni bajarishda ularning imkoniyatlarini birlashtirishning samarali vositalaridan biri hisoblanadi.

Bizningcha, xorijda ancha ilgari boshlangan va amaliyotda o'zining yaxshi natijalarini bergan turizm sohasidagi davlat-xususiy sherikligining ilg'or tajribasidan biz ham unumli foydalanishimiz, Turistlarni jalb qilishning muhim omiliga aylantirishda xususiy sektorning ishtirokini faollashtirish imkoniyatlaridan mamlakatimizning tarixiy-madaniy va tabiiy boy turistik salohiyatidan unumli foydalanmog'imiz kerak. Turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlash tizimini oliy ta'lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta'minlash bugungi kunda obyektiv zaruriyatga aylangan.

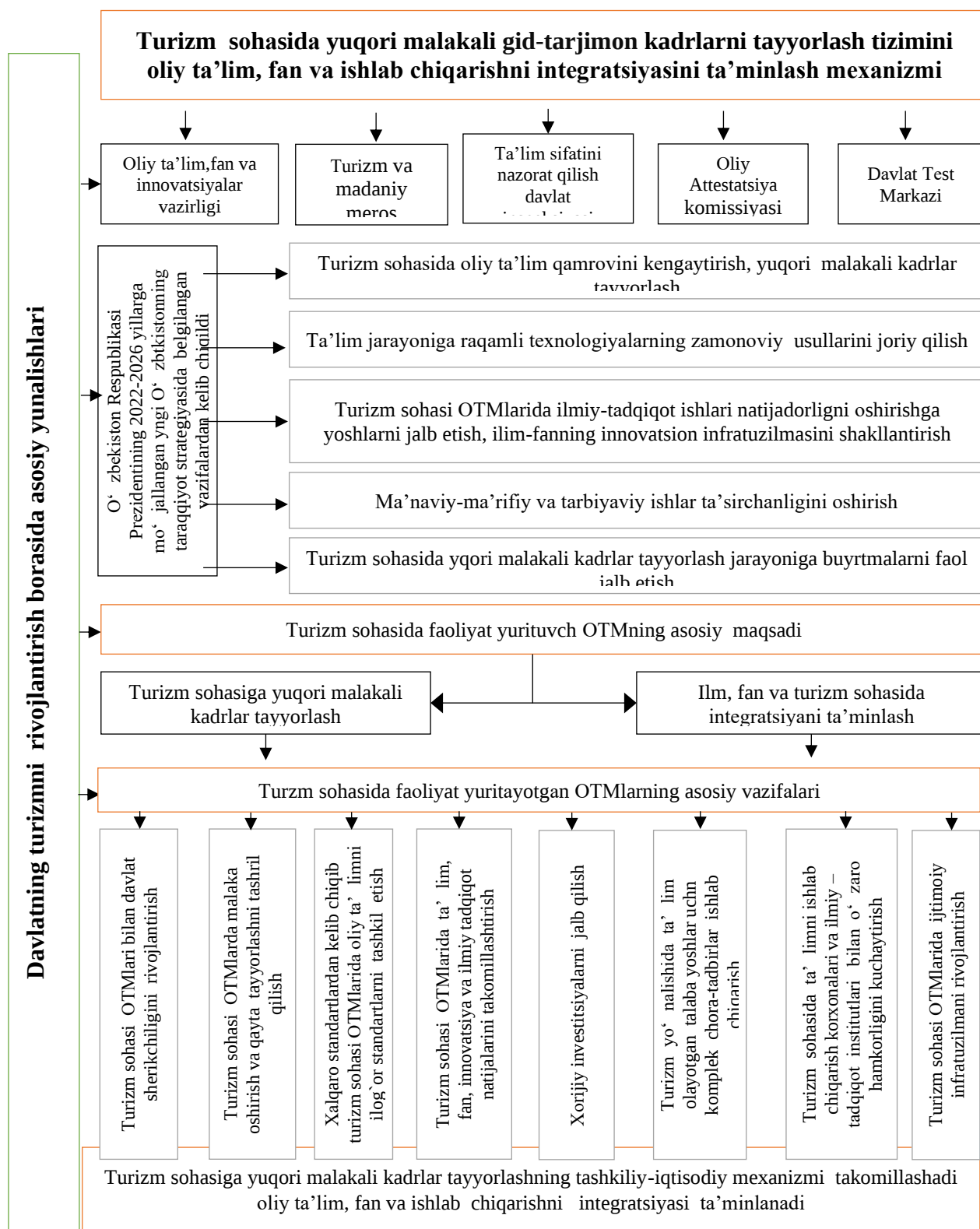
Qabul qilingan «Turizm to'g'risida»gi Qonunning yangi tahririda ham sohada davlat-xususiy sherikligini rivojlantirishda davlatning turizmni tartibga solish siyosatini muhim yo'nalishlari sifatida belgilangan turistlar uchun jozibadorligini ta'minlashda xususiy sektor faol ishtirok etishi» mumkin, degan fikrdamiz. Mamlakatimizda davlat-xususiy sherikligining huquqiy asoslari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019-yilning 10-mayda qabul qilingan «Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida»gi Qonunga muvofiq yaratildi. Ushbu qonunga muvofiq davlat-xususiy sheriklik bu davlat sherigi va xususiy sherik loyihasini amalga oshirish uchun o'z resurslarini birlashtirishiga asoslangan o'zaro hisoblanadi⁴². Ularning o'zaro bog'liqligini ta'minlashga qaratilgan mexanizmini ishlab chiqdik (3.2-rasm).

Hozirgi bosqichda turizm sohasida faoliyat olib borayotgan xo'jalik subyektlarining asosiy qismi kichik va xususiy tadbirkorlik korxonalari bo'lib, O'zbekistonda turizmni boshqa raqobatbardosh mamlakatlarga nisbatan jadal

⁴¹ Davlat-xususiy sheriklik. // <https://zamin.uz>; O'zbekistonda davlat-xususiy sherikchilik mexanizmini joriy etishning jahon tajribasi. // <https://biznes-deily.uz>; Государственно-частное партнерство и инвестиционная деятельность. // <https://sibac-info/conf>; Сущность и исторической генезис государственно-частного партнерства в сфере туризма. // <https://yandex.ru>.

⁴² O'sha manba.

rivojlantirishlari uchun ko'plab mehmonxonalar qurilishi kerak, yo'llar yaxshilanishi, aeroportlar kengaytirilishi lozim ularni kelgusida davlat-xususiy sheriklik bilan tashkil etish, turizm sohasini rivojlantiradi.

3.2.1-rasm. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar

tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini oliy ta'lim xizmatlari va bitiruvchilar raqobatbardoshligini o'zaro integratsiyasi⁴³

Yuqoridagilardan kelib chiqqadigan bo'lsak, turizm sohasiga yuqori malakali, tajribali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda davlat sektori bilan xususiy sektor imkoniyatlarini birlashtirish maqsadga muvofiq, degan xulosaga keldik.

Investorlar turizmning hozirgi holatidan, ularning asosiy qismi tadbirkorlikka asoslanganligidan kelib chiqib, birinchi galda xususiy investorlarni jalb qilishni taqozo qiladi. Ammo yo'l va shu kabi infratuzilmani davlat va xususiy sherikchilik asosida amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Bunda hissadorlik mablag'larini (turli mulk egalari mablag'larini) jalb qilish ham maqsadga muvofiqdir.

Barcha ishlarni amalga oshirishda investisiyani jalb qilishda "sinergetik samara" usulidan foydalaniladi. Chunki ushbu usulning bir yo'nalishi kuchlarni birlashtirish bilan bog'liqdir. Bundan tashqari "sinergetik samara beruvchi turli nisbatdagi kombinasiyalari"dan foydalangan holda har bir xududning o'ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqib amalga oshiriladi. Shuningdek bir hududda bor imkoniyat ikkinchisida bo'lmasligi mumkin va buning teskarisi bo'lishi mumkin. Turizm sohasiga yangi dunyo ahamiyatiga ega bo'lgan ikkita yirik turistik obyekt qo'shiladi hamda o'ziga xos tarzda turizmni diversifikatsiya qilish imkoniyatini ham yaratishi mumkin.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 5-yanvardagi PF-5611-son Farmoni va O'zbekiston Respublikasining «Turizm to'g'risida»gi Qonuniga (2019-yil 18-iyul, O'RQ-549-son) muvofiq tasdiqlangan 2019-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasida turizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, masalan, turizm sohasida yuqori malakali bilimli, tajribali kadrlarni tayyorlash, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish masalalari alohida belgilangan.

⁴³ Muallifning ishlanmasi asosida.

3.2.1- jadval

Turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish maqsadida 2022-2023 yillarda o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalari⁴⁴

t/r	Sotsiologik savol turlari	jamiga nisbatan ulushi, foizda
1.	OTM bilan turizmga ixtisoslashgan (turistlarga xizmat ko'rsatuvchi) korxona o'rtasida turizm sohasida kadrlar tayyorlash masalasida maqsadli kontraktatsiya shartnomalari mavjudmi, bu borada ishlar amalga oshirilayaptimi?	32,1
2	OTM bilan turizmga ixtisoslashgan (turistlarga xizmat ko'rsatuvchi) korxona o'rtasida turizm sohasini rivojlantirish shartnomalar asosida ishlar amalga oshirilmoqdam?	29,1
3	Korxonada turizm sohasida yuqori malakali kadrlar tayyorlashni boshqarishda investitsiya va innovatsiyalardan foydalanilayaptimi?	12,5
4.	Korxonada turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va rivojlantirishda marketing tadqiqotlari o'tkazilayaptimi?	6,4
5.	OTMlarida turizm sohasi bakalavrlarini 3 yilda, magistrlerini 1 yilda tayyorlash mumkinmi?	3,0
6.	Turizmga ixtisoslashgan (turistlarga xizmat ko'rsatuvchi) korxonada OTM bitiruvchilari o'z vaqtida ishga joylashayaptilarmi, ularning zamonaviy bilim va malakalari yetarli	15,8
7.	O'zbekiston Respublikasida turizmni rivojlantirish maqsadida mazkur sohada raqobatbardosh, tashabbuskor yuqori malakali kadrlar tayyorlash mexanizmini takomillashtirish yuzasidan qanday takliflaringiz bor?	1,1
	Jami	100

Turizm sohasi uchun oliy ta'lim muassalari tomonidan yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash uch asosiy sababga ko'ra muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, yuqori malakali kadrlar turizm sohasini yalpi ichki mahsulotdagi ulushini ko'payishini ta'minlaydi, yuqori malakali kadrlar turizm sohasida mehnat

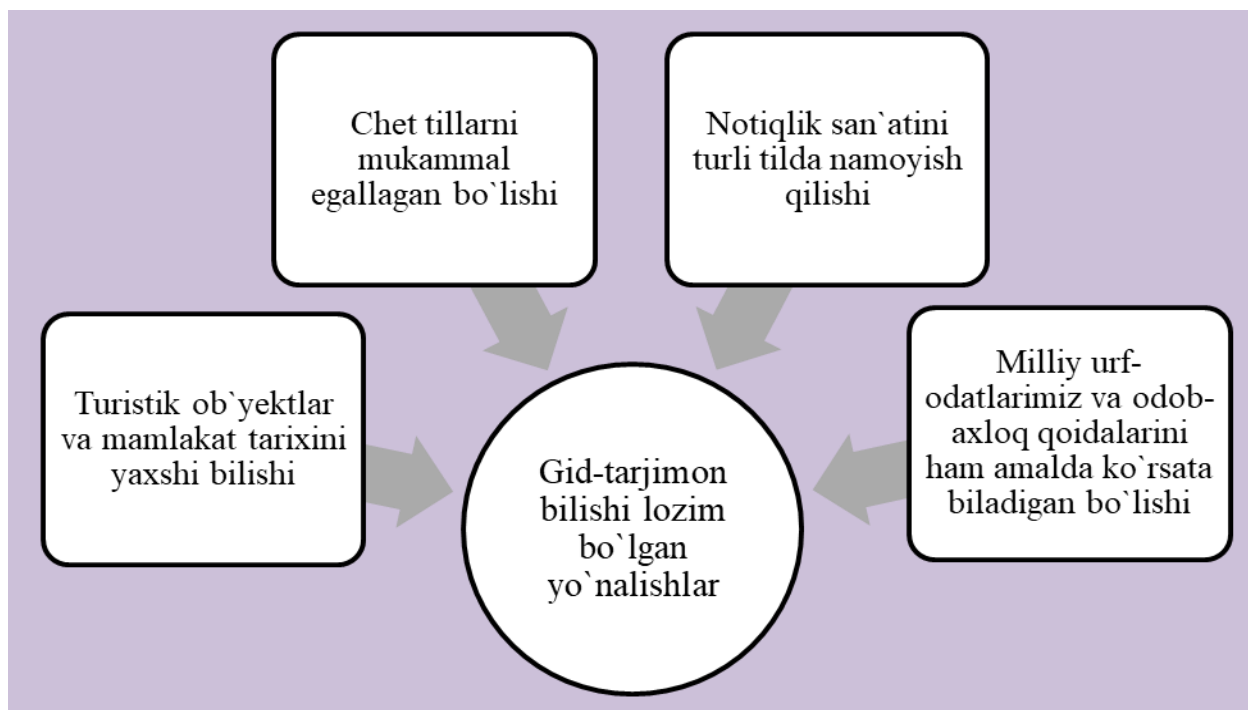
⁴⁴ Sotsiologik anketa-so'rovlari Samarqand va Qashqadaryo viloyatlari va shahar turizm korxonalarida o'tkazildi 2020-2021 yillarda.

unumdorligini oshiradi, turistik xizmatlarni darajasi va sifatining yuksalishiga olib keladi.

3.3. Turistik hududlarda yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlashning asosiy yo'nalishlari

Gid (gid tarjimon), ekskursiya yetakchisi yo'riqchi-yo'l boshlovchilarga malaka sertifikatini berish bo'yicha davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamenti professional ta'lim muassasalarini malakasini oshirish kurslarida turizm sohasidagi mutaxassislarning yagona reyestrini shakllantirish asosida takomillashtirilgan.

Turizm sohasida gid (gid tarjimon)ning o'rni o'ziga xos. Turistlarga shu obyektни qanday tushuntirib berishi juda katta ahamiyatga ega. Shu tfayli gid-tarjimonlar o'ta savodxon va yetuk mutaxassislar bo'lishi mumkin. Zero turistlarning mamlakatimizdagi madaniy meros boyliklarini anglashi aynan shu gid-tarjimonlarga bog'liq. Bularni ekskursiya yetakchisi yo'riqchi, ya'ni yo'l boshlovchilar, deb ham atash mumkin. Hozirgi kunda turizm sohasida asosan chet tilini bilan ammo turizmning nozik sirlaridan bexabar mutaxassislar faoliyat ko'rsatmoqdalar.

3.3.1-rasm. Gid-tarjimonlar bilishi lozim bo'lgan jihatlarining o'zaro bog'liqliklari⁴⁵

Fikrimizcha har bir gid-tarjimonda **malaka sertifikat** bo'lishi lozim. Buning uchun maxsus professional ta'lim muassasalarida qayta tayyorlanib va malakasini oshirish kurslarida o'qitilishi maqsadga muvofiq. Bular notiqlik san'atini, turistik obyektlarning va mamlakatimiz tarixini juda yaxshi bilishi, shuningdek, chet tillarni mukammal egallagan bo'lishi bilan birga milliy odatlarimiz, odob-axloq me'yorlarini ham tushungan va ularga amal qiladigan bo'lishi ham lozim. Aynan ushbu talablarga javob beradigan gid tarjimonlarga malaka sertifikatini berish maqsadga muvofiq bo'ladi. Malaka sertifikatiga qo'yilgan talablarning o'zaro bog'liqligi quyidagi rasmda keltirilgan (3.3.1-rasm).

Bizningcha, gid-tarjimonlar davlat xizmatlarini ko'rsatishning ma'muriy reglamenti sohasidagi mutaxassislar ro'yxatiga kiritilishi maqsadga muvofiq. Shundagina mazkur tashkilotning shu soha bo'yicha yagona reyestrini shakllantirish mumkin bo'ladi. Ushbu ro'yxatga kirish uchun har bir gid-tarjimonda malaka sertifikat bo'lishi maqsadga muvofiq. Bunday sharoitda gid-tarjimonlikda muammo bo'lmaydi va mos ravishda turistlarning bemaol axborot

⁴⁵ Muallifning ishlanmasi asosida.

olishi uchun tegishli sharoitlar ham yaratiladi. Shu tariqa gid-tarjimonlar faoliyatini takomillashtirishga erishiladi.

Hozirgi paytda gid tarjimonlarni xususiy ta'lim muassasalarida, davlat ta'lim tashkilotlarida, xususiy sheriklik asosida faoliyat yuritayotgan ta'lim tashkilotlarida o'qitilmoqda. Bularda o'qitishning ham, ularning bilimlarini baholashda ham har biri o'zicha turli yo'nalishda yondoshadi. Biri test bilan imtihon olsa, ikkinchisi og'zaki va h.k. Bu bir xil yuqori malakaga ega bo'lish imkoniyatini bermaydi. Shu tufayli, qayerda o'qishidan qat'i nazar, ularning imtixonlarini katta komissiya bilan bir joyda korrupsiyadan xoli holatda tashil qilib, sinovdan munosib o'tganlariga sertifikat berishni tashkil qilish lozim. Gid-tarjimonlarni bilim saviyasiga qarab, ularni toifalarga bo'lish maqsadga muvofiq. Toifa o'z navbatida ish haqining miqdorini belgilash uchun ham asos qilib olinadi. Shu tariqa mamlakatimizda malakali gid-tarjimonlar jamoasi shakllanadi.

Respublikamizda turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarning tayyorlashni hamda tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish doirasida turizm sohasini tartibga solish bo'yicha qabul qilingan qonun va qonun osti hujjatlarini tahlil qilish natijasida quyidagi Mamlakat iqtisodiyotini raqamlashtirish sharoitida turizm yuqori malakali kadrlar bilan ta'minlanganligining asosiy yo'nalishlari mavjud degan xulosaga keldik. Bular quyidagilar:

1. Yuqori malakali kadrlar tayyorlash maqsadida turistik tashkilotlar tomonidan xorijiy valyutalarning O'zbekistonga kiritilishini yanada rag'batlantirish, ularga soliq imtiyozlari berish, ya'ni ularning xorijiy valyutadagi daromadlarining ma'lum qismini soliqlardan ozod qilish. Bunday tadbir yo'nalishi sohaga yanada ko'proq investitsiya ajratishiga olib keladi.
2. O'zbekiston Respublikasida turistik faoliyatni yanada soddalashtirish;
3. O'zbekiston Respublikasida turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlashning tashkiliy mexanizmlarini takomillashtirish uchun sektorlararo munosabatlarni tartibga soluvchi va rivojlantiruvchi me'yoriy

huquqiy hujjatlarni yaratish. Bunda soha rivojida nodavlat sektorning ishtirokini kengaytirish masalalarining huquqiy asoslarini yaratish;

4. O'zbekistonda turizm sohasiga yangi texnologiyalarining qullash bo'yicha maxsus dastur ishlab chiqish;
5. Istiqbolda turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashda «Aqlli turizm» tizimi vositalaridan intensiv va samarali foydalanish.

Yurtimizda turizm sohasida amaldagi qonunlar va boshqa me'riy hujjatlar talablariga muvofiq salmoqli ishlar amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, 2019-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasida turizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari, shu jumladan: quyidagilarni nazarda tutgan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, xizmat ko'rsatuvchi xodimlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini takomillashtirish vazifalari belgilangan:

- turizm sohasida kasb-hunar ta'limi muassasalaridagi kadrlari va bitiruvchilarining malakasini baholashni tashkil qilish;
- turizm sohasida xalqaro talablarga javob beradigan uzluksiz, ko'p bosqichli ta'lim tizimini yaratish;
- ta'limning amaliyotga yo'naltirilgan va modernizatsiyalashgan ta'lim standartlari, o'quv-uslubiy dasturlar hamda ilg'or axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish; ichki va kirish turizmi sohasida bevosita turistik xizmatlarni ko'rsatuvchi turizm sohasi xodimlari (gidlar, yo'riqchi-kuzatuvchi, turizm faoliyati subyektlari, umumiy ovqatlanish tashkilotlari, transport va boshqalar xodimlari) uchun majburiy malaka talablarini belgilaydigan standartlar ishlab chiqish;
- turizm sohasi xodimlarini turistlarga axborot berish ishlari va xavfsizlik bo'yicha yo'riqnomalarni o'tkazish qoidalarga o'qitish bo'yicha tizimni ishlab chiqish va joriy qilish;

ta'lim jarayoniga xorijiy mutaxassislarni jalb qilish orqali turizm sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, shuningdek turizm sohasida kadrlar malakasini oshirish tizimini tashkil etish uchun, shu

jumladan hududlarda ta'lim muassasalari sonini oshirish; turizm sohasida kadrlar tayyorlash uchun yetakchi xorijiy oliy o'quv yurtlari filiallarini ochish⁴⁶.

Turizm sohasi bo'yicha faoliyat ko'rsatayotgan ta'lim muassasalaridagi o'quv va ta'lim-tarbiya tizimini tegishli ravishda ta'minlash, kasbiy ta'limning yangi texnologiyalarini o'rganish, ta'lim sifatini oshirish, zamonaviy pedagogik, axborot-kommunikatsion va raqamli texnologiyalarni joriy etishga yo'naltirilgan ta'lim, mustaqil ta'lim hamda masofaviy o'qitish vositalari va usullarini joriy etish lozim bo'ladi. Xorijiy turistlarning xohishi, didi, ehtiyojlari nuqtai nazaridan ularga xizmat qiluvchi kadrlarni yangi bakalavriat yo'nalishlari va magistratura mutaxassisliklari bo'yicha tayyorlash. Tahlil etilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish malakali kadrlar tayyorlash xususida integratsiyalashgan tizimni yaratish, ta'lim va xizmat ko'rsatish sifatini oshirish, yuqori malakali administrator, operator, menejer, marketolog va porte oshpazlarga bo'lgan talab muammosini hal qiladi.

Respublikada turizm sohasining rivojlantirish bo'yicha Konsepsiyasini amalga oshirishni 2019-2025 yillarga mo'ljallangan maqsadli ko'rsatkichlari ishlab chiqilgan va ushbu tadbirlarni amalga oshirish uchun umum davlat va hududiy dasturlar ishlab chiqilgan. Ushbu tadbirlarning amalga oshirilishi natijasida mamlakatimizda turizm sohasini 2025-yilgacha rivojlantirish prognozi ham belgilab berilganligini ko'rishimiz mumkin (3.3-jadva).

3.3.1-jadval

O'zbekistonda turizm sohasining rivojlantirishda Konsepsiyasini amalga oshirishni 2019-2025 yillarga mo'ljallangan maqsadli ko'rsatkichlarining dinamikasi⁴⁷

⁴⁶ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida turizmni jadal rivojlantirishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi PF-5611-son Farmoni. 2019 yil 5 yanvar. (2019-2025 yillarda O'zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish konsepsiyasi).

⁴⁷ Muallif tomonidan hisob-kitob qilingan

Yil-lar	O‘zbekisto nga tashrif buyuradi- gan xorijiy turistlar o‘shish sur‘ati, %	Turizm xizmatl ari eksporti o‘shish sur‘ati, %	Ichki turistlar o‘shish sur‘ati, %	Mehmonxonal ar va shu kabi joylashtiri sh vositalari soni o‘shish sur‘ati, %	Joylashtir ish vositalarid agi xonalar soni o‘shish sur‘ati, %	Joylashti rish vositalari dagi o‘rinlar soni o‘shish sur‘ati, %	Turoper atorlar soni o‘shish sur‘ati, %
2018	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
2019	122,7	122,7	111,7	120,7	109,1	109,8	110,0
2020	131,3	133,7	123,1	176,8	153,2	154,0	121,0
2021	140,5	147,1	134,3	263,1	221,4	221,5	131,9
2022	151,7	163,3	145,1	281,5	236,8	237,0	138,4
2023	163,9	182,9	156,2	298,4	250,9	251,3	152,4
2024	177,0	206,7	167,2	313,3	263,6	263,8	160,0
2025	189,4	234,8	178,6	329,0	276,8	277,0	175,1

Mazkur jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2018-2025-yillar davomida turizmning asosiy infratuzulmalaridan biri bo‘lgan mehmonxonalarni joylashtirishning vositalarini sonlari 329,0 % o‘shishi ko‘zda tutilgan. Ana shu joylashtirish vositalaridagi o‘rinlar soni 277,0 %ga o‘shishi prognoz qilingan bo‘lsa, undagi xonalar soni 276,8 % o‘shishi ko‘zda tutilgan⁴⁸. Ushbu ko‘rsatkichlar evaziga turizm xizmatlari eksporti ham 234,8 % o‘shishi prognoz qilingan. Ushbu ko‘rsatkichlarning hammasi m tashrif buyuradigan amlakatimizga xorijiy turistlarni tashrif buyuradigan soniga bog‘liq. Ushbu ko‘rsatkich shu yillarda 189,4 % o‘shishi prognoz qilingan. Shu davrda ichki turistlar soni 178,6 % o‘shishi ko‘zda tutilgan bo‘lsa, yuqori malakali kadrlardan ya’ni, masalan turoperatorlar soni 175,1 % o‘shishi mo‘ljallangan. Bulardan ko‘rinib turibdiki, turoperatorlar faoliyati samaradorligi yildan-yilga oshib boradi. 2019-yilda turoperatorlar faoliyatining samaradorligi 1,11 koeffitsientni (122,7/110,0) tashkil qilgan bo‘lsa, 2025-yilga kelib 1,34 koeffitsientni (234,8/175,1) tashkil qilmoqda. Bunday o‘zgarishlarni

⁴⁸ 2019-2025 yillarda O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasini rivojlantirish Konsepsiyasini amalga oshirishning maqsadli ko‘rsatkichlari asosida muallif tomonidan hisob-kitob qilingan.

boshqa ko'rsatkichlarni qiyoslash natijasida ham aniqlash mumkin. Bunday xulosaga aniqlik kiritish uchun ushbu ko'rsatkichlarning mutlaq va nisbiy miqdorlarini ham qiyoslab tahlil qilishni maqsadga muvofiq, deb topdik.

Qiyosiy tahlil qilishdan boshlaydigan bo'lsak, shunga amin bo'lamizki, 2018-yilda turoperatorlar faoliyatining samaradorligi mutlaq miqdorlarni solishtirganda ham o'sha miqdor kelib chiqadi. Ushbu ko'rsatkichning miqdori 2025-yilda kelib 1,33 koeffitsientni ($2232,8/1676$) tashkil qilmoqda. Bunday o'zgarishlarni boshqa mutlaq ko'rsatkichlarni qiyoslash natijasida ham aniqlash mumkin. Ta'kidlash joizki, ushbu qilinayotgan prognoz ko'rsatkichlari turizmni rivojlantirish bo'yicha dasturlarni davlat va hududiy amalga oshirish natijalaridan kelib chiqqan holda o'zgartirishlar kiritilishi mumkinligi ham yuqoridagi farmonda qayd etilgan. Hozirgi kunda (2021-yil boshida) joylashtirish vositalaridagi o'rinlar soni 47,8 mingtani tashkil qiladi. 2025-yilga borib ushbu ko'rsatkich 132,4 mingtani tashkil qilishi ko'zda tutilgan.

Xulosalar qiladigan bo'lsak bizningcha, oliy ta'lim islohotlariga muvofiq mamlakat rivojlanishining yangi bosqichida integratsion komplekslarning muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur shartlardan biri - bu ma'naviy va axloqiy jihatdan talaba yoshlarni tarbiyalash.

Buning uchun quyidagilarga diqqatli bo'lish maqsadga muvofiq bo'ladi:

birinchidan, o'zbek xalqi mentaliteti va madaniyatining o'ziga xos xususiyatlarini, ilmiy nazariy, falsafiy va iqtisodiy asoslarini, an'analarini chuqur biladigan, zamon talablarini tushunadigan javob beraoladigan, yuqori malakali kadrlarni tayyorlash lozim;

ikkinchidan, yangi O'zbekiston rivojlanish davrida professional faoliyatni yuqori darajada amalga oshirishga qodir raqobatbardosh mutaxassislarning yangi avlodini tayyorlash ham o'ta muhim ahamiyatga ega;

uchinchidan, talaba yoshlarni Vatanga muhabbat va sadoqat, xalqlar do'stligi, milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, dunyoqarashi keng va mustaqil fikrlashga ega bo'lishini ta'minlash;

to'rtinchidan, bo'lajak mutaxassislar o'rtasida buyuk ajdodlarimizning jahon sivilizatsiyasi rivojiga qo'shgan hissasi, buyuk mutafakkirlarning ilmiy merosi, ona yurtimizning dunyodagi o'rni va ahamiyati, uning Markaziy Osiyoning boshqa xalqlari bilan aloqalari to'g'risida tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish va jahon hamjamiyati, shuningdek, ilmiy muammolar, uning rivojlanish istiqbollari bo'yicha davra suhbatlari o'tkazish;

beshinchidan, zamonaviy mutaxassis tayyorlashga to'liq mos keladigan yangi avlod o'quv-uslubiy adabiyotini yaratish, turli mavzular va yo'nalishlar bo'yicha darsliklarni takomillashtirish va nashr etish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflarni tayyorlash;

oltinchidan, Internetning jahon axborot tarmog'ida O'zbekiston tarixi va madaniyatining munosib o'rni ta'minlashga qaratilgan ilmiy-uslubiy ishlanmalar, amaliy tavsiyalar tayyorlash, oliy texnik ta'lim, shuningdek, yangi avlod uchun kompyuter dasturlarini yaratish hisoblanadi.

Umuman olganda, bizning tadqiqotimiz natijasida turizm yo'nalishida tahsil olayotgan bakalavrlar va magistrLAR soniga ta'sir etuvchi omillar sifatida mehmonxonalar soni, turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi, muhofaza qilinadigan tabiiy hududlar maydoni, oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar soni omillar tanlandi. Tahlillar natijasida bakalavrlar soniga turizmning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi to'g'ridan to'g'ri ta'sir etishi, magistrLAR soniga esa oliy ta'lim muassasalarida o'qituvchilar sonining ta'siri statistik ahamiyatga ega ekanligi aniqlandi. Bunda boshqa omillarning ta'siri sezilarli darajada emasligi regressiya tahlili jarayonida o'z isbotini topdi.

Turizm yo'nalishida ta'lim olayotgan bakalavrlar sonining prognozini biz ushbu o'zgaruvchining vaqt qatorini tahlil qilish natijasida eksponensial trend bilan o'sadi deb hisobladik va 2020-2026 yillar uchun o'zimizning prognozimizni ishlab chiqdik. Bizning fikrimizcha, 2026-yilga borib bakalavrlar soni 2022-yilga nisbatan ikki barobar o'sishi kutilmoqda, biz tahlil qilgan oliy ta'lim muassasalarida. Xuddi shu kabi magistrLAR soni ham 2026-yilga borib ikki marta ortishi ko'rsatkichini qayd etishi prognoz qilindi. Biz taklif prognoz respublikada amalga

oshirilayotgan yirik investitsion loyixalar doirasida turizm infratuzilmasining qurilib bitkazilishi natijasida malakali kadrlarga talabning keskin ortishi va shu sababli turizm yo‘nalishiga beriladigan kvotalarning keskin ortishi bilan kechadi degan fikrga asoslanadi.

III Bob bo‘yicha xulosalar

O‘zbekistonda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish yo‘nalishlari bo‘yicha amalga oshirilgan tadqiqotlar natijasida quyidagi xulosa va takliflar berildi:

1. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlashda tadqiq etish natijasida O‘zbekiston sharoitida hududiy turistik klaster modelini shakllantirishning qator konseptual yo‘nalishlari tavsiya etildi. Xususan, taklif etilayotgan turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlash klaster modeli asosida tashkil etish maqsadga muvofiq deb topildi.

2. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash jarayoni turistik xizmatlar bozorida mahsulotni rivojlanishning faoliyatiga ta’sir etuvchi omil hisoblanishini, bugungi kunda har qanday turistik firmani asosiy maqsadi raqobat sharoitida iste’molchining o‘z xizmat turlariga jalb qilishni taqoza qiladi.

3. Ishda turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash hududiy turistik klasterini shakllantirish va rivojlantirish modeli ishlab chiqilishi asosida mavjud mehnat resurslardan samarali foydalangan holda turizm sohasini rivojlantirish natijasida iste’molchilar sonini izchil ravishda oshirib, mamlakatimiz iqtisodiy-ijtimoiy rivojiga katta hissa qo‘shishi mumkin ekanligi aniqlandi.

4. Tadqiqotimiz davomida ishlab chiqilgan turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlarni tayyorlash tizimini oliy ta’lim, fan va ishlab chiqarishni integratsiyasini ta’minlash mexanizmi pirovardida turizm sohasiga yuqori malakali kadrlarni tayyorlash tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirishga olib keladi deb hisoblaymiz.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Mavzu bo'yicha tadqiqot natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Iqtisodiy adabiyotlarda «yuqori malakali gid-tarjimon kadr» kategoriyasiga oid ta'riflar va tushunchalarni o'rganib, «yuqori malakali turistik gid-tarjimon kadrning xususiyatlari», «turizm sohasida yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar», «turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashni tashkiliy-iqtisodiy mexanizmi» tushunchalarining takomillashgan muallflik ta'riflari ishlab chiqildi.

2. Tadqiqot natijasida turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari oliy ta'lim xizmatlari va bitiruvchilar raqobatbardoshligini oshirishda huquqiy-me'yoriy mexanizm imkoniyatlaridan foydalangan holda takomillashtirildi.

3. Turizm sohasi uchun kadrlarni tayyorlashda turistik korxonalar bilan davlat, ta'lim tashkilotlari, mehnat bozori, innovatsion markazlar, jamoat tashkilotlari o'zaro hududiy integratsiyasi modeli ishlab chiqildi. Bu Samarqand viloyatida turizm sohasiga yuqori malakali kadrlar tayyorlashning hududiy turistik-klastar modeli sifatida amaliyotga joriy qilindi.

4. Turizm sohasining yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar bilan ta'minlanganlik darajasiga ta'sir etuvchi omillarni ichki va xorijiy turstlarning talab va ehtiyojlaridan kelib chiqib, zanjirli almashtirish va indeks usullarini qo'llagan holda aniqlash tartibi ilk bor ishlab chiqildi. Tahlillar natijasida tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish yo'llari ko'rsatib berildi.

5. O'zbekiston Respublikasida yangi turizm industriyasini tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini takomillashtirish natijalaridan kelib chiqib yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashga bo'lgan talab o'zgarishining 2026-yilgacha prognoz parametrlari ishlab chiqildi va taklif etildi.

6. Ekonometrik modellarni qo'llash asosida turizm sohasida magistratura mutaxassisliklari hamda bakalavriat ta'lim yo'nalishlarini bo'yicha yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashga 2024-2026 yillarni qamrab olgan prognozidan kelib chiqib bandlikni oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi. Ushbu

zaruriyatidan kelib chiqib, keyingi besh yil davomida yuqori malakali kadrlar tayyorlash muammosini hal etishga qaratilgan o'ziga xos xususiyatlar va tamoyillar ishlab chiqish zarurligi ham asoslangan.

7. Oliy ta'lim va turizm xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmini davlat xususiy sherikchilik munosabatlarini shartnoma, investitsiya va hissadorlik strategik rejalari asosida takomillashtirgan va yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlashda davlat va xususiy sektor o'rtasidagi sherikchilik munosabatlarini rivojlantirish taklif etildi.

8. Turizm sohasida gid-tarjimon kadrlar tayyorlash bo'yicha mehnat bozori buyurtmalarini shakllantirish, bitiruvchilarga qo'yiladigan malaka talablarini ishlab chiqish, malakali mutaxassislarni sifatli tayyorlashni ta'minlashda iqtisodiyot tarmoqlarining ishtiroki ham talabga javob berish lozimligidan kelib chiqib, ish beruvchilar tomonidan oliy ta'lim dasturlari o'zgaruvchan mehnat bozori talablariga mos kelishini ta'minlash bo'yicha tizimli ishlarni samarali tashkil etish va oliy ta'lim - fan-ishlab chiqarish o'rtasidagi o'zaro integratsiyalashuvini ta'minlash zarurligi asoslangan.

9. Turizm sohasiga yuqori malakali gid-tarjimon kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirishda turistik korxonalar va davlat tashkilotlari integratsiyasi asosida ta'lim tashkilotlari, mehnat bozori talabi, innovatsion markazlar, jamoa tashkilotlari, kasaba uyushmalarining o'zaro hududiy turistik-klaster modelini taklif etish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. NORMATIV - HUQUQIY HUJJATLAR VA METODOLOGIK AHAMIYATGA MOLIK NASHRLAR

1.1. O'zbekiston Respublikasi Qonunlari

1.1.1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi.-T.:O'zbekiston, 2023.-80-b.

1.1.2. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-537-sonli «Davlat-xususiy sheriklik to'g'risida»gi Qonuni. 2019-yil 10-may. -T.: 2019.

1.1.3. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-549-sonli «Turizm to'g'risida»gi Qonuni. 2019 yil 18 iyul. – T.: 2019.

1.1.4. O'zbekiston Respublikasining O'RQ-630-sonli «Innovatsion faoliyat to'g'risida»gi Qonuni. 2020-yil 24-iyul. -T.: 2020.

1.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari va Qarorlari

1.2.1. O'zbekiston Respublikasi 2021-yil 9-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasida ichki va ziyorat turizmini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-6165 sonli Farmoni.

1.2.2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 15-yanvardagi fevraldagi «turizm, madaniyat, madaniy meros va sport sohalarini yanada rivojlantirish uchun qo'shimcha sharoitlar yaratish to'g'risida»gi PF-52-sonli Farmoni.

1.2.3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi PF-4947-sonli Farmoni.

1.2.4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018-yil 3-fevraldagi «O'zbekiston Respublikasi turizm salohiyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish bo'yicha qo'shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to'g'risida»gi PF-5326-sonli Farmoni.

1.3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining asarlari va ma'ruzalari

1.3.1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. // 2022-yil 21-dekabr, <https://www.xabar.uz/>

1.3.2. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.- T.: O'zbekiston, 2017.-592 b.

1.3.3. Sh.M.Mirziyoyev «Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi». Toshkent. « O'zbekiston» nashriyoti, 2021.- 464 b.

1.4. Monografiyalar, kitoblar va risolalar

1.4.1. Alimova M.T. Hududiy turizm bozorining rivojlanish xususiyatlari va tendensiyalari. // Monografiya. - T.: Iqtisodiyot, 2015. - 300 b.

1.4.2. Balabanov I.T., Balabanov A.I. Ekonomika turizma. - M.: Finansvi statistika, 2007. - 176 s.

1.4.3. Bogolyubov V.S. Ekonomika turizma: uchebnik dlya studentov uchrejdeniy vysshego professionalnogo obrazovaniya, obuchayushixsya po napravleniyu podgotovki «Turizm» /V.S.Bogolyubov, V.P.Orlovskaya. - 4-ye izd., pererab. i dop. - M.: Akademiya, 2013. -190 s.

1.4.4. Боголюбов В.С., Орловская В.П. Экономика туризма.-М.: Академия, 2013. – 192 с.

1.4.5. Boltaboyev M.R «Turizm nazariya va amaliyot» fanidan elektron darslik yaratish texnologiyasi: uslubiy qo'llanma. - Sam.: SamISI, 2016. – 96 b.

1.4.6. Boltaboev M.R.,Tuxliyev I.S., Safarov B.Sh., Abduxamidov S.A. Turizm: nazariya va amaliyot. - T.: Fan va texnologiya, 2018.- 400 b.

1.4.7. Зорин И.В.Теоретический основы профессионального туристского образования: монография. - М.: Сов.спорт, 2001.- 264 с.

1.4.8. Зорин И.В., Каверина Т.П., Кварталнов В.А. Туризм как вид деятельности // Учебник. - М.: Финансы и статистика, 2005. – 288 с.

1.4.9. Кварталнов, В. А. Туризм: учебник для образ, учреждений турист. профиля / В. А. Кварталнов. – М.: Финансы и статистика, 2003. – 320 с.

1.4.10. Кварталнов В.А. Стратегический менеджмент в туризме -М.: Финансы статистика, 2000. - 496 с.

1.4.11. Кусков А.С., Джаладян Ю.А. Основы туризма: Учебник. – М.:КНОРУС, 2015.– 530 с.

1.4.12. Макконнелл К.П., Брю С.Л. Экономикс: принципы, проблемы и политика : учебник / К.Р. Макконнелл, С.Л. Брю, Ш.М. Флинн ; пер. с англ. - 19-е изд. - Москва.: Инфра-М., 2018. - 1028 с.

1.4.13. Muxammedov M.M. va boshq. Xizmat ko'rsatish sohasi va turizmni rivojlantirishning nazariy asoslari. Monografiya. -Sam.: Zarafshon, - 2017. - 300 b.

1.4.14. Путрик Ю.С. История туризма: Учебник – М.: Федеральное агентство по туризму, 2014.-256 с.

1.4.15. Tuxliyev I.S. Turizm: nazariya va amaliyot.-T.: Fan va texnologiyalar, 2018. – 400 b.

1.4.16. Tuxliyev I.S. Turizm asoslari. Darslik. -T.: Fan va texnologiyalar, 2014.- 332 b.

1.4.17. G'ulomov S.S., Ochilov I.S., Ganixodjaye S.O. O'zbekiston iqtisodiyotining o'sish va barqaror rivojlanish omillari. Bilimga tayangan innovatsion iqtisodiyot -T.: Fan va texnologiya, 2016. – 136 b.;

1.4.18. Po'latov M.E., Mirzayev Q.J. va boshq. Global iqtisodiy rivojlanish (turizm iqtisodiyoti) O'quv qo'llanma. -T.: Fan va texnologiya , 2018.- 296 b.

1.4.19. Salimov O.U. «Xalqning yuragiga yo'l» Toshkent. «Sharq» nashriyoti, 2022.- 784 b.

1.5. Ko'p tomli kitoblar

1.5.1. Зорин И.В., Кварталнов В.А. Энциклопедия туризма: справочник - М.: Финансы и статистика, 2014. -368 с.

1.5.2. Карпова Г.А., Хорева Л.В. Экономика и управление туристской деятельностью: учебное пособие в 2-х частях. Ч.1. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2011.- 268 с.

1.5.3. Tuxliyev N.T., Abdullayeva T. Menejment i organizatsiya biznesa v turizme Uzbekistana. – T.: GNI «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi», 2006.-368 s.

1.5.12. O'zbek tilining izohli lug'ati. 4-jild.-T.: «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti, 2008. - 606 b.

1.5.15. M.Po‘latov, Sh.Sultonov, E.Shavqiyev, Z.Usmanov. Turiz va mehmonxona xizmatlari iqtisodiyoti. Darslik - Samarqand, 2021. “Fan bologi” nashriyoti 334 bet.

1.5.16. Tuxliyev I.S., Po‘latov M.E., Berdimurodov A.Sh. Turizm atamalarining izohli lug‘ati. -Samarqand.SamISI, 2021.252 bet.

1.6. Dissertatsiyalar va dissertatsiya avtoreferatlari

1.6.1. Abiyev J.N. Milliy iqtisodiyotda turizm tarmog‘ini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2019. -59 b.

1.6.2. Alimova M.T. Hududiy turizm bozorining rivojlanish xususiyatlari va tendensiyalari (Samarqand viloyati misolida). Doktorlik dissertatsiyasi avtoreferati. -Samarqand, 2017. - 95 b.

1.6.5. Mirzayev A.T. O‘zbekiston xududlarida turistik-rekreatsiya obyektlaridan samarali foydalanish mexanizmini takomillashtirish. I.f.f. doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. - Samarqand.: SamISI, 2019 y. -57 b.

1.6.6. Safarov B.Sh. «Milliy turistik xizmatlar bozorini innovatsion rivojlantirishning metodologik-uslubiy asoslarini takomillashtirish» nomli dissertatsiyasi avtoreferati. – Samarqand, 2017. - 78 b.

1.7. Ilmiy maqolalar

1.7.1. Abdurahmonov I.YU. Innovatsiya-barcha soha uchun birdek zarur. // «Xurriyat» gazetasi, 2019-yil 23- dekabr.

1.7.2. Abdullayeva F.S. Turizm sohasiga oid abbreviaturalarni o‘qitishda nostandart testlardan foydalanish. «Jahon iqtisodiyoti globalizatsiyasi sharoitida turizm industriyasi rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. T., 2019- yil, 10-oktabr. B 320-325.

1.7.4. Асланова Д.Х. Роль инноваций и их значение в инвестициях на рынке туристских услуг в Узбекистане/Д.Х.Асланова, Б.Ш.Сафаров, А.Хайруллаев // Экономика и бизнес: теория и практика. - 2016. - №3. - С.18-22.

1.7.5. Асланова Д.Х., Сафаров Б.Ш., Хайруллаев А. Рол инноватсий, и их значениэ в инвестициях на рынке туристских услуг в Узбекистане. // [хттпс://эсономяндбизнес.ру](https://эсономяндбизнес.ру).

1.7.6. Ergashev R.X., Kenjayeva O.S. “Gid-tarjimonlar bo’yicha ilg’or xorijiy tajribalardan foydalanish” “Innovations in technology and science education” ilmiy jurnali T., 2023-yil mart B 1082-1086

1.7.7. Ergashev R.X., Kenjayeva O.S. “The socio-economic significance of the guidetranslator in the field of tourism” “Innovations in technology and science education” ilmiy jurnali T., 2023-yil mart B 1087-1092

1.7.8. Kenjayeva O.S. “Erkin bozor mexanizmlarini joriy etish hamda sog’lom raqobat muhitini yaratish orqali hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari” mavzusida respublika miqyosidagi ilmiy-amaliy anjuman konferensiya materiallari “Turizm sohasida gid-tarjimonning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati B., 2023-yil 4-mart B 210-212

1.7.9. Kenjayeva O.S. “Iqtisodiy tadqiqotlarga asoslangan oliy ma’lumotli iqtisodchi kadrlarni tayyorlash: muammolar va innovatsion yechimlar” mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya materiallar to’plami “Turistik hududlarda turizm xizmatlar bozorini rivojlantirish” A., 2023-yil 6-7-iyun B 278-281

1.8. Statistika to‘plamlari

1.8.1. O‘zbekiston raqamlarda. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining statistik to‘plami. -T., 2022

1.8.2. O‘zbekiston Respublikasi yillik statistik to‘plami. 2010-2016. O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasi. – T.: 2017.

1.8.3. O‘zbekistonda yillik demografik yillik to‘plam. O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi to‘plami. T.: 2010, 2015, 2018.

1.8.4. O‘zbekistonda ijtimoiy rivojlanish va turmush darajasi. O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi to‘plami. T.: 2010, 2015, 2018,2020,2021.

1.8.5. O‘zbekiston raqamlarda.O‘zbekiston Respublikasi davlat statistika qo‘mitasi to‘plami. T.: 2010, 2015, 2020,2021.

1.9. Internet manbalari

1.9.1. <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact-Iqtisodiy> ta’sirni o‘rganuvchi tadqiqotlar tashkilotining rasmiy sayti.

1.9.2. [https://www.unwto.org-Birlashgan millatlar tashkilotining jahon sayyohlik tashkiloti](https://www.unwto.org-Birlashgan-millatlar-tashkilotining-jahon-sayyohlik-tashkiloti).

1.9.3. <https://data.worldbank.org/indicator> - Jahon bankining rasmiy sayti.

1.9.4. <https://www.ilo.org> - Xalqaro mehnat tashkilotining rasmiy sayti.

1.9.5. <https://www.wto.org> - Xalqaro savdo tashkilotining rasmiy sayti.

1.9.6. <https://uzbektourism.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasining rasmiy sayti.

1.9.7. <https://www.stat.uz> - O‘zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo‘mitasining rasmiy sayti.